

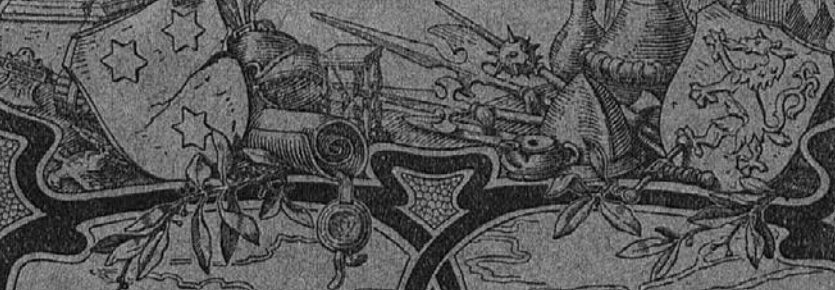
ČASOPIS

ZA

ZGODOVINO IN NARODOPISE.

Izdaja
**Zgodovinsko društvo
v Mariboru.**

Urejuje
Anton Kasperl.

Maribor, 1914.
Cirilova tiskarna.

Vsebina.

I. Razprave:

Stran

Glonar dr. Josip, Literarni odnošaji med štaterskimi Slovenci in Nemci v predmarčni dobi	1
Kaspert Anton, Juri Dalmatin kot zagovornik škocjanskega župljana	18
Dolenc dr. Metod, Pravosodstvo kostanjeviške opatiije v letih 1631 do 1655	33

II. Gradivo za krajevne kronike:

Godec M., Kovačič Fr., Limbuš pri Mariboru	67

III. Književna poročila:

Schlossar Dr. A., Die Literatur der Steiermark. M. Ljubša	82
Šlebinger dr. J., Slovenska bibliografija za leto 1907—1912. Fr. Kotnik	84
Wutte Martin Dr., Prophetische Andeutungen aus Kärnten. Fr. Kotnik	85
Stegenšek dr. Aug., Ljubitelj krščanske umetnosti I. Fr. Kovačič	87

VI. Društvena poročila	88

Priloga:

Kühar Štef.: Národno blágo vogtskij Slovencov.
(Konec).

Ey'alle

Časopis

za

zgodovino in narodopisje.

Izdaje
Zgodovinsko društvo v Mariboru.

---

11. letnik.

Vredil
Anton Kaspret.

Maribor, 1914.
Tisk tiskarne sv. Cirila.

34306a

57749

Vse pravice si pridržuje društveni odbor.

030024838

Vsebina 11. letnika (1914).

I. Zgodovinski spisi.

a) <i>Kaspret Anton</i> : Juri Dalmatin kot zagovornik ško- cjanskega župljana	Stran 18
<i>Dolenc Metod dr.</i> : Pravosodstvo kostanjeviške opatije v letih 1631 — 1655	33
<i>Gruden Josip dr.</i> : Starine železnih in salajskih Slo- venov. Fragment iz zgodovine ogrskih Slovencev	93
b) <i>Pivko Ljud. dr.</i> : Ali je bil Samo slovenski vladar? . .	155

II. Narodopisni spisi.

a) <i>Glonar Josip dr.</i> : Literarni odnošaji med štajerskimi Slovenci in Nemci v predmarčni dobi. (Pisma Da- vorina Trstenjaka)	1
b) <i>A. D.</i> : Slovovski doneski iz brežiškega okraja. Na Sromljah nabral	157

III. Gradivo za krajevne kronike.

<i>M. Godec in Fr. Kovačič</i> : Limbuš pri Mariboru	67
<i>Kovačič Fr. dr.</i> : Cerkev sv. Jožefa pri Mariboru	170

IV. Književna poročila.

<i>Schlossar Anton Dr.</i> : Die Literatur der Steiermark in Bezug auf Geschichte, Landes- und Volkskunde. <i>Mathias</i> <i>Ljubša</i>	82
<i>Štebinger Janko dr.</i> : Slovenska bibliografija za l. 1907 — 1912. V Ljubljani 1913. Izdala M. Slov. 8 ^o str. 336. <i>Fr. Kotnik</i>	84
<i>Wutte Martin Dr.</i> : Prophetische Andeutungen aus Kärnten (1814). Mitgeteilt von Carinthia I. 104. Jg. 1914. <i>Fr. Kotnik</i>	85
<i>Ljubitelj krščanske umetnosti</i> . Izdaja Spomeniški svet Lavan- tinske škofije v Mariboru. Urejuje dr. Avguštin Stegenšek, prof. bogoslovja v Mariboru. I. l. 1. zvezek. <i>Fr. Kovačič</i> . .	87

<i>Steirische Gerichtsbeschreibungen.</i> Als Quellen zum Historischen Atlas der oesterr. Alpenländer... Herausg. von <i>Anton Mell und Hans Pirchegger</i> . Mit einer Kartenbeilage Graz, 1914. Str. LXII, 623. <i>Fr. Kovačič</i>	Stran 173
<i>Kovačič Fr. prof.:</i> Nadžupnija Sv. Križa pri Rogaški Slatini. Izdalo Zgodov. društvo v Mariboru. Ljubljana 1914. Tiskala Katoliška tiskarna. Str. 89. Cena 1:50. <i>M. Ljubša</i>	174
<i>Hartinger Josip:</i> Hrvatsko-slovenska seljačka buna godine 1573. Osjek 1911. <i>Dr. Lj. Pivko</i>	175

V. Nekrolog.

<i>Fr. Kovačič:</i> † Tade Smičiklas	171

VI. Društvena poročila 88, 176

VII. Imenik društvenikov 179

Priloga.

Kühn St.: Národno blágo vogřskij Slovāncof.

Inhalt des 11. Jahrganges (1914).

I. Historische Aufsätze.

- a) *Kaspret Anton*: Georg Dalmatin als Verteidiger eines gefänglich eingezogenen Pfarrinsassen von St. Kanzian 18
- Dolenc Method Dr.*: Die Rechtspflege in der geistlichen Landgerichtsherrschaft Landstraß in Unterkrain in den Jahren 1631—1655. (Bergtaidinge, das Quatemberrecht und das unparteiische Recht) 33
- Gruden Josip Dr.*: Historische Altertümer der Slowenen in den Komitaten Eisenburg und Zala. Fragment aus der Geschichte der ungarländischen Slowenen. Veröffentlicht und mit Anmerkungen versehen von 93
- b) *Pivko Ljudevit Dr.*: War Samo ein slowenischer Herrscher? 155

II. Volkskundliche Aufsätze.

- a) *Glonar Josip Dr.*: Die literarischen Beziehungen zwischen den Slowenen und Deutschen Steiermarks in der vormärzlichen Epoche. (Die Briefe des *Davorin Trstenjak an R. Puff*) 1
- b) *A. D.*: Lexikalische Beiträge gesammelt in Sromlje im Bezirke Rann in Untersteiermark 157

III. Materialien für Ortschroniken.

- M. Godec* und *Fr. Kovačič*: Lembach bei Marburg 67
- Kovačič Fr.*: Die Josefikirche bei Marburg 170

IV. Literaturberichte.

- Schlossar Anton Dr.*: Die Literatur der Steiermark in Bezug auf Geschichte, Landes- und Volkskunde. *M. Ljubša* 82
- Štebinger Janko Dr.*: Die slowenische Bibliografie für die Jahre 1907—1912. Laibach 1913. Herausgegeben von der Matica Slovenska 80. 336 S. *Fr. Kotnik* 84

<i>Wutte Martin Dr.</i> : Prophetische Andeutungen aus Kärnten	Seite.
(1814). Mitgeteilt von Carinthia I. 104. Jg. 1914. <i>Fr. Kotnik</i>	85
<i>Ljubitelj krščanske umetnosti</i> (Der Freund der christlichen Kunst).	
Redigiert von Dr. Aug. Stegenšek, Prof. der Theologie in Marburg. I. Jahrg. 1. Heft. <i>Fr. Kovačič</i>	87
<i>Steirische Gerichtsbeschreibungen</i> . Als Quellen zum Historischen Atlas der oesterr. Alpenländer. Herausg. von <i>Anton Mell und Hans Pirchegger</i> . Mit einer Kartenbeilage. Graz, 1914. S. LXII. 623. (Voranzeige) <i>Fr. Kovačič</i>	173
<i>Kovačič Fr. Prof.</i> : Hauptpfarre Hl. Kreuz bei Rohitsch-Sauerbrunn. Herausg. vom Historischen Verein in Marburg. Laibach 1914. Katholische Druckerei. S. 89. Preis 1:50 K. <i>M. Ljubša</i>	174
<i>Hartinger Josip</i> : Kroatisch - slowenischer Bauernkrieg D. J. 1573. Osjek 1911. <i>Dr. Lj. Pivko</i>	175

V. Nekrolog.

<i>Fr. Kovačič</i> : † Tade Smičiklas	171

VI. Vereinsnachrichten 88, 176

VII. Namensverzeichnis der Vereinsmitglieder . . . 179

Beilage.

Kühar St.: Folkloristisches aus dem Gebiete der ungarländischen Slowenen III.

Literarni odnošaji med štajerskimi Slovenci in Nemci v predmarčni dobi.

II.

Iz pisem v literarni zapuščini R. G. Puffa.

Gradivo, ki ga priobčujem v tej razpravi, je nadaljevanje in dopolnilo raziskavam, ki sem jih začel že pred leti in katerih prvi uspeh — če ga smem tako imenovati — je priobčen v ravno tem „Časopisu“ (V, str. 125—162).¹ Črpal sem ga iz obsežne literarne zapuščine Puffove, ki se hrani v graškem deželnem arhivu (štev. 1290 in 1291) in ki doslej za nas štajerske Slovence in našo zgodovino še ni bila porabljena.

Med Nemci ne pomenja Puff kot znanstvenik mnogo, kot literat pa še manj. Tem bolj važno pa je njegovo delovanje za nas, kjer je cela desetletja živel in neumorno deloval. Kot profesor na mariborski gimnaziji (1831—1864) nam je vzgojil celo vrsto posvetniškega in duhovniškega razumnštva; med njegovimi učenci so sedeli Davorin Trstenjak, Janko Pajk, Pavel Turner, Ivan Macun, Lavoslav Koprivšek. Kot znanstvenik pa je bil v nepretrganih osebnih in pismenih zvezah z vsem štajerskim slovenskim razumnštvom, ki mu je pomagalo pri njegovem delu. Tako je dolga desetletja pomagal ustvarjati duševno in narodno lice slovenskega Štajerja in radi

¹ Naj na tem mestu popravim nekatere napake v tem članku. Na str. 139—143 omenjeni „Davorin“ je Davorin Trstenjak — tu ne pomaga vse „učeno“ ugibanje nič. Njegovo novelo „Der Mahler“, omenjeno n. n. m. str. 142, je prinesel v slovenskem jeziku — 11 let pozneje — „Koledarčik slovenski za navadno leto 1854“ z naslovom: „Slikar. Novela iz življenja umetnika. Spisal Davorin Trstenjak“. — „J. C. H.“, omenjen na str. 149 in 151, je Josef Carl Hofrichter.

tega je vse delo tega „vatrenega ljubitelja Slavjanštine“, kakor ga je imenoval Vraz¹, verna in zelo zanimiva slika slovenskega Štajerja v drugi tretjini devetnajstega stoletja. Da presega korespondenca po svoji zanimivosti in vrednosti Puffova natisnjena dela, to je vsakemu, ki pozna tedanje literarne in politijske razmere, takoj jasno.

S Slovenci je prišel Puff v ožje stike 1. 1831., ko je zamenjal službeno mesto v Kopru z mariborskim profesorjem Zupančičem². To je bil vzrok, da se je bliže seznanil s Slovenci in njihovim jezikom. Koloman Kvas mu je v spričevalu 17. aprila 1835 potrdil, da se je pri njem Puff „einer förmlichen schriftlichen und mündlichen Prüfung über die Kenntniß der windischen Sprache unterzogen, in folge welcher ich bestätige, daß H. Dr. Rudolf Puff der in Innerösterreich landesüblichen slowenischen Sprache theoretisch und praktisch sehr gut kundig sey.“ Toda vzrok tiči menda še kje drugje. Ravno leti 1835 in 1836 sta bili za Puffa zelo kritični. Še vedno je čakal na definitivnost, poleg tega pa se je raznesla vest, da namerava vlada oddati nekatere (ali celo vse) srednje šole — med njimi tudi mariborsko gimnazijo, v roke jezuitom. To je Puffa zelo zbegalo, ker se je bal, da potem ne bo dobil službe, zbegalo pa je tudi njegove starejše stanovske tovariše, ki so se bali, da bodo svoje službe izgubili. V tej svoji zbežanosti se je obračal Puff na vse strani za nasvete, na tihem pa sklenil, z rodbino vred se preseliti na — Grško. Zato se je začel učiti nove grščine in prevajati novogrške pesmi³. Zanimivo je stališče, ki so ga do tega njegovega projekta zavzeli njegovi znanci in prijatelji. Že 18. novembra 1834 mu piše K. A. Kaltenbrunner: „Nach Hellas! Groß und schön ist

¹ Dêla, V, 266.

² Prim. dr. Fr. Ilešič: Slomškov učitelj Ivan Anton Zupančič. (Zb. M. S. XIV. str. 81–125.)

³ N. pr.: Des Palikaren Wunsch. Aus dem Neugriechischen des 'Ηπειρος (XXVII. rokop. zveščič poezij), ki v natisu (Gedichte, zweyter Theil. Marburg 1836, str. 204) že ni več omenjen kot prevod, pač pa v kazalu datiran: „Marburg am 17. Jänner 1835.“

der Gedanke — und er füllt auch mich mit unendlicher Begeisterung — aber im Hintergrunde stehen ernste finstere Schatten, die den Blick des Besonnenen fesseln, und die Schwingen der Sehnsucht lähmen. Wahr ist's, Griechenland blüht auf, es ist ein Land voll schöner Hoffnungen, doch auch voll barbarischer Wufsts und nationaler Tücke. Letztere und den Haß gegen die Fremden muß auch der redliche Deutsche fürchten.“ Pri tem koraku mu ne želi samo moči, ampak tudi mirnega prevdarka in opreznosti. — J. K. Likavec, ki je bil v Gradcu na liceju Puffov profesor filozofije, ga v pismu iz Ljubljane 8. januarja 1835 svari pred prenagljenimi koraki in pravi: „Daß die Jesuiten nach und nach die Gymnasien besetzen werden, ist gewiß und daß das Marburger vielleicht eines der ersten seyn wird, das man ihnen übergeben wird, sehr wahrscheinlich.“ — Najbolj značilno pa je pismo J. G. Seidla iz Celja, 13. januarja 1835: „Ihr, wie es scheint, in großer Aufregung geschriebener, Brief hat mich, wiewohl ich das darin berührte, mir ganz neue, Faktum lange schon vorher geahnt hatte, dennoch gewaltig überrascht und mich selbst nicht ohne Sorge für die Zukunft gelassen. Übrigens kann ich doch unmöglich glauben, daß dieser Schlag ganz unvorbereitet und plötzlich fallen werde, und ersuche Sie daher, mir umgehends etwas Genaueres und Umständlicheres darüber mitzutheilen. Daß die getroffene Maasregel auf alle Lehranstalten berechnet scheine, und auch mich und meine Kollegen über kurz oder lange treffen werde, halt' ich für ausgemacht. Uebrigens setze ich soviel Vertrauen auf die Gerechtigkeit und Geradheit unserer Institutionen, daß diese Reorganisation nach und nach Statt finden, und die Besetzung der Lehrstellen durch Mitglieder der genannten Korporation nur bei vorkommenden Erledigungen allmählig veranstaltet werden dürfte, wodurch zwar unsere künftige Stellungen erschwert, unser Weiterkommen beschränkt, aber doch nicht unsere gegenwärtige Existenz bedroht seyn mag. Ja selbst im schlimmsten Falle glaube ich für unsere Verwendung in gleichen Kathegorien nicht ganz

ohne Hoffnung seyn zu dürfen. Doch das Nähere hierüber erwarte ich von Ihnen.

Was Ihren Entschluß betrifft, hinsichtlich dessen Sie mich um Rath ersuchen, so setzen sie mich, offen gesagt, in Verlegenheit. Ich kenne Ihre häuslichen und anderweitigen Verhältnisse viel zu wenig, um in dieser Angelegenheit klar sehen zu können und vermag daher nur einer individuellen Ansicht nach zu urtheilen. Was mich betrifft, so würde ich, so lang es mir nur imer möglich ist, mit der letzten Faser im Heimatlande festhalten, indem ich die innige Ueberzeugung hege, daß derjenige, der etwas Besseres erkannt und gelernt hat, wie Sie und ich, die Bedingung seiner Existenz gewiß nicht durch Entklimatisierung zu erkaufen brauche. Denken Sie ruhiger darüber nach, und Sie werden mir vielleicht recht geben. Ich mag mir wol von Hellas gern erzählen lassen, mag es dulden, wenn man mich mit Schilderungen seines blauen Himmels blau anlaufen läßt, und mir den Sand seiner Wunder-Ufer blendend in die Augen streut, aber ich wollte doch lieber meine Kontumaz-Zeit in Capo d' Istria's Mauern aushalten, als in Capodistrias Präsidentsitze¹. — Te skrbi so Puffa, ki je v svoji zapuščini nagrmadil nebroj raznih spričeval, mogoče prisilile tudi v to, da si je svojo kvalifikacijo razširil z znanjem slovenščine. Zanimanje nadvojvode Ivana za slovenščino je znano, ravno tako pa so znane tudi — iz Puffove zapuščine — njegove mnogobrojne dedikacije visokim dostojanstvenikom. Puffov strah je bil prazen; gimnazija se ni izročila jezuitom in tudi on je dosegel svoj namen. Dne 2. aprila 1836 mu piše Likavec z Dunaja, da je izvedel od referenta samega, da bo Puff postal definitiven. K temu še pristavlja: „Ich gratulire daher im voraus zur definitiven Anstellung, zu der ich Ihnen umsomehr Glück wünsche, weil ich nicht daran zweifle, daß das Gymnasium zu Marburg den Jesuiten übergeben werden wird“. — Tako je bilo vse v redu, toda vkljub temu ga še vprašuje S. M. Mayer,

¹ Grof Capodistria je bil takrat guverner Grške.

urednik „Carinthiae“ in velik Puffov prijatelj, s katerim sta si mnogo dopisovala, v pismu iz Celovca, 24. maja 1836: „Ich vernahm, daß Sie sich auf einen Concours vorbereiten; sollte denn das Gymnasium in Marburg wirklich den Jesuiten übergeben werden?“ — Sedaj je bil Puff definitiven gimnazijski učitelj v Mariboru in je ostal tam do svoje smrti.

* * *

Povodi obsežni¹ Puffovi korespondenci so bili zelo raznovrstni. V prvi vrsti nahajamo veliko število pisem njegovih osebnih znancev, s katerimi se je seznanil že kot mladenič in s katerimi — po večini so lokalne zvezde na nemškem pesniškem nebu — si je mnogo dopisoval. To so pred vsem dopisi K. Prechtlerja (ki jih nameravam priobčiti na drugem mestu, ker podajajo mnogo intimnega o Grillparzerju) in Karla Adama Kaltenbrunnerja, znanega poeta nadaniškega govora. Kot ugleden literat je stopil v zvezo z raznimi tedanjimi nemškimi literati in mnogo dopisoval z J. G. Seidlom in J. N. Voglom, toda ta korespondenca nima niti za Nemce kake vrednosti, še manj torej za nas. Po večini se vse dopisovanje suče okoli obljubljenih in še ne poslanih prispevkov za razne almanahе in koledarje ter je tako pomenljivo le za kako minucijozno biblijografijo. Ali pa se ponavljajo vzajemne prošnje za čim uspešnejši lov na subskribente.² — Velik del korespondence, ki zanima predvsem nas, pa je plod osebnih stikov z najrazličnejšimi ljudmi na Slovenskem in plod dopisovanja, ki ga je začel Puff z mnogimi ljudmi, da bi dobil za svoje domoznanske publikacije podatkov, ki jih osebno ni mogel dobiti. Da je ravno on mnogo storil za domoznanstvo naših krajev in rešil za našo zgodovino mnogo, kar bi se bilo sicer

¹ V njegovi literarni zapuščini je kakih 700—800 pisem, seveda zelo različnega pomena in vrednosti.

² Puff je s svojimi spisi zaslužil lepe denarce. Njegovi zapiski v zapuščini izpričujejo, da je imel pri vsaki subskripciji na knjigo, ki je komaj izšla, čistega približno 100 fl C. M. — brez všteti eksemplarjev starejših knjig, ki so se še vedno prodajale.

izgubilo, to je zasluga, ki mu je Slovenci ne smemo pozabiti. Sicer je bilo romantično domoznanstvo splošni znak tedanjega časa, a niti med štajerskimi Slovenci ni bilo nikogar, ki bi storil za slovensko domoznanstvo toliko, kolikor ravno Puff. Da se je s posebno vnemo oklepal tudi Slovenstva, to se vidi na vseh njegovih spisih, a tudi na neizdanih delih. V IV. fasciklu zapuščine se nahaja zvezek raznih notic. V eni teh pravi Puff: „Die russische archaeologische Gesellschaft bestimmte im Jahre 1850, dass alle alten Inschriften auf Denkmählern, Glocken, Meßgewändern ect. copirt werden sollten. Warum geschieht dies nicht auch in unserem Wendenlande“. Plod tega iskanja je med drugim edino pismo, ki mu ga je pisal Slomšek¹ iz Vuzenice 15. febr. 1843 in v katerem mu pošilja „das Verzeichniß aller in dieser Decanatspfarre befindlichen Filialen, der dabei vorfindiger Aufschriften und übriger Merkwürdigkeiten“.

Za svoje domoznanstvene publikacije je Puff dosegel priznanje ne samo doma pri alpskih Nemcih in Slovencih, ampak tudi med Hrvati. S Hrvati se je seznanil po Trstenjaku (ki je bil njegov učenec) in Vrazu; od leta 1840 je bil tudi sotrudnik zagrebskega lista „Croatia“. Končno ga je „Družtvo za poviestnicu i starine Jugoslavenah“ v svoji veliki skupščini 2. febr. 1852 imenovalo za svojega častnega člana in mu poslalo diplomu.

*

Najstarejše pismo, ki prihaja tukaj za nas v poštev, je pismo J. A. Zupančiča iz Kopra, 23. marca 1832, edino Zupančičevo pismo, ki sem ga zasledil v Puffovi ostalini. Zu-

¹ V korespondenci se nam je ohranila zanimiva sodba o škofu Slomšku, ki jo je izrekel v. Gallenstein v svojem pismu Puffu iz Celovca, 24. avg. 1846: „Bruder Mainrad (v. Gallenstein) beschließt mit seinen Kollegen und Mitbrüdern die Ferien höchst nüchtern in St. Paul. Der neue Bischof von Lavant, Slomschek, schon früher ein Erz-Zänggerlianer, traktiert die armen Kerle mit Exercitien, die einem Char-täuser Ehre machen würden. Daß er durch solches Beginnen weder überhaupt (podčrtano v originalu!) die Liebe seines Clerus, noch öffentliche Meinung überhaupt für sich gewinnt, ist natürlich.“

pančič se v njem s hvaležnostjo in veseljem spominja Maribora, ki ga imenuje „das gute Marburg“ in „diese freundliche Stadt“. V Trst ne prihaja pogosto, ker so izleti tje vedno dragi, popolnoma zdrav je in neizmerno zadovoljen, klima mu zelo godi, službene razmere so zelo pametne in urejene, sploh tako prijetne, da bi nikjer drugje ne mogel najti boljših. Neizmerno mu je hvaležen, da je ž njim menjal. — Od V. Zusnerja¹ je v ostalini eno, popolnoma brezpomembno pismo. Ravno tako je s pismom, ki mu ga je pisal V. J. Dunder.² Komaj nekoliko bolj zanimivi sta pismi, ki mu jih je pisala Fanny Hausmann.³ V pismu 17. sept. 1847 ga vabi v novoceljski grad in mu naznanja, da bodo v Žalcu igrali igro „Das Hotel von Wiburg“; 11. nov. istega leta pa se mu zahvaljuje za poslani album štajerskih pisateljev in za čast, da so jo imenovali za častnega člana „mariborskih diletantov“; vabi ga na predstavo diletantov, ki se bo vršila 21. novembra v Žalcu.

Izmed ostale korespondence so pomembnejša pisma objavljena v celoti, manj važna pa v posnetkih. Posamezni dopisovavci so priobčeni v časovnem redu. Tako pridejo najprej na vrsto pisma Dav. Trstenjaka (od 5. febr. 1838—28. nov. 1842); za njim pridejo sledeči dopisniki: Kordeš (od 31. marca 1838—15. aprila 1853), Krempf (pismo 4. maja 1840), Sreznjevski (dvoje francosko pisanih pisem, 22. aprila 1841 in 14. decembra 1841), V. Preis (pismo 29. aprila 1841), Vraz (pismo 24. julija 1841), Hašnik (od 28. nov. 1841—16. nov. 1852), Dajnko (dvoje pisem, 8. maja 1843 in 26. jun. 1854), Costa (od 6. febr. 1848—24. jun. 1853), V. F. Klun (od 7. nov. 1852—28. avg. 1854). Zadnje, najmlajše pismo v tej vrsti je napisal M. Vodušek 27. jan. 1854; pomenljivo je zaradi tega, ker je edino — slovensko.⁴

¹ Prim. Ljublj. Zvon, 1910, str. 58, 101, 125.

² Prim. ČZN. V (1908), str. 149—151.

³ Prim. Glaser K. Zgod. slov. slov. III, str. 37, 141, 289.

⁴ Vsa pisma so — razen Vrazovega in seveda Voduškovega in Sreznjevskega — pisana z gotico. Kar je v njih napisanega z latinico, je tukaj natisnjeno *ležeče*.

Pisma Davorina Trstenjaka.

1.

Wohlgeborener Herr Proffessor!

Schon lange wollte ich Ihnen schreiben, doch allezeit war mir ein Hinderniß in den Weg getreten. Jetzt athme ich wieder freyer, weil ich die Prüfung beim Firmamentskadeten (*Dr. Gintl*) glücklich überstanden habe. Ungestört werde ich nun wieder bis zum Monathe Juny meine übrigen Geschäfte verrichten können. Frei muß ich Ihnen in diesem Briefe meinen innigsten Dank für ein glückliches Aufmerksammachen abstaten; werde ich es auf eine andere Weise als bloß durch Worte thun können, so werde ich es nicht versäumen. Sie hatten mir nämlich Gelegenheit gegeben, mich mit der slovenischen Sprache bekannter zu machen, durch welche ich später auf Ihre Schwester-sprachen aufmerksam wurde. Jetzt lebe ich immer in *Slavas* Reiche, u. zwar in einem unsagbaren Vergnügen und unaussprechlicher Wonne. Dieß Sprachstudium ist mir nun zur Leidenschaft geworden, oder vielmehr muß ich sagen, zur heiligen Pflicht. — Ich kann mich erinnern, daß Sie einmal den Wunsch geäußert haben, polnisch zu lernen; dazu würde ich Ihnen rathen, denn die polnische Sprache nimmt unter den Slavinen, ausgezeichnet durch Wohlklang, Biegsamkeit u. Reichtum, einen vorzüglichen Rang ein. Nicht minder gebührt ihr eine ehrenvolle Stelle neben den übrigen europäischen Sprachen, nicht nur eben der Vorzüge wegen, sondern auch als der Sprache eines zahlreichen, weit verbreiteten und historisch merkwürdigen Volksstammes, welcher seit der Wiederauflebung der Wissenschaften, namentlich seit dem 16. Jahrhunderte, einen reichen Vorrath geistiger Erzeugnisse in ihr niedergelegt hat. —

Die über den ganzen Erdkreis sich immer mehr verbreitende Cultur hat auch in den slavischen Ländern literarische Bestrebungen geweckt, und Ihre Litteratur kann einst eine schöne Mosaik bilden. Ich erinnere mich gut, daß Sie, da ich noch unter Ihnen studierte, und Sie uns einige Aphorismen zur Ästhetik gaben, und bei jeder Nation ihre vorzüglichsten Schriftsteller nannten, bei der russischen allezeit gesagt haben: die Russen haben nichts. Ich will sie hier nicht etwa rechtfertigen,

doch Ihnen ihre Classiker nennen. Als Dichter ist der zu früh verstorbene Alex. *Puschkin*, der russische *Byron*, allgemein anerkannt. Seine Poesien, voll vom dumpfen Lebensüberdruß, persiflieren die Weltordnung mit tieferer Zerrissenheit als sein englisches Vorbild. Seine ausgezeichnetsten Producte sind die Tragödie *Boris Gudonov*, sein Epos *Onegin*, sein Berggefangener *etc.* *Shukowsky*, ein tiefer Menschenkenner, in seinen Poesien durchgehend romantisch, ein großer Balladendichter und Epiker, der mit Schiller die meiste Ähnlichkeit ohne Nachbildung hat. Die *Swětlana* ist sein Meisterwerk. *Dersavin* durch seine Ode an Gott, die sogar ins Chinesische übersetzt, und durch mehre seiner Werke rühmlichst bekannt, *Dimitrijew* und *Lomonossov* ebenfalls brave Dichter. *Bulgarin*, *Sagoskin*, *Bestusheff*, *Kosloff* ausgezeichnete Novellisten und Romanendichter. *Karamsin*, *Köppen*, *Polevoj*, *Pogodin* große Historiker. —

Unter den Polen glänzt *Mickiewicz*, ein Dichter in Seele und Herzen, anerkannt als erster europäischer Dichter, d. h. unter den jetzt noch Lebenden. Seine klassischen Werke sind *Konrad Wallenrode*, ein Epos, der letzte *Sajasd*, seine krimischen Sonette *etc.* *Nimciewicz*, *Naruszewicz* letzterer bekannt durch seine historischen Gesänge der Polen. *Brodzinski*, *Piotrowsky*, *Krassicki etc.* sind brave Dichter.

Unter den Böhmen ist *Čelakowsky* ausgezeichnet im Volksliede, *Kollár* der čechische Petrarka, *Wocel*, *Tyl*, *Hanka*, *Sedlaček etc.* sind vortreffliche Dichter, *Shaffarik* großer Philolog und Historiker, eben so *Palacky*. Unter den Illiriern (d. i. Serben, Kroaten, Slavonier, Dalmatiner, Montenegriner, Bosnjaken, Herzegowinern, an welche sich auch die Slovenen in Steyermark, Krain und Kärnthen angeschlossen haben), steht der Serbe *Milutinovič* oben an. Sein ausgezeichnetstes Werk ist *Miloš Obilič*, eine Tragoedie. Vortheilhaft als Dichter sind noch bekannt: *Izajlovič*, *Vukotinovič*, *Vuič*, *Obradovič*, *Dr. Vuk Stefanovič*, *Dr. Steiž*, *etc.* Unter den ältern aus dem 16. u. 17. Jahrhundert, deren Werke erst jetzt bekannt werden, ist *Gundulič* als Epiker classisch, eben so *Palmotič* u. *Kanizlič*. Ich habe mich zwar hier weitläufig eingelassen und beynahe eine völlige Litteraturgeschichte der Slawen entworfen, doch Sie werden es nicht

ohne Interesse lesen, und ich glaube, Sie werden auch diese Namen Ihren Schülern beim Vortrage der Ästhetik bekannt machen, damit die jungen Slowenen auch einige Kenntniß in der slav. Literaturwelt haben [werden], und so aufgemuntert werden, ihre Sprache und ihr Vaterland mehr zu lieben. Ich werde mit nächster Gelegenheit der Marburger Bibliothek alle slawischen Grammatiken schicken, sowie auch eine Litteraturgeschichte, und wenn's mir möglich wird, von jeder Sprache ein Werk, entweder ein poetisches oder prosaisches. [Wahr] Gewiß bekommt am Ende des Schuljahres die Bibliothek [eine Zeit] die besten Zeitschriften jedes slavischen Volksstammes. —

Ich beschäftige mich jetzt mit der slowenischen Mythologie und dem Sammeln slowenischer Volkslieder, auf letztere Arbeit machte mich *Dr. Vuk*, den ich heuer in Agram kennen lernte, aufmerksam. Herr Hyazinth v. Schulheim hat eine elende Übersetzung dreier Volkslieder in [d. st. z—] der stey. Zeitschrift gegeben. Ausgezeichneter und gelungener sind die Übersetzungen A. Grüns, die im deutschen Musenalmanach *pro* 1838 eingerückt sind. Auch das deutsche Morgenblatt hat einige Übersetzungen von eben demselben Übersetzer. Überhaupt soll sich jetzt A. Grün, wie mir *Dr. Preschern* schreibt, sehr mit dem Slawischen beschäftigen. Dieß Alles wollte ich Ihnen schon längst berichten, doch ich glaube es auch jetzt zu rechter und gelegener Zeit gethan zu haben. Wenn Ihnen meine Korrespondenz nicht zu langweilig ist, so will ich Ihnen öfters über die literarischen Erscheinungen der Slawen, die Ihnen nicht genug [bekan], so wie überhaupt den Deutschen «noch nicht» ganz bekannt sind, «schreiben». Leben Sie wohl, ich ersuche Sie um eine gefällige Antwort und zeichne mich mit der größten Hochachtung

Ihr Dankschuldigster

Gtz. 5./2. 38.

Davorin Terstenjak,
Hörer der Physik.

Meine Adresse

A

Davorin Terstenjak, Etudiant en Philosophie
deme: Dominikanergasse N 816 2. Stock.

2.

Hochwohlgeborener Herr!

Ihr freundliches Schreiben erhielt ich am 9. März. Meinen Dank für die gütige Antwort. Am 5. März überschickte ich Ihnen die Jahreshälfte der Zeitschrift „*Ost u. West*“ durch den Marburger Stadtbothen *Preg*; — ich glaube, daß Sie diese werden erhalten haben, sie wird Ihnen viele Aufschlüsse über unsere Litteratur verschaffen, auch einige Produkte, zwar nicht die ausgezeichnetsten, aber Sie wissen ohnehin, daß man in einer Zeitschrift nicht über alles abhandeln kann, es ist genug, wenn man das Nothwendigste gut und richtig behandelt. Diese Zeitschrift wird später für uns noch ein größeres Interesse haben, da die Redaktion derselben Herr *Dr. Šafarik*, ein ausgezeichnete slawischer Historiker und gründlicher Philolog, übernimmt. Der frühere Redaktor wird durch Geschäfte verhindert, er ist nämlich Adjunkt der Philosophie in Prag und Candidat der philosophischen und juridischen Doktorswürde. Herr *Šafarik*, Freund und Correspondent der ausgezeichnetsten Litteratoren Slawiens, wird gewiß nicht uns im Dunkeln lassen, auch die Deutschen Schriftsteller ehren ihn hoch, und werden gewiß sein Blatt mit ihren Produkten beehren, damit so für beide Nationen, die deutsche und slawische, ein gleichmäßiges Interesse erhalten werde. Die folgenden Nummern erhalten Sie zu Ostern, ich wünsche, daß es Ihnen eine frohe Erheiterung und angenehme Lectüre gewähren möchte. Als Notiz für die slowenische Litteratur kann ich Ihnen folgendes mittheilen. Herr *Preshern* veranstaltet eine Sammlung zur Herausgabe seiner Gedichte, circa May oder Juni wird wahrscheinlich sein Werk schon erscheinen. Mein Freund Herr *Stanko Vras*, illirischer Schriftsteller, gibt mit November die windischen Volkslieder aus, zu denen ich auch meine Sammlung hinzufüge. Der Slawe ist poetisch wie der Grieche, sagt der berühmte Jakob Grimm, und wie man den Verlust der lyrischen Dichtungen der Griechen bedauert, eben so wird man einst den Verlust der slawischen Volkslieder betrauern. Der große Herder hat uns eigentlich darauf aufmerksam gemacht. *Dr. Vuk* hat es der erste befolgt und gab die lieblichen Gesänge der Serben heraus, die man

jetzt sogar in Nordamerika singt. Der Pole *Oleski* that ein gleiches, eben so *Kolar* und *Čelakowsky* in Böhmen, und *Kastorsky* in Rußland. Auch unsere windischen Lieder deuten lauthin auf den poetischen Geist der Vorväter, der beinahe jetzt immer mehr zu verschwinden scheint. Sie werden ein schöner Beitrag und Beweis der Nationalpoesie sein. — Die von mir der Bibliothek versprochenen Bücher erhalten Sie am Ende des Schuljahres, weil ich sie zum Theil noch selbst brauche, zum Theil ausgeliehen habe, und es immer eine Zeit braucht, bis ich alles wieder eintreibe. Sie wünschen mit mir windisch zu correspondieren, dieß ist mir sehr lieb und erfreulich, mit Anfangs Juni werde ich es nicht unterlassen. Nun noch auf Ihre Frage, wie ich sonst lebe? eine Antwort. Ich könnte es Ihnen mit einem Wort sagen — doch Sie wünschen eine ordentliche Mittheilung, und diese folge also. Zuerst wäre es nothwendig, meine Lebens epoche in Perioden einzutheilen, denn ich lebe und wirke, kämpfe und gewinne, zertrümere und baue wieder auf, mit wenigem gesagt, mein Leben bildet täglich eine Geschichte, wenigstens für mich, wenn nicht für andere; ich selbst studiere sie oft, oft chronologisch, bald mit sokratischer, bald tabellarischer Lehrmethode, und doch habe ich sie bis jetzt nicht einstudiert, wenigstens nicht gründlich. Die Collegien besuche ich sehr fleißig, die Gasthäuser fleißig, die Assembleen minder fleißig, am fleißigsten aber die Bibliotheken und den Leseverein. Gratz ist eine wahre Schule für mich, wenn auch keine obligate. Groß bin ich wie eine Tanne in den Urwäldern unseres heiligen Pachers, gesund, doch noch nicht körnigt, überhaupt will mein Leben keine feste Wurzel fassen, das heißt das physische. Ergötzungen und Lustbarkeiten gibt es für mich wenige, außer dem Theater, und dieses besuche ich nur selten, weil mir die faden Witze des jetzigen Welttheaters läßig sind; die Gratzer sind sehr unästhetisch. Die classischen Dramas verscheucht man immer mehr von der Bühne — schöner Geschmack, überhaupt will die deutsche Welt jetzt weich werden — die verdammte Romantik! — *sed tempora mutantur etc.* Der Zeitgeist muß auch einst seinen grauen Bart abscheeren und sich nach Mode friseursen lassen. Auch ist mir die verdammte Poeterey in den Kopf gefallen, v Byron! du irrtest in

deiner Äußerung, daß die Poeterei Unsinn wird; engagirt bin ich auch schon für ein paar Zeitschriften, es ist nicht anders — hat doch Saphir für seinen Humoristen einen breitgeschichteten Drachen engagirt, warum sollt ich nicht auch mitarbeiten. Heutzutage wird es ja Mode. Eine andere Unterhaltung sind für mich die ziemlich vielen Correspondenzen, freylich hab ich überall den Anfang gemacht, aber es gibt sich, allein kann man nicht in seinem Wirkungskreise walten und schalten, besonders in unserm Reiche. Gesellschaft habe ich in Gratz wenig außer einigen patriotisch gesinnten Slawen. Meine Herrn Mbgr. Kollegen sind zu phlegmatisch und zu kalt für die gute Sache — das Sterztemperament waltet bei einem jeden vor. Dieß genüge Ihnen für dieß mal aus meiner Lebensgeschichte, die Fortsetzung folgt. Nun Leben Sie wohl. Mit der Versicherung der aufrichtigsten Freundschaft Ihr

unterthänigster

Terstenjak. .

Gratz, am 10./3. 38.

3.

Wohlgeborener Herr Professor!

Zu Ostern wollte ich Sie besuchen, oder vielmehr hatte ich Sie gesucht, und noch nicht angekommen gefunden, es war mir leid Sie nicht mündlich sprechen zu können, doch glaube ich Sie zu den Bittagen in Marburg zu finden, zu welcher Zeit ich hinunter zu kommen gedenke. Die versprochenen Numern von „*Ost und West*“ kann ich Ihnen ungeachtet meines Versprechens noch nicht überschicken, da sich die Zahl der Leser bei mir täglich mehrt, besonders Slawen, in denen doch einmal das Pflichtgefühl wach wird, und die sich eifriger diese Sache angelegen sein lassen; doch Sie erhalten Sie gewiß, wenn nicht früher, am Ende des Schuljahres, wann zugleich der Jahrgang schließt. Es ist wirklich zu staunen, wie schnell und kräftig unsere Literatur vorwärts schreitet, so zählen schon Russen und Pohlen Klassiker, Böhmen eilen ihren Sprachverwandten mit Riesenschritten nach, und die Ilirier entwickeln

sich jugendlich und doch dabei körnig zur immer höheren Bildung, zu einer immer schöneren Blüthe. Selbst die Madjaren, unsere Todtfeinde, fangen an, uns zu unterstützen und verlassen ihre Literaten; so hat vor weniger Zeit der ungarische Magnat *Tököly* für eine ilirische Gesellschaft in Pest 20.000 *fl* CM hergegeben. Wahrlich eine löblichere That, als wenn er eben soviel und noch mehr für einen Ball in Wien gibt. Auch von dem genug. Heute haben wir den ersten May gehabt (den ich schreibe diesen Brief um 9 Uhr Abends), wovon Sie auch noch etwas aus Ihrer Studienzeit wissen werden, und auch noch jetzt wissen, da Sie wahrscheinlich will- oder unwillkürlich das Marburger Fest daran erinnert haben wird. Die 3 Teiche werden vielleicht noch stark besucht von der philiströsen, eleganten, burschikösen, und *charmanten etc.* Welt, denn dort versammeln sich ja verschiedene Frösche. Marburg bleibt mir ewig im Gedächtniß, besonders der steinene Tisch beim Tappeiner. —

Auch in Gratz feiert man dieses steirische Nationalfest, doch ich sah keinen Kletterbaum, Sacklaufen *etc.* Herr Quas würde hier nichts gewinnen, nicht einmal ein Pech. Ich ging aus der canalbauenden und mistsammelnden Stadt auf den Ruckerlberg, hier fand ich nichts als einige Kaffeeschwestern und Kaffehbrüder, alte Invaliden, verliebte Juristen, grämliche Philosophen, und alte Weiber bei guter Zunge, deswegen flog ich über S. Leonhard gegen Schönbrunn, wo es *fesher*, wie man jetzt gewöhnlich sagt, zugegangen, hier wurde steirisch getanzt, etwas geprügelt, hinausgeworfen, *voltigirt, criminisirt usw.* wo mir meine dünen Füße bald zertreten worden wären, deswegen ich Zeit hatte, mich aus dem Wasser zu machen. Mein Weg war nun nach Maria Grün, dieses heilige Zauberalth, Nahmensgeburtsort unseres unsterblichen Auersbergs. Hier glaubte ich doch friedlich meinen Humpen zu leeren, doch wie getäuscht, anstat daß *Castellis* oder *Grüns* Genien hier heilig wandern würden, flüchteten sich hieher Philister, dieses Tschikanengeschlecht, wühlten und schrieen, blitzten und donnerten, und schlugen ein, daß Gläser zerschmetterten und *Castellis* biederer Denkmahl traurig daniederlag. Ein Philister äußerte sich seinen Freund ermahmend: »Schau Östraicher, sollst du nit das umastosen, hie woar a Tichter«, sein wüthender

Nachbar schrie: »was Tichter, a Esel woar er oder is er, i bins a, wenn i mi a Rausch ansauf«. — »Heiliger Vater, heilige die Menschen«, sprach ich leise und ging keuchend über die Anhöhe nach Rosenberg, düster fluchend über ihre Schändlichkeit und Unverschämtheit. In Rosenberg gings sanfter zu, zwar schrieen hie und da einige lustige Sauriers (?) um die Kugel, oder sangen einige begeisterte Studiosen, meist Salzburger, diese fidelen Landsleute ihres göttlichen Mozarts, doch konnte man behaglicher sitzen und trinken. Hier kehrt ich also im *gran Albergo* ein und bräute einige Flaschen, doch nicht melancholisch wie sonst, sondern phlegmatisch schaute ich der untergehenden Sonne ins Gesicht über Göstings fiedermausbewohnte Ruine. Hier saß ich gemächlich eine Zeit, doch wollte mir heut das Schicksal, wie es mir schien, nirgends Ruhe lassen, es wälzt sich zu meinem Tische ein marchberauschter Schustermeister mit seinen Fräulein, dampfte mir sein Pech ins Gesicht, erstickte mich bald mit seinen Prisen und beschmirte mich ganz mit Pap, das ihm unglücklicherweise zuhause im Rockschoß picken blieb. Ich zahlte meine Zeche und ging eiligst fort, denn sonst würde ich ganz verschustert geworden. Knieweich hüpfte ich über die Anhöh hinab, doch ojé! jetzt kam die größte Plage mir entgegen, es war Herr Zimperl, wie ich ihn gewöhnlich nenne, ein Musenapostel, mein Collega mit seinem *bon soir messieur*, und *comment vous portez-vous*, Ah, *qu'il fait beau aujourd'hui*, *Le ciel es tout serien* usw., ich [sprach] sagte ihm, mein Freund, ich bin kein Franzos, sprechen Sie deutsch, ich verstehe Sie besser, er aber *rhenisirte* immer *Vous parlez bien, joliment le français*. Ich mußte nun parliren, denn deutsch antwortet er mir nichts, und wegstoßen hab ich ihn ebenfalls nicht können, also eine *Conversation* mit ihm führen. Wir sprachen nun französisch über Franzosen, er lobte mir *Victor Hugo* und mehre andere französische Franzosen, so daß mich die Augen und die Ohren wehe thaten. Auf letzt frägt er mich: *Ne savez-vous rien de nouveau?* ich [sprach] antworte ihm nun windisch *nizh*, und dieses *nizh* hat bewirkt, daß er französisch zu sprechen aufhörte. Nun glaubt ich mich schon befreit, als er ein Packet aus der Rocktasche riß und mir ein Pack Gedichte oder wie er immer sagt »gefühlvolle Stunden« in die

Hand warf, die ich zu Hause überlesen und ihm offenherzig meine Meinung und mein Urtheil sagen möchte. Eine angenehme Lecture! Doch bis jetzt habe ich sie nicht angesehen, vielleicht kommt mir eine müßige Stunde unter, wo ich die Kritiker-geisel «werde» schwingen werde. Und so ist der 1. May vergangen unter Jubel und Schmerz, Ernst und Scherz, Seufzern und Drohungen, und ich gehe, nachdem ich den Brief versiegelt, schnarchen. Leben Sie wohl. Mit Hochachtung und Verehrung

Ihr ergebener Diener

[Brez datuma.]

Davorin Terstenjak.

Anmerkung: 2. Seite 3. Zeile von oben ist statt Nationalfest, Nationalsauffest zu lesen.

4.

Wohlgeborener Herr Professor!

Meine Liebe und mein Eifer für die Slavistik ist Ihnen bekannt, doch vielleicht noch mein Wunsch, daß diese Liebe auch Andere, insbesondere aber meine Landsleute beseelen möchte, nicht hinlänglich. Die vielen und verschiedenartigen Vorurtheile gegen und von dem slawischen Volke sind verschwunden, und es kann sich jetzt laut seiner Würdigung und seines Rechtes freuen. Sie werden hierbei sich über meine Äußerung wundern, doch ich versichere Sie, daß die Welt gegen uns sehr ungerecht und voll irriger Vorurtheile war. Man lese nur die Schriften eines Gebhardi, *le Clerc*, Frenzel u. m. a. Aus welcher Ursache und aus welchem Grunde diese Abneigung entstanden, weiß ich jetzt noch nicht. Doch schöner für uns, die wir glänzender und edler erwachen, als die falschen Prophezeiungen voraussagten, und ich glaube fest, daß auch die Slawen einst ihre Weltrolle werden spielen können.

Die Wechselseitigkeit zwischen unserer Literatur ist eine Nothwendige Sache geworden, da wir nicht einen solchen Verbindungspunkt in dem und durch den Buchhandel haben, als

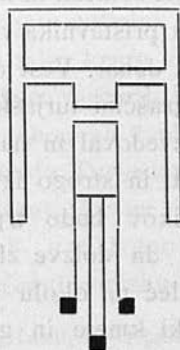
z. B. die deutschen Stämme durch Leipzig. Vor einem halben Jahre ist ein braver Böhme, Rudolf Glaser, auf den glücklichen Gedanken gekommen, eine deutsche Zeitschrift »Ost und West« zu redigiren, die die Deutschen mit den literarischen Erscheinungen bekannt machen sollte. Glücklicherweise behauptet sie sich unter den deutschen Journalen als eins der vorzüglichsten; und nicht bald wird ein belletristisches Blatt so gediegene Produkte vorbringen als dieses. Es hat die gefeyertsten Mitarbeiter deutscher und slawischer Zunge.

Eben dieser Wechselseitigkeit wegen schicke ich Ihnen die Jahreshälfte von dieser Zeitschrift mit der Bitte, dieselbe auch Ihren Herrn *Studiosis* oder einem Jeden, der an der Erhebung der slawischen Cultur einen Antheil nimmt, lesen zu lassen. Die folgenden Nummern erhalten Sie später, am Ende können Sie das Journal der Bibliothek übergeben. Indessen meine Empfehlung und Versicherung meiner Verehrung und Hochachtung

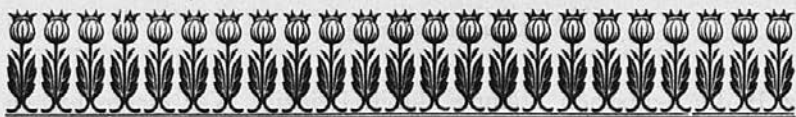
Davorin Terstenjak,
Physiker.

Gratz, am 5. May 38.

(Konec prihodnjič.)

Juri Dalmatin kot zagovornik škocjanskega župljana.

Anton Kaspret.

Ko je Juri Dalmatin dovršil monumentalno delo „Biblia, tu je vse svetu pismu stariga in noviga testamenta, Witebergae 1584“, so mu kranjski, štajerski in koroški stanovi naklonili častno nagrado, zvišali plačo in pogodboma določili njegove nadaljnje služabne dolžnosti, ki jih naj opravlja v Ljubljani in drugod. Vrhutega mu je turjaški graščak Krištof podelil staroslavno in v zgodovini reformacije in protireformacije slovečo faro škocjansko. Juri Dalmatin je kot župnik vestno opravljal službo: podpiral je uboge in ščitil, komur se je krivica godila. To spričuje dvojce pisem, ki jih je malo pred smrtjo pisal turjaškemu graščaku.

Povod tema je bil naslednji dogodek: Poleti 1589. leta so našli otroci na pašniku mošnjo, v kateri je bilo baje 850 goldinarjev kovanega denarja. Prinesli in izročili so jo Lukežu Verjantu (Virant), sinu farnega pristavnika v Škocjanu. Ta je najdbo zamolčal in zase pridržal denar. Vest o tolikem izgubku se je hitro raznesla po vsej graščini turjaški. Graščinski upravnik Ziegelstett je natanko poizvedoval in na kogar je količkaj letel sum, tega je dal zaječiti in strogo izpraševati. Radi tega je mnogo nekrivih podložnikov hudo trpelo. Očividno je bilo upravniku zelo do tega, da doizve zločinca in povrne denar izgubitelju. Ta je bil daleč na okolu razvpit oderuh in „denarni mož“, ki je v stiski kmete in graščino zakladal z denarjem. Tudi Luka Verjant je bil poklican na odgovor, toda hudodelstva ni priznal. Po Dalmatinovem poročilu je bil tako slaboumen, da se ni zavedal velikega zločina. Malo potem je vendar prišla resnica na dan. Luka Verjant je kupil pri trgovcu raznovrstno blago in plačal s srebrnimi kronami. Ker je

bil občezen siromak, je izdaja takega denarja vzbudila sum; upravnik ga je iznova pozval na odgovor in strogo izpraševal, in še le zdaj se je udal. Ves denar, tudi kar ga je medtem izdal, so sorodniki vrnili oderuhu, ki ni imel pritem najmanjše izgube ali škode. Vzlic temu ga je graščak pahnil v ječo in ga teden za tednom kar najstrože ječil. Zdaj so ga spustili skozi luknjo na spodnja tla grajske temnice, kjer je bil neznosen smrad in nestrpna nesnaga, zdaj so ga potegnili v podstrešno ječo, kjer je od žeje, vročine in soparice omedlel. Da ne bi revež ušel, ga je vrhutega dal vkleniti v lisice in zakovati v železo.

Usoda ubogega jetnika je hudo zadela rodbino. Prav v tem času je bilo mnogo dela na polju, ki ga ni nihče opravil. A tudi gospodinjstvo se je zanemarilo, kajti jok in žalost sta toliko prevzela njegovo ženo, da je pred časom porodila, in malo da nista mati in otročiček umrla. Vse to je vzbudilo po bližnji in daljni okolici turjaški sočutje in sožalje: kmeti so se spodtikali nad nenavadno strogostjo graščakovo in to tem bolj, ker so njegovi predniki vedno lepo in dobrosrčno ravnali s podložniki in se vedno bolj nagibali k milosti, kakor pa k ostrosti. Mehkosrčni in usmiljeni kmeti so se zgražali kar naravnost in očito izjavljali nevoljo, da graščak prav s tem slaboumnim rojenjakom tako kruto ravna.

Tako so vsi sodili, tako vsi čutili, ko je Juri Dalmatin nastopil kot župnik in zaščitnik ubogega župljana. Ker ni imelo prvo pismo na graščaka Krištofa Turjaškega povoljnega uspeha, dal mu je izročiti drugo pismo, ki ga je tri tedne pred smrtjo, 6. avgusta 1589 napisal „s slabotno in tresočo roko“. In to pismo je podlaga sledečemu zapisku¹.

¹ Pismo je kaj težko brati, kajti pisal ga je na smrt bolan. Toda skrbna in previdna izbira besed in recil, ki spominjajo na najlepšo novo nemščino, krepek slog, vsa dikcija kaže na izučenega humanista, pismo-uka in spretnega zagovornika. Pismo hrani turjaški arhiv v Losenstein-leithnu.

Gospodu dr. M. Dolencu, okrajnemu sodniku v Gradcu, izrekam za pravoslovna pojasnila najiskrenejšo hvalo!

Dasi se dobro spominjam — pravi v uvodu — na sveto pismo in Kristusove nauke in zglede, po katerih se ne vtikaj poklican cerkveni služabnik v posvetne razpore, ki njega ne tičejo, sem vendar mnogo in često premišljeval, tudi nekaj noči nisem zatisnil oči, kako bi se odtegnil skrbi za ubogega, zaprtega župljana. Ker pa se glasi božja resna zapoved: „Brani, da ga ne usmrtijo, in pomagaj, da ga ne zadušijo“, moram storiti svojo dolžnost. Vaša milost, ki mi je pri nastopu službe izročila s cerkvijo vred tudi k tej spadajoče podložnike, med temi tudi tega ubogega jetnika, mi je to ukazala; kako bi torej mogel od daleč gledati, da tako dolgo trpinčijo reveža in ga naposled ugonobijo, češ, kaj mi je to mar? Vaša milost zavrni me krepko, če sem vedel, da je njegovo hudodelstvo res toliko, ali, da je prešeren in zloben človek, za kakoršnega ga morda nekateri imajo. V tem primeru bi ne zinil besedice, še manj bi Vaši milosti zavolj njega s pismom delal nadlego. Ker pa je obče znano, da je pobožna, nedolžna in dobra duša, in ker je doslej prestal izredno strogo kazen, se mehkosrčni in usmiljeni ljudje kar čudijo, zakaj Vaša milost prav s tem revežem tako kruto in neusmiljeno ravna; saj so se Vaše milosti predniki vselej bolj nagibali k milosti, kakor pa k strogosti in nikoli ni bilo slišati, da bi bili s katerim podložnikom tako hudo ravnali in ga trapili do pogina, razen če se mu je dokazalo hudodelstvo in če je po cesarskih postavah zapadel smrtni kazni. Zato se nadejem pri Bogu in Vaši milosti, da bo milostljivo sprejela to drugo prošnjo, zakaj mnogo je meni kakor drugim do tega, da se ta ubožec izpusti iz hude ječe.

Nadalje si vzemi Vaša milost vendar k srcu, da še ni bil nikoli prav zaslišan ali poklican pred sodnijo, še manj pa za krivega spoznan in obsojen. In vendar se ž njim hujše ravna kakor z navadnimi hudodelniki: zdaj ga spustijo na tla grajske temnice, zdaj ga potegnejo v podstrešno ječo in ga vrhutega zakujejo v železo. Radi tega trapljenja je revež nevarno zbolel, in to je njega, ki je že itak revež, in tudi detetce in ženo

spravilo na beraško palico. Bolje bi bilo zanj, da bi ga bil Bog k sebi poklical; v tem slučaju bi že bil davno prestal pravico in ne bi zabredel v tako nadlogo, da je skoro noče ne konca ne kraja biti.

Drugič je pomisliti, da ga ni moči obsoditi radi hudo delstva, zakaj on ni ukradel denarja, radi katerega so ga zaprli, ampak njegovi najmlajši otroci so ga slučajno našli na pašniku in mu ga izročili.

Tretjič ni tega denarja ničesar zase pridržal, ampak je do zadnjega vinarja in peneza izročil upravniku Ziegelstettu, in kar pa je pred zaporom zase porabil, je vse priznal in izkazal. Zakaj ga še mučijo? Znano je in se tudi lahko dokaže, da je tožnik, preden so našli denar, rekel, on sam ne ve, koliko denarja je bilo v izgubljeni mošnji. Kako more še le zdaj od njega zahtevati določeno svoto? Ali mu je tako natanko naštel denar, kakor da bi mu moral račun dati tudi od tega, kar je pravi storilec (s katerim pa ni nikoli občeval), zase porabil ali zapravil?

Četrtrič priznava sam jetnik, da se ni koj udal, ko so ga radi najdenega denarja pozvali na odgovor; a to ni gotovo pripisovati njegovi zlobnosti, marveč njegovi veliki slaboumnosti. Tudi ne zahaja kakor drugi v bližnje soseske in cerkve, ampak živi vedno samotno; zato ne pozna niti v deželi navadnega denarja, ampak je izdal navadne krone za 4 librnike¹.

Prav tako še ni bilo nikoli čuti, da je koga oškodoval ali razžalil, ali trpinčil živali in Bog daj, da bi Vaša milost imela veliko tako poštenih podložnikov in služabnikov, tedaj bi jih bilo manj kaznovati. In ker velja pred Bogom in svetno sodnijo pravica, ne pa krivica, se pristoji in spodobi, da se pri prostem in samotnem človeku ne rabi »*summum ius*« ne »*fiat summa iniuria*«, ampak ravnati je ž njim pravično, kakor je prav in zakonito, in je pritem razločevati po natori hudobnega človeka od priprostega in rev-

¹ Srebrna krona je štela 2 gold. (120 krajc.), librnik pa 20 krajcarjev, torej ga je prodajavec pri vsaki sprejeti kroni opeharil za 40 krajcarjev.

nega, če sta oba enako zakrivila. In Bog sam ne ravna z nami radi večjih grehov tega sveta tako ostro (bodi mu hvala in zahvala), zato se po njegovem vzgledu nagibajmo bolj k milosti in usmiljenju kakor pa ostrosti.

Naposled: ker je to edini pogrešek, ki se očita revežu, in ker ga hočejo nekateri silno izkoristiti, se bo pred Bogom in vsemi sodišči dognalo, da je bila kazen žalibog mnogo večja, kakor pa hudodelstvo.

Ne morem pa sam razumeti in tudi ne pri drugih pravovednih možeh izprašati, ali je Vaša milost po pravu dolžna, na poziv takega oderuha, kakoršen je tožnik, dopustiti, da se podložniki tako trapijo, marveč bi bilo pravično, ščititi jih zoper take nepravilnike.¹ S čigar ušesom in jezikom je dobil ta in drug ostali denar nazaj, se ne ve, a to se ve, da je marsikdo radi najdenega denarja v nesrečo zabredel, nekateri pa so bili oškodovani na imenu in življenju, ki so bili morda boljši in poštenjši kakor on. Ni še dosti tega, da more ta revež zategadelj poginiti; da se ž njim kruto ravna, to je plačilo, da je zopet prišel denar med ljudi. Ko bi bil bolj prebrisanemu prišel v roke, bi bil oderuh pač dolgo nanj čakal.

Po vsem tem in ker nima ubogi revež na tem svetu nobene pomoči in nikogar, kateremu bi se izročil, kakor Vašo milost, ki je njegov pravi zaščitnik in patron in tudi od Boga poslani oblastnik, da ščiti in brani po vsej deželi nedolžne zatirance², prosim za božjo voljo v svojem in v imenu ostarelega

¹ Oderuštvo je bilo tudi v srednjem in novem veku kaj navadna socialna prikazen. Skoro vsaka sodna graščina je imela vsaj enega „denarnega moža“, ki je posredoval kupčije med graščino in podložniki. Če ni mogel kupec koj položiti kupnine, ga je denarni mož založil z denarjem ali vsaj prevzel poroštvo. Pri njem so menjavali denar in zastavljali srebrne pase, uhane, prstane in druge dragocenosti. Ti posli so sicer nesli veliko dobička, a bili so silno nevarni. Kupi graščinskih aktov poročajo, da so tu in tam osajani tolovaji v temni noči vdrli v hišo, zamašili usta oderuhu in njegovim domačinom, pograbili dragocene reči in pobegnili s plenom na Ogrsko, v Turčijo, Benečijo in celo v Dubrovnik.

² Krištof pl. Turjaški je bil tačas deželni oskrbnik (Landesverweser) in namestnik deželnega glavarja.

jetnikovega očeta, prav lepo in prav ponižno, Vaša milost si vzemi to k srcu in pripravi nepravičnega tožnika, da prvič plača jetnikovemu bratu, ki je prvi našel denar, primerno darilo, drugič, da se tudi z jetnikom pobota in poravna in ga odškodni za dolgotrajno ječo in zamudo del. To bo utolažilo Boga in ljudstvo, da ne bo revežev stok in jok še nadalje klical Boga na osveto.

Ko bi se pa tožnik ne hotel izlepa pogoditi (kar pa ne verjamem), in ko bi Vaša milost dopustila, da sodišče razsodi, zopet prosim v svojem in v imenu očeta in vseh njegovih sorodnikov, Vaša milost blagovoli pospešiti stvar in tudi gledati na to, da bo sodba nepristranska; zakaj čul sem na več krajih, da tožnik oderuh sem ter tje lazi in se smuka okoli opravnika Ziegelstetta in mu že obeta krvnino za ubogega reveža¹. Medtem pa naj Vaša milost izpusti jetnika ali mu vsaj zljajša ječo, zakaj nedavno ga je upravnik zopet v železo zakoval in poleg še vtaknil v lisice. Vaši milosti se ni treba bati, da uide, saj nima za to nobenega vzroka, marveč se je nadejati, da se razpor zlepa poravna ali da razsodi sodišče. Ko bi pa morda prišlo do nepristranskega sodišča, ga bo pred tem tako ugnal, da mu bo ljubše, ko bi temu nedožnemu revežu ne bil prizadel toliko trpljenja in muk.

Spričujem pa pri našem odrešitelju Jezusu Kristusu, pravičnem sodniku živih in mrtvih, da nisem pisal tega pisma Vaši milosti iz hudobne strasti, ne iz pohlepa po dobičku ali radi lepih besed, še manj sem hotel Nji kaj ukazati, ampak rešiti in pomiriti sem hotel svojo vest in Vašo milost posvariti, da se ne da zapeljati od nekaterih, ki so krivo poročali, in da ne stiskajo še dalje velikega reveža; zakaj res se bojim, da ne bi si vsi radi te stvari, ki se zdi svetu sicer mala, nakopali božjo jezo in kazen. Po mojih mislih se od Vaše milosti ne

¹ Krvnina je bilo plačilo, ki jo je prejel ovadnik za izsledbo in prijem hudodelnika. Temu so obesili okoli vrata rdečo mošnjo, v kateri je bil denar, nato so ga izročili deželskemu sodišču. V tem primeru bi jo „zaslužil“ upravnik Ziegelstett in samo njemu znani ovaduh.

zahteva kaj posebnega, sicer je Vaše milosti pohvalna milost in pomoč zatirancu — nemilost! Zato še enkrat prosim, Vaša milost blagovoli moje pismo, ki sem ga prav težko pisal s slabotno in tresočo roko, milostljivo umeti tako, kakor mislim jaz — Bog to ve — čisto zvesto in vselej pošteno!

Priporočam se Vaši milosti, nas vse pa božji milosti.

Vaše milosti ponižni in pokorni kapelan

M(agister) G(eorgius) Dalmatinus.

V Škocjanu, dne 6. avgusta 1589.

Da je laže umeti nekatere stavke, si dovoljujem dodati še kratko pojasnilo.

Dalmatin priznava, da se ne sme vtikati v posvetne spore, a v tem primeru ima vendar pravico in dolžnost, potegniti se za zatiranega župljana. Ko mu je graščak podelil škocjansko faro, mu je izročil s cerkvijo tudi vse škocjanski fari podložne kmete: on jim je oddajal kmetije in odjemal nevrednim; njemu so opravljali davke in opravke. Torej je bil kot imetelj farne užitnice (prebenda) dolžen, braniti svoje podložnike krivic.

Dalmatin se zopet in zopet pritožuje, da graščina kruto in krivično ravna z jetnikom. Po kazenskem redu je bil graščinski upravnik dolžen v zapisniku poistiniti priznavo jetnika in to naznaniti krvnemu sodniku v Ljubljani. Dalmatin se drži vodila, da graščina sama ne more soditi krivca, ampak krvno sodišče (Malefizgericht), ki je bilo sestavljeno iz krvnega sodnika (predsednik) in iz določenega števila prisednikov. Graščinski upravnik, ki je le trafil in trafil jetnika, je torej svojevoljno in nezakonito ravnal.

Nadalje pravi Dalmatin, da ni moči jetnika obsoditi na smrt, zakaj on ni ukradel, ampak otroci so našli na pašniku denar in mu ga prinesli. Dalmatin je že takrat spoznal, da je tatvino razločevati od zatajitve najdene stvari. V Karolini še ne nahajamo posebnega učina (Tatbestand) za hudodelstvo prikritja najdenih stvari, opravičeno pa domnevamo, da so se vsled tega vporabliale za taka hudo-

delstva določbe najsorodnejšega hudodelstva, tatvine. Po današnjem kazenskem zakonu je zatajitev goljufija in se mileje kaznuje kakor tatvina. Ker je pa jetnik samo zatajil, ne pa ukradel, bi zaslužil milejšo kazen¹.

Silno važno je za ta slučaj priznava jetnika, da je našel samo 850 gl., oderuh pa je trdil, da je bilo v opasivnici več denarja (850 + X gl.) „To ni res“ pravi Dalmatin, kajti oderuh je sam priznal, da ga ni naštel ali preštel, preden ga je vtaknil v mošnjo, torej tudi ne more vedeti, koliko denarja je bilo v nji. Če je pa bilo res več denarja v opasivnici, — jetnik Verjant je prejel samo 850 gl. — potemtakem je diferenco, oz. ostali denar tretja oseba zase porabila in ta oseba je pravi storilec, seosebno, ker ima dobiček še v rokah. Kako pride jetnik do tega, da bi bil radi drugega ostalega denarja kaznovan; saj ni s to tretjo osebo, ki je pravi storilec, ozir. tat, nikoli občeval! Dalmatin je hotel s tem pravniskim zagovorom dokazati, da ne more biti jetnik za nič več kaznovan, kakor je dejanski priznal.

Dalmatin tudi često naglaša, da je jetnik pobožna, nedolžna in dobra duša, da še ni nikogar žalil ali oškodoval in da je „po natori hudobnega človeka razločevati od ubogega in priprostega, če sta oba enako zakrivila.“ Nazori, ki jih pritem razvija Dalmatin, so kar velemoderni. Še dandanes se bije boj med veščaki kazenskega prava, ali je dejanje ali storilec kaznovati,

¹ Kako je ravnati z najdbami, določuje deželni sodni red l. 1535., 18. febr. takole: „Kdor najde denar ali kaj drugega, naj da v cerkvi tiste fare, kjer je stvar našel, tri nedelje zaporedoma razglasiti najdbo; nadalje je dolžen leto in dan neoškodovano ohraniti najdene stvari. In če se v enem letu ali pozneje oglasi pravi lastnik, naj mu vse izroči brez plačila. Ko bi pa kdo zatajil najdene stvari in dobro vedel, kdo jih je izgubil, naj se po vrednosti pridržanega blaga in po razsodbi sodišča kaznuje. Ko bi pa ne vedel, čigava je stvar, in ko bi ne dal razglasiti, naj se spodobno kaznuje.“ Katero kazen dotičnik zasluži, ne omenja sodni red l. 1535. A v rokopisnem pristavku joanjske zbirke (štev. 48301 — 48396) stoji, naj se kaznuje kakor tat, naj ga tarejo s kolesom in potem še le obesijo.

to je: ali je dejanje samo ob sebi po uspehu, ali pa storilca po veliki hudobnosti njegovega mišljenja kaznovati. Prvo zahtevajo klasiki (z nekaterimi preuredbami), drugo modernisti in na tem stališču stoji zdaj načrt novega kazenskega zakona. Seveda moramo reči, da bolj odgovarja nazaru slovenskih kmetov, da se kaznuje dejanje. Dalmatin je s svojim duhom več stoletij naprej hitel: veleučeni Dalmatin je res modernistov predhodnik!

Po Dalmatinovem nazaru je jetnik iz pomote zase porabil del denarja, zato ni hudodelstvo. Oderuh je hotel izkoristiti to pomoto rekoč: če je iz pomote to storil, je tudi prav lahko iz pomote več vzel iz mošnje, kakor priznava. S tem ga je hotel oderuh pripraviti k priznavi, da si je prisvojil večjo svoto. Ziegelstett in oderuh, oba sta namreč bila na stališču, da jetnik ni vsega priznal.

Sosebno naglaša Dalmatin, jetnik naj se dalje ne trapi zato, da bi mu izvili daljnjo priznavo. Oderuh sploh ne zasluži zaščite ne po božjih, ne po cerkvenih postavah; saj greši zoper glavno božjo zapoved: „Ljubite Boga nad vse in svojega bližnjega kakor samega sebe.“ Graščinski upravnik krivično ravna, da daje oderuhu zaščito radi prioderuhanega denarja. Daljnje trpinčenje bi bilo tudi zato krivično, ker se ne ve, na čigavo ovadbo je oderuh prišel na misel, da je bilo v mošnji več goldinarjev, kakor je jetnik priznal. Prav bi bilo, ko bi izpustili reveža, dečku pa¹, ki je prvi našel denar, dali primerno najdnino.

Vse mučenje in trpinčenje je merilo na to, da prisilijo reveža k priznavi, da je več zatajil in več zase obdržal kakor 850 gl., vse je bilo odvisno od tega, ali bo to priznal. Ko bi revež obnemogel pod presilno muko in zinil samo besedo „priznavam“, bi oderuh imel dokazilo, s katerim bi ga moralo sodišče radi vsega obsoditi na smrt. Še več: najbrž bi bil oderuh radi „drugega ostalega“ denarja, ki ga še ni prejel, zasegel kmetijo in drugo Verjantovo imetje.

¹ Ta je bil jetnikov brat in je štel kakih 10–12 let.

Oderuh in skopuh sta si bila in sta si po nenasitni lakomnosti povsod enaka. Oba hlepita po denarju, po bogastvu. Vendar so sredstva, ki služijo oderuhu, vsekako nevredna in zaničljiva. Kar se le da, izkorišča oderuh bedo in stisko dolžnika in ga neizprosno in neusmiljeno tira do beraške palice in v našem primeru do — krvnega sodišča. Vsak poštenjak se zadovolji s tem, da mu najditelj vrne ves denar; velikodušno mu prizanesse pogrešno zatajitev. Ne tako turjaški oderuh. Njemu ni zadostovalo, da so mu vrnili ves izgubljeni denar, ampak je radi domišljene izgube strastno hrepenel po Verjantovi imovini in — krvi. Sukal in smukal se je okoli upravnika, da bi z njegovo pomočjo dosegel obsodbo. Da se je tega nadejal, dokazuje, da je upravniku že obljubil krvnino. Pri takem izdatku ni skoparil, saj bi mu pogled na nesrečnega reveža, stoječega pred krvnim sodnikom z rdečo možnjo okoli vrata, vzbudilo veliko notranje veselje.

Nekaterim se je zdelo, da je stvar malenkostna, a vnela je vendar v srcih podložnikov globoko sožalje in veliko razgorčenost in na to se je moral graščak vendar ozirati. Najbolj pa ga je zadel očitek, da kruto ravnanje s slaboumnim podložnikom ne odgovarja pojmu prava.

Ali je imel Dalmatinov zagovor zadovoljni uspeh, o tem nimamo neposrednega sporočila. Toda iz sočasnih davčnih zapisnikov turjaške graščine je sklepati, da je Krištof Turjaški vendar prizanesel revežu in ga izpustil iz mučne ječe. Iz urbarjev škocijanske fare iz l. 1568 in 1580 razvidimo, da je bil jetnikov oče Pankracij Verjant kmet in cerkveni podložnik v Bogensbergu (na Sloki gori?). Naslednji urbarji ga ne navajajo več, ker je medtem nastopil službo župnijskega pristavnikarja.

Kmetijo v Bogensbergu je prevzel njegov nesrečni sin, čisto imenovani Luka Verjant. To nam kažejo davčni vpisniki škocjanske župnije iz l. 1594, 1595 in 1612., kjer se poleg drugih kmetov nahaja tudi Luka Verjant, ki je opravljal enake davščine, kakor prej njegov oče. Iz tega pač lahko sklepamo, da mu tožitelj ni zaplenil kmetije, še manj, da ga je spravil na krvni

oder. Opravičena je torej misel, da ga je rešil Dalmatinov zagovor, ki se je ravnal po božji zapovedi: „Brani, da ga ne usmrtijo, in pomagaj, da ga ne zadušijo.“

Priloga.

M. Georgii Dalmatini und Pangratz Verjant, der pfarr St. Canzian vnterthanen, vnterthäniges supplicieren.

Dem wolgebornen herrn herrn Christophen freyherrn zu Auersperg etc., erbkämmerer in Crain und der Windischen Mark, F. D. Erzherzogen Carls zu Oesterreich rath vnd landtsverweser daselbst in Crain, meinem gnädigen vnd gebietenden herrn vnd patronen zu eigenen handen.

Wolgeborener freyherr, gnädiger und gebietender herr vnd patron, herr landesverweser in Crain.

Ich weiß mich gleichwol aus der h. schrift, vnd vnsers seligmachers Christi lehr vnd exempl zu erindern, daß ich als ein berufener kirchendiener in weltliche händl mich nit soll einmischen, die mich nichts angehen, weil ich mit meinem kirchendienst immer genug zu thun; vnd habe darumb viel vnd oft nachgedacht, auch einige nächt vngeschlafen darüber gehen lassen, wie ich doch thun sollte, daß ich mich des armen nun so lange zeit zu Auersperg in harter gefängnus gehaltenen pfarrunterthan ganz vnd gar utschlagen könnte, vnd seiner mit dem wenigsten mich nit annehmen, doch also, dass es mit gott vnd gutem gewissen wäre.

Weil aber dies auch gottes ernstlicher beuelch ist: erwere, die so man tödten will, vnd entzeich dich nit von denen, die man würgen will«. Und E. G. selbst in eintretung dieses meines dienstes mit sambt der kirchen die darzue gehörigen vnterthanen, darunter auch dieser arme gefangene ist, befohlen; befind ich, daß ich nit kann, noch soll also von fern zu seiner so langwierigen quällung vnd entlichen verderben zuschauen, vnd als wann mich gar nicht angieng, nichts darzuthun. Und solle E. G. mir kleklichen rejicieren, wenn ich

wüsste, daß entweder sein verbrechen dermassen groß, oder er ein mutwilliger bosshafter mensch wär, wie man ihn vielleicht dafür helt, ich seinethalber das maul nit welte aufthun, geschweige einige buchstaben, E. G. seinet wegen zu behilligen, schreiben. Nun aber seine frumheit, vnschuld vnd große einfalt vnd seine bisher erlitene übermässige straff in dieser gegend mäniglich landwissend ist vnd vil weichherziger leut sich hoch verwundern, warumb E. G. gleich gegen diesen armen menschen so hart vnd streng verfahren lassen, vnd so lang vnd so hart innen hätten, so doch von E. G. vnd dero löblichen voreltern, als die jeder zeit ehe zur gnad als scherfe geneigt, nie zu erhören gewest, dass sie gegen iren einen vnterthan so streng vnd so lang bis zum verderben verfahren wären, es sey denn, dass derselb ein überzeugte malefizperson gewest vnd das leben nach kaiserlichen rechten verfallen. So will ich zu gott vnd E. G. verhoffen, dass sie mir diese meine andere intercessionsschrift vmb so vil desto weniger werden in vngnaden verstehen, weil auch des armen menschen erledigung vnd alle wolfart einigen vnd allein an derselben stéhet vnd erwindet.

Vnd haben E. G. in diesem elenden händl das zu gemüt zu führen, dass der arme mensch noch nie ist recht verhört oder fürs gericht gestellt, vil weniger für malefiz erkennt vnd condemnirt vnd wird doch vil herter als menige malefizpersonen gehalten, einweil am boden des turmes, einweil auf den obern poden, vnd doch in eysen geschlagen, bis er leider in solcher quällung erkrankt vnd der sonst vor arm gewest, vollend mit weib vnd kind auf den bettelstab gericht ist worden, vnd ime vil besser wer gewest, wenn er je das leben verfallen hätte (welches doch ob gott will, nit ist), dass er schon längst sein recht überstanden hätte, denn dass es mit ime zu ein solchen jamer graten ist, vnd noch sier kein end seyn will.

Fürs anders ists zu bedenken, dass er für ein malefiz mit recht nit kann condemnirt werden, dann er je das gelt, darumb er verhaft ist vnd so hart gehalten wird, wie weiter zu melden, nit gestolen, sondern ist durch seine jüngsten kinder, ohngefähr auf der weid gefunden vnd ime zubracht worden.

Fürs dritt, so hat er von demselben gelt für sich gar

nichts behalten, sondern bey heller vnd pfenning E. G. pflegern Ziegelstett vnd was er aber vor seiner verhaftung damit in seinen nutz verwendt, alles bekennet vnd erzeugt; was will man in dann noch plagen? Es ist ja wissent vnd kann bezeugt werden, dass der kläger selbst, ehe das geld gefunden, gesagt hat, er wisse selbst nit, wie vil des gelts seye; wie kann er dann ein gewisse sume von im jetzt erst haben wollen? Oder hat er im das gelt so genau eingezält, dass er auch vmb des-jenig, was der rechte thäter (mit dem er nie kein gemeinschaft gehabt) für sich davon verwendt vnd verthan, rechnenschaft geben müsste?

Fürs viert, dass er aber nit gleichalsbald, da er vmb das gefundene gelt angesprochen ist worden, es bekent, ist gewisslich nit seiner bossheit, sondern vielmehr seiner grossen einfalt zuzumessen, wie er dann nie under leut, den etba hieher zur kirchen oder in die nächsten dörfer kommen, der albeg einen stillen eingezogenen wandl geführt, also dass er auch das landtläufige gelt nit kennt, sondern silberne kronen für vierfache libernik ausgeben. So ist auch nie von ime zu hören gewest, dass er bisher einigen menschen oder vich beleidigt hätte vnd wollts gott, dass E. G. vil so frume vnterthanen vnd diener hätten, würden sie weniger zu strafen haben. Weyl dann vor gott vnd dem weltlichen recht nit vnrecht, sondern billich vnd löblich ist, dass einer gegen dergleichen einfältigen weltfernen leuten nit *summum jus*, nit *fiat summa injuria*, sondern *aequum* brauchen vnd zwischen einem von natur bosshaften vnd zwischen einem einfältigen armen menschen vnterscheiden solle, wann sie schon beyde gleiche fälle begehen, vnd auch gott selbst mit vnd vmb vnsrer willen grösserer sünden wegen (ime sey lob vnd dank) nit so hart verfärt, vnd darumb vermert, dass wir seinem exempl nach auch mehr zu gnaden vnd erbarmung, dann zur schärfe geneigt sein sollen.

Endtlich, wo in dieser irrthumb, den man allein wider den armen menschen hat anzuziehen, hoch ausnützen wollte, so wird es vor gott vnd allen rechten sich befinden, dass die straf leider vil grösser worden, dann das verbrechen ist.

Vnd ich kanns bey mir nicht ergründen, noch bey andern rechtsinnigen erfragen, ob E. G. von rechtswegen schuldig sein, auf anrufen eines solchen wuchrers, als der kläger ist, ire vntherthanen also peinigen zu lassen, welche sie vil billiger vor solchen vnbillichen leuten schützen solten. Dann ja nit wissentlich, mit wes ohren vnd mund er dieses oder das andre übrige gelt bekommen; das aber ist wissend, dass ob dieses gefundenen gelts schon etliche in vnglück, etliche aber vmb leib vnd leben darüber kommen, die villeicht frömmere vnd besser gewest, dann er ist. — Noch ist nit genug, dass auch dieser arme mensch muss darüber zugrunde gehen vnd das zu lohn haben, dass durch in wieder das gelt in weg kumbt, dass man so hart gegen in verfährt; wärs einem gescheidteren in die händ kommen, wirdts wol nit so bald herausgeben haben.

Dem allen nach, vnd weil der arme elende mensch je in dieser welt kein hilf noch hoffnung hat, als bey E. G., die sein rechter schutzherr vnd patron sein, vnd auch sonst von gott dem ganzen vaterland geben, dass sie die bedrängten vnd vnschuldigen retten sollen, so bitt E. G. ich sambt diesem des armen gefangenen erlebten alten vatern ganz demütig vmb gottes willen, sie wellen dieses alles gnädig zu gemüt führen vnd den vnbillichen kläger dahin halten, damit erstlich des gefangenen bruder, der erstlich das gelt gefunden, eine ehrung darum werde, zum andern, dass er auch mit dem gefangenen vmb seine langwierige, harte gefängnis vnd versäunus vnd darüber empfangenen schaden gebürlich sich gütlich vergleiche vnd abkomme, damit gott vnd menschen versöhnt werden vnd nicht ferer des ellenden zähren vnd seufzer zu gott vmb rache schreien.

Da aber je der kläger sich in kein gütliche handlung begeben wolte, (welches ich doch nit glib) vnd E. G. es zu einem recht wollen gedeihen lassen, so bit ich abermal samt dem vatern vnd seiner ganzen freundschaft, dass E. G. dasselbig wollen befördern vnd auch darob sey, damit es vnparteiisch sey. Dann ich an mehreren orten hören muss, dass der kläger hin vnd wieder bey den pflegern sich herum slicht vnd

blutgelt über den armen menschen zusagt. Inzwischen aber wollen E. G. in ledig lassen oder aufs wenigst die gefängnus lindern, weil in der pfleger jüngst wieder in eysen geschlagen vnd dazu in eysen gelegt. Es dürfen sich E. G. nicht besorgen, dass er entlaufen wird, denn er nit vrsach dazu hätt, sondern vil eher zu erharren, bis der handel gütlich oder rechtlich ausgetragen wird. Villeicht, da es zum vnparteiischen recht kombt, wird er den kläger so angst machen, dass er welte, er hätte diesen vnschuldigen menschen nie zu solchem ellend verursacht.

Ich bezeugs aber mit meinem erlöser, Jezu Christe, den gerechten richter der lebendigen vnd toten, dass ich dieses alles nit aus bösen affect, noch vmb wörter oder gab willen, vil weniger E. G. ichtes fürzuschreiben, an E. G. gelangen lasse, sonder erstlich mein gwissen zu salvieren vnd E. G. treulich zu warnen, damit sie sich durch etliche, die villeicht E. G. nit recht berichtet, nit verführen lassen, sich noch weiter an den armen menschen zu vergreifen, denn ich gewisslich besorge, dass gott sonst vmb dieser sachen willen, obwol sie vor der welt klein scheint, seinen zorn vnd straf über vns alle gehen möcht lassen. Vnd wirdt meines erachters an E. G. nit gar vngbürlchs hierin begert. So ist ja E. G. löblicher gnad vnd beystand gegen den vnterdrückten als vngnad, darumb ich nochmahlen bitt, E. G. wollen, dass meine schrift, die ich mit schwachen vnd zitternden händen geschwärlch geschrieben, nit anders, dann ichs, gott weiss es, zu allen zeiten gut und ganz treulich meine, in gnaden verstehen; hinfür E. G. mich vnd uns alle der barmherzigkeit gottes bevelhend.

St. Canzian, den 6. Aug. 1589.

E. G. vnterthänig gehorsamer Caplan

M(agister) G(eorgius) Dalmatinus.

Pravosodstvo kostanjeviške opatije v letih 1631 do 1655.

Spisal dr. Metod Dolenc, Gradec.

I. Splošni zgodovinski podatki.

Kostanjeviška graščina na Dolenjskem je menjavala svoje lastnike h koncu 16. stoletja kaj hitro. Od leta 1570. naprej so se vrstili posestniki Valvasor, Moscon, Barbo, Auersperg, Zrinjski. Peter Zrinjski — tako piše polihistor kranjski, Valvasor — je prodal v začetku 17. stoletja kostanjeviški grad cistercijancem, kojih materni samostan je bil Vetrinj na Koroškem. Imeli so tudi drugod na Dolenjskem svojo posest. Kakor graščinska gosposka so imeli očetje cistercijanci kajpada sodne pravice nalik drugim graščinam. Izvrševali so jih pa pač natančneje kakor kje drugje. O tem priča stara knjiga, pravcati foliant, ki se hrani v kostanjeviškem gradu, naslovljen „Gerichtsprotokoll N° 202“. Knjiga vsebuje sodne zapisnike od leta 1631 do 1655, torej dober del tridesetletne vojne. Tu notri so dali očetje cistercijanci napisati menda vse, kar se je tikalo njihovega pravosodstva. Iz te knjige dobimo povsem zanesljivo sliko takratnih sodnih razmer, le-ta je podlaga naslednjih razmotrivanj.

Dva opata sta načelovala med označenim časom samostanu, ki so ga zvali: „zur unseren lieben Frau Prunn vor Landstraß“. Bila sta to Rupertus Eckhart pa Georgius Sagoschen.¹ Oba sta vrlo mnogokrat navedena v zaglavju zapisnikov, nekočkrat sta zapisnike tudi podpisala ali — brez priimka. Rupertus je prenehal biti opat v Kostanjevici med 8. aprilom 1638 in 16. marcem 1639. Preselil

¹ Po urbarju „Über die Herrschaft Landstraß“ 5. julija 1588. l. se je delila desetina (Zehent) nekaterih podložnikov tako: „vnd gehören zwenhail der Herrschaft, vnd dem herrn Abte die dritte Garben“. Slično pri vinski desetini ali gorščini, ki se je dajala v moštu. Nasprotje graščina — opat kaže, da poslednji še ni bil reprezentant graščine, ampak samo cerkveni gospod v Kostanjevici.

se je v Zatičino. Za njim pa je moral nekaj časa trajati nekak interregnum. Kajti 16. septembra 1638 predseduje gorskemu zboru (Bergtaiding) na Anzenbergu prof. fr. Marko, istega dne kvatrnemu sódu pater Engelhardt, 20. septembra 1638 gorskemu zboru na Straži pa prior Georgius. Bržčas je bil baš ta prior Jurij pozneje izbran ali imenovan za opata, ker dne 16. marca 1639 vodi že opat Georgius kvatrni sod v samostanski cerkvi. Seveda je to le domneva, čeprav pač precej opravičena. (Mimogrede bodi omenjeno, da se imenuje ta Juri dne 21. in 16. septembra 1639 „regierender Praelat“, pozneje pa samo „Abt.“)

Na podlagi teh sodnih zapisnikov je potrjeno, da je bil leta 1636. v Ljubljani „Heinrich baron Paradeyser zu Neuhaus und Gradisch, Herr auf Mauhau und Laas, oberster Erblandtjägermeister in Kärnten“, — deželni glavar na Kranjskem. Takisto je dognano, da je bil 1. julija 1639 na Kranjskem krvni sodnik „Hanns Frankh, röm. kays. Mayest. bestellter Pannrichter in Crain“, kajti ta dan je posloval kakor razsodnik pri „nepriistranskem sódu“, o čemur še bomo govorili.

Spomina vredno je tudi dejstvo, da so v zapisnikih dokazi za kugo ob koncu 30. letne vojne, namreč leta 1649 — „lädige graessirende Kontagionskrankheit“, tudi „Infection“, „Infectionsnot“ jo imenujejo, — in pa za hudo lakoto (Hungersnot) — leto za tem (1650.)

V tej zvezi naj se še navede, da vsebuje foliant nad 150 zapisnikov in še kakih deset posvedočilnih listin na skoro 700 straneh, vse v nemškem jeziku. Pisav je najmanj pet. Imen zapisnikarjev, ki so bili brzčas grajski pisarji, zvemo le dvoje. Eden je bil Hanns Widitsch, ki je bil gotovo do cela zmožen slovenščine, ker se nahaja v njegovih zapisnikih še največ slovenskih ali iz slovenščine ponarejenih izrazov. Žal, da je bil le kakih 5 let (1646–1650) zapisnikar. On se imenuje na nekem mestu „Schreyber des Gottshauses Landstrass“. Drugi po imenu znani zapisnikar pa je Ulrik Rotmayer, ki je napisal na koncu folianta leta 1637. „Zechent oder Köplenigg Register“

to je spisek davščin, ki so šla v denarju in pridelkih („kupljenik je mera za žito) samostanu od pojedinih kmetov in podložnih vasi.

O nekaterih imenitnejših županih bo še pozneje govor.

II. Tedašnje pravo.

Ali so bili tedaj sodniki vezani na kake zakone? Brez dvoma je veljala tedaj za velike zločince, kakor na vsem Kranjskem Carolina, za kazensko postopanje pa Landgerichtsordnung iz leta 1535., z dodatkom iz leta 1585. Pa ti zakoni se tičejo le višje krvne pravice (Blutbann), ki ni predmet naših zapisnikov. Pač pa je imela brez dvombe na nižje ali malo pravosodstvo sploh velik vpliv „verbesserte Landschrennenordnung von 15. Jänner 1571, des Fürstentums Crains Freiheit.“ Nekako čudno je, da je subsidiarno veljal po le-tem civilnopravdnem redu starega kova — enaki zakon za Štajersko; kranjski namreč veleval: „daß man sonst in allen Fällen nach der Steyerischer Freiheit richten soll“. Ta moment ni brez pomena pri presoji nižjega pravosodstva po naših zapisnikih, kakor bomo precej videli.

Glavna judikatura kostanjeviške opatije se je vršila namreč v gorskih zborih. Za te je izdal Ferdinand I. na Dunaju 9. marca 1543 eninpedeset gorskih členov (Bergartikel). (Natiskani so v Hoffovem Gemälde von Herzogtume Krain, II., str. 17. do 32.) V graški joanejski knjižnici se nahaja v kranjski Landhandfeste rokopis, sicer brez datuma, pa gotovo iz konca 16. stoletja —, ki se glasi: „Beradschlagte Perktaidungs-Ordnung für Crain“. Ta rokopis pa neha že ob 18. členu gori omenjenega zakona Ferdinanda I. Ali že kar jih je izpremenjenih, kažejo dokajšni vpliv štajerskega gorskega zakona. Tako osobito glede sklicevanja gorskih zborov. Po členih iz 1543. naj se skličejo gorski zbori med veliko nočjo in binkoštni; po mlajših, štajerskih pa med sv. Gregorijem in sv. Jurijem prvič, drugič pa še v jeseni. Omenjeni kranjski zapis členov je ostal le osnutek, ali naši kostanjeviški za-

pisniki pa kažejo, da se je zborovalo po teh iz štajerskega zakona prevzetih predpisih. Čudno pa je, da ima slovenski prepis vinogr. zakona iz leta 1683., (let. Mat. Slov. 1889 str. 181), ki naj velja za Štajersko, še določbo, da se naj zboruje med veliko nočjo in binkošti. Takisto prepis iz leta 1644., (let. Mat. Slov. 1888, str. 289), ki naj bi bil veljal za Štajersko, Koroško in Kranjsko. Ta obseg je pa dvomljiv.

Citiran je gorski zakon v zapisnikih precejkrat. Enpotje rečeno, da gornik (Bergmeister) toži N. Kosmača, češ, da že 2 leti ni vinograda prav obdelal, zato naj se po 24. členu „Des Bergbuches“ izbacne iz vinograda. Drugič je predlagal gornik, da naj se prepusti vinograd dedičem po členu 22 „der Bergordnung“. Tudi drugod se še citirajo zakonska določila po „Bergrechtsordnung“. Vsa ta oznamenila pa pomenijo vseskozi gorske člene Ferdinanda I., to se da brezdvomno iz dejanskega položaja v primeri z vsebino člena določiti.

Gorski členi pa so veljali kajpada le za gorske zборе. Poleg teh pa imamo še zapisnike o kvatrnih sodih (Quatemberecht), ki so se vršili takisto redno, kakor gorski zbori, in pa o izrednih, le tuptam vršečih se nepristranskih sodih (Unparteisches Recht.) Po kakih zakonih se je tu sodilo, ni razvidno iz zapisnikov, pač pa je domnevati, da so bili sodnikom deloma znani predpisi deželnega sodnega reda glede večjih hudodelstev in predpisi „der Landschranenordnung“, vsaj glede formalne izvedbe dokazov. Inače pa stoji, da so bili pravi in najizdatnejši vir, iz katerega so potekale sodbe. — i gorskih zborov, i kvatrnih sodov — stare šege in navade, ustno izročilo narodnega prava.

III. Gorski zbori.¹

Kostanjeviška opatija je imela mnogo in dobrih vinogradov. Po prvem členu gorskega zakona je bil gorski gospod, ob enem sodni gospod, zavezan, „das Gericht zu halten und abzuschliessen“ med veliko nočjo in binkošti, vsako leto in

¹ V slovenskih prevodih gorskega zakona stoji za Bergteiding — gorska pravda. Tega izreka ne rabimo, ker juristično dandanes ni točen.

na krajih, kjer so se vršili gorski zbori po stari navadi, drugje le v slučaju potrebe.

Kostanjeviški opatje so imeli kakor gorski gospodredne gorske zборе na „Sträschaberg“, „Anzenberg“, (tudi Andtzenberg, Einzenberg), „Schlinouez“ (Slinoutz), „Gasitzberg“; štirikrat je bil gorski zbor na „Vodenitzberg“, dvakrat ob koncu dobe teh zapisnikov v samostanu samem (mesto Kostanjevica je bilo deželnoknežje).

O topografiji teh zborovališč to-le: „Sträschaberg“ ali „Sträschahoff“ je gotovo Straža pri svetem Valentinu (med Rako in Leskovcem). Slinovce so znana vas pri Kostanjevici. „Gasitzberg“ je vinska gorica pri Gazicah nedaleč od Cirkelj. „Vodenitzberg“ so brez dvoma Male Vodenice zapadno od Kostanjevice, enkrat stoji v zapisniku opomba „ne daleč od gradu“ Vodeniške vinogradnike je opatija, kakor dotični zapisnik izrecno navaja, pritegnila (incorporiert) gorskemu zboru na „Anzenbergu“, a pozneje je bil en zbor v letu v Malih Vodenicah, drugi pa — na Anzenbergu. Baš tu, na slednje navedeni gorici je bilo največ zborov, skoro vsako leto dvojje. Po poizvedbah v sedajšnji sodni katastralni mapi in v zemljiški knjigi v Kostanjevici ni sedaj nobenega sledu o krajnem imenu „Antzenberg“. Domnevati je, da je ta „Anzenberg“ morda Ržišče (Arschische), ki ima še danes vinograde in vrhu hriba cerkvico. Ta kraj ni daleč od Malih Vodenic, kar bi odgovarjalo dejstvu, da so bili vodeniški vinogradniki „inkorporirani“ — gorskemu zboru v Anzenbergu — Ržišču. Če pa ta domneva ne drži, onda moramo iskati Anzenberg nekje na Opatovi gori. Ta je blizu samostana in je imela prej — najbrže kako drugo ime; morebiti je baš gorica, na kateri je opat največkrat otvarjal in sklepal gorske zборе, dobila novo ime Opatova gora, staro ime pa izgubila.¹

Kakor rečeno, največ je bilo teh zborov v Anzenbergu. Kje je bilo zborovališče, ni natančno zabeleženo. Kaspret (O

¹ Iz urbarja l. 1588. se ne da povzeti, kje bi bil kraj Anzenberg. Niti ta kraj, niti Gasitzberg, niti Sträschaberg se ne navajajo, pač pa Vodenitzberg in Schlinouetz.

večah, posebni odtisek iz Časopisa, str. 3 in nasl.) poroča, da so bili kmetski in trški sodni zbori po navadi na prostem pod lipo. Pod gospodstvom samostana je bilo zborovališče najbrže vedno cerkev. Izrecno stoji to nekolikokrat navedeno baš za zборе na Anzenbergu — to je povod, da si mislimo Anzenberg za Ržišče. Tudi za Vodenice je povedano, da je bil zbor v cerkvi. Pri Straži pa pravijo zapisniki nekolikokrat, da so zborovali v dvoru Straschahoff. Kako je bilo v Slinovcah in Gazicah, ne povedo zapisniki. Mogoče je, da se je tu zborovalo po stari navadi na prostem, ako bi bilo v cerkvi, bi bilo bržčas to povedano.

Čas zborovanja je bil, ako se je zborovalo na enem kraju dvakrat na leto, spomlad (april) in zgodnja jesen (september, prvi dnevi oktobra), ako le enkrat, zgodnja jesen. Aprilovo zborovanje se je imenovalo „das erste Recht“ (tako zapisnik o zboru 11. aprila 1650 v Anzenbergu). Redovito najpoznejši je bil zbor v Gazicah, namreč vedno še le v oktobru, baš pred branjem. Ta kraj pa je od Kostanjevice najoddaljenejši. Včasih pa je zborovanje za eno leto odpadlo, — ako ni morebiti le zapisovanje izostalo. Imamo zapisnike s prav majhnim številom tožb. Mogoče je, da ta ali drugi pot sploh ni bilo ničesar, kar bi bilo vredno zapisati. Navadno pa vsebuje tak le zapisnik o gorskem zboru jako dosti zaznamovanih tožb in pritožb. Nekaterikrat jih štejemo preko 30 po 2 krat na leto. To je pač lepo število pravnih za en sam mal okoliš vinogradov.

Zapisniki pričenjajo vedno z navedbo dneva, meseca in leta, potem kraja in z reklom, da je opat navkazal in imel zborovanje. Opat je pač odpiral in sklepal zborovanje po smislu člena I. gorskega zakona. On je bil sodni gospod, ki so mu šle globe. Inače se pa ni vtikaval v pravosodstvo, t. j. v posvet in storitev sodbe. Sodstvo je bilo stvar sodnikov. Njihova imena so navedena v vsakem zapisniku precej za zaglavjem. Oficijalno ime predsedujočega sodnika je bilo včasih Perkhrichter, včasih Perkhaidingsrichter, pa tudi Unparteiischer Richter. Sodniki — prisedniki pa se kličejo za Assesoren ali Beysitzer.

Njih število ni bilo vedno enako; včasih jih je navedenih le šestero, večkrat pa do dveh tucatov. Na kakšen način so se ti prisedniki določevali ali klicali, ni doznati iz zapisnikov. Pač pa stoji, da jih je vezala dolžnost priti na zbor. Enkrat pravi namreč zapisnik, da se je izrekla kazen za to, ker prisedniki niso prišli: *Absentes primae lectionis 2 Markh Poenfällig*. Takrat so prišli le štirje prisedniki na zbor; pa ta „gorski zbor“ je bil navkazan v kostanjeviško cerkev. Mogoče, da so smatrali prisedniki tak ukaz za novotarijo, za poskus spraviti vinogradnike ob stare pravice. Isto leto je bil še en tak zbor v kostanjeviški cerkvi, takrat jih je prišlo dvanajst, pozneje — pa ni več nobenega gorskega zbora kar v domači cerkvi.

Sodnik je bil največkrat — župan dotičnega kraja, če ne on, pa eden izmed prisednikov veljakov. Iz zapisnika z dne 22. septembra 1637 v Slinovcah posnemamo, da je bil za to, ker je tačas domači „Perksuppan liegerhaft gewest“ (boian ležal), izvoljen mesto njega — Andrej Vodeničar iz Vodenic za nepristranskega sodnika. Sicer ne vedno, vendar pa mnogokrat stoji, da je bil sodnik — izvoljen („erküst“ ali „erwählt“) enkrat, da je bil „gelost“, drugič „deputiert“. Tu je odločevala pač stara navada. Ker pa se čita, da je bila ena in ista oseba na raznih zborovanjih sodnik, je pa le opravičena domneva, da je menda opat vodil sodnika — načelnika seboj, in da so se le prisedniki menjavali. Po navadi je eden in isti sodnik kar zapored skozi leta prednjačil v zboru.

Kdo so bili prisedniki, iz katerih se je izbral tudi sodnik sam? Še preden odgovorimo na to vprašanje, moramo preiskati vprašanje, kdo se je zborov udeleževal. Brez dvoma je razločevati med pravimi mejaši vinogradniki (*Bergenossen*) in pa med sogorniki¹ (*Bergholden*, mogoče je lastno ime „Pekolj“, ki se nahaja precejkrat na Dolenjskem, pretvorjen *Berghold*?). Enkrat so navedeni v zapisniku „*Berggenossen*

¹ Izraz „zagornik“, ki se večkrat nahaja v prevodih, je očitvidno napačen, ker ne odgovarja smislu besede. Etimologično je pravilno sogornik.

und Inwohner“; slednje kaže, da sogorniki niso bili dosti različni od Inwohner (vsobenkar, želar). To razlikovanje si razlagamo tako-le: Misliti si moramo, da obsežna vinska gorica nima le navadnih viničarjev in vinogradnikov, stanujočih po zidanicah, ampak da imajo tam svoje vinograde tudi prosti kmetje pa meščanje, celo drugi graščaki. Le-ti imajo poleg svojega posestva v dolini, poleg svoje hiše ali obrti v mestu še svoje vinograde na gorici; le-ti so — mejaši. Oni pa, ki so samo viničarji, ki obdelujejo vinograd, ki ga imajo od graščine v dednem zakupu, ti so sogorniki. Prvi in drugi so dajali vinogorskemu gospodu davek v vinu, oboji so glede vinogradov in kar je ž njimi v zvezi, podložni pravosodju samostana, t. j. pod predsedstvom opata sklicanih in izvršenih gorskih zborov. — Le na ta način si moremo razlagati, da so navedeni za stranke včasih okrajni župan sam, n. pr. Simon Dvornik v Slinovcah, Andrej Vodeničar iz Vodenic, pa tudi Mörtsh Shabikhor — Martin Žabkar, ki ga na drugem mestu imenujejo zapisniki „Stadtrichter von Landstraß“,¹ ali pa Jakob Stekar, „Ratsburger von Rann“, Marko Primožič, „Burger von Landstraß“, Hans Krainer, „Burger und Handelsmann zu Gurkfeld“. Celo „dvorski“ (tako v zapisnikih imenovan, menda „upravitelj“) mokriške grajščine se je udeleževal zbora, takisto duhovni. Iz tega je jasno, da gre tu le za podsodnost te gospode v stvareh judikature gorskega zbora glede vinogradov. Le glede sogornikov je imel samostan po svojem gorniku naravnost nadzorstveno pravico, nekako policijsko oblast. Na zborovanjih 16. aprila 1637 v Malih Vodenicah in 16. septembra 1637 v Anzenbergu, so se čule pritožbe zoper sogornike, da so porabili neki samostanski les, da niso opravili naloženih del. Tudi inače je bilo večkrat tožbâ glede sogornikov in le enkrat na zborovanju na Straži dne 15. septembra 1650 je posebej omenjeno začetkom zapisnika „Bergmeister bringt wider seine untergebenen Bergholden keine Beschwerneis“. — Čisto

¹ O pravicah mesta Kostanjevice gl. razpravo Fr. Komatarja v Jahresbericht des k. k. Kaiser Franz-Josef Gymnasiums in Krainburg 1910/1911.

natančno razločuje med mejaši in sogorniki zapisnik o gorskem zboru v Slinovcah z dne 22. septembra 1649. Tu se je pritožil že imenovani zapisnikar — Hans Widitsch „contra etliche Meäschen und Perkhölden die sich zur Abnehmung und Reichung des Perkrechts und Zinsen ungebührlich mit Worten und Werk verhalten haben, Ihro Gnaden der Bergobrigkeit und dessen abgeordneten rebeliert und das Bergrecht gestürmt haben“. Mejaši so bili torej le vinogradniki posestniki, ki so bili glede vinogradov podložni opatu, sogorniki pa so bili pravcati nevoljniki, tlačanje samostana.

Pristojnost gorskih zborov glede sporov vinogradnikov pa je bila izključna. To se da sklepati iz sledečega slučaja. Špela Kunstikova je imela že kompas (vabilo) za tožbo zoper Miho Koretiča radi dolga od — mestnega sodnika kostanjeviškega, navzlic temu pa je došla na gorsko zborovanje in tu zahtevala sodbo zoper Miho Koretiča. Ali prišla je mesto Mihe njegova žena Marjeta Koretič in ugovarjala, češ, mož nima vinograda, ona ga ima, mož se torej ne sme obsoditi v plačilo na gorskem zboru. Sodba gorskih mož sodnikov se je glasila, da mora prinesiti Marjeta Koretič ženitno pismo, da je ona posestnica vinograda in ne mož: če tega ne izkaže, se bode postopanje pred gorskim zborom nadaljevalo! —

Po vsem tem smemo za trdno sklepati, da so bili prisedniki — mejaši, in sicer bržčas vsi možki; ženskih prisednikov ni omenjenih nikakih. To sledi prvič iz tega, da nikjer ni navedeno gotovo število, drugič iz tega, da pride po smrti prisednika njegov sin za prisednika, ne da bi bilo v zapisniku še kaj več zabeleženo. Vsekakor je tudi pomembno, da ni nikdar naveden nikak duhovnik za prisednika, kar zopet znači, da so bili le domači vinogradniki, ki so poznali tradicije prava, poklicani sodniki. prisedniki.

Prav posebno odličen prisednik pa je bil „Bergmeister.“ Po slovensko so ga klicali: gornik.¹ To izhaja

¹ Tako tudi slovenski prevodi vinogr. zakona zvečine, ker rabijo gornik tudi sinonimno za Bergrichter.

iz zapisnika v Slinovcah z dne 26. septembra 1636. Ta dan se je vršilo zborovanje „beim bergkhmeister zu Slinouetz.“ Na strani zapisnika je navedena marginalna rubrika „Perkgmaister daselbst contra Jänsche Schigar und Steffan Krischanitsch“. V tekstu samem pa je pisano: Herr Pat. Marco bringt anstatt des Gorniggs so viel vor . . .“ Tu je jasno, da velja gornik za Bergmaistra. (Ta zapisnik je pisan od Hannsa Widitsch, o katerem že vemo, da je vpletal rad kako slovensko besedo v nemški tekst).

Gornik je bil ob sebi vedno prisednik, nekaterikrat tudi sodnik. Sicer je pa bil on tisti organ, ki je skrbel za red v vinski gorici. On je pazil, da so se pota, ploti in žive meje popravljali, da so se vinogradi redno obdelavali, da živina ni delala škode, itd. Kako je prišel gornik do svoje funkcije, iz zapisnikov ni prav jasno. Le enkrat pravi zapisnik — zbor na Straži z dne 17. septembra 1645: Der Bergmaister wird confirmiert. To bi kazalo, da je določil osebo — samostan, da pa ga je moral gorski zbor potrditi, preden je bil v svoje posle vmeščen. Da ni bil kar uslužben organ samostana in samo temu odgovoren, pa sledi iz dejstva, da ga je mogel mejaš — pred gorskim zborom tožiti radi nepravilnega poslovanja. Na gorskem zboru v Malih Vodenicah se je pritožil Jakob Bende zoper gornika, ker je potirjal eno in pol vedra mošta preveč. Zbor je sklenil, Vodeničar, ki je kakor župan sam odmeril Perkrecht (vinogradnino), naj da — pol mošta mejašu nazaj.

Skoro vsaki zapisnik v gorskem zboru kaže, da se je vršilo najprej splošno posvetovanje o stvareh, ki so se tikale vseh vinogradnikov (Allerley gemaine Beratschlagung); rezultat tega splošnega posveta pa se je zabeležil v zapisniku kakor „Gemeines Urthl aller Berggenossen.“ Navzlic tej označbi pa nikakor ni misliti na kako sodbo. Tu je šlo izključno le za čine samouprave cele vinogorske soseske. Največkrat velja ta splošni sklep potem in cestam; navadno je rečeno, da naj se v nadalje tako popravljajo, po-

sipajo, itd., kakor dotedaj, torej po doslejšnji šegi. V tem oziru se glasi včasih zapisnik kar lakonično: „*Gemaines Urtel vom Jahre . . . wird bestätigt*“.

K temu upravnemu poslovanju gorskega zbora so pa spadale tudi še druge splošne zadeve. Tako sprejem novega člana v kolo mejašev. Enkrat — zbor v Gazicah, 6. oktobra 1631 — pride še pristavek k „*Neue Verbindtnus*“, da so se sosedje za novega mejaša postavili za poroke, da bo dolžnosti spolnoval. Tu na zboru pa so se javljali sploh novi mejaši, bodisi, ki so prišli do vinograda po dednem potu, bodisi s kupno pogodbo, potrjeno od samostana ali vsaj gornika. Pri takem splošnem posvetu pa se je tudi določevalo, kakšno vino in koliko naj da vsaki vinogradnik gorskemu gospodu. Takisto se je določilo nekoč na pritožbo opata samega, da mu nič ne dajejo za pašnjo v gozdu, kdor pase v gozdu, dá vsako leto samostanu — koštrunčka (zbor v Anzenbergu dne 6. maja 1639). Tu se je pa tudi izrekalo, da zapade vinograd tistemu, kdor „*sein Weingarten oder grund, welche in Perkrecht sich befinden, nicht recht Pessert oder sonsten gleichsam Ed stehet*.“ Enkrat je zabeležena ob splošnem posvetu še opazka, da se je izvršila nekaka poklonitev gorskemu gospodu: „*In übrigen geben sich insgesamt der Obrigkeitlichen Instanz zu gnedigen billichen Eigenschutz und Schürmb*“.

Še le, ko je bil splošni posvet končan, so prišle na vrsto pritožbe gornika ali kakega njegovega namestnika (tudi sodnik sam je smel na mestu gornika vložiti pritožbo), nazadnje — tožbe strank. Pritožbe in tožbe so se zabeležile, takisto njihova rešitev, imenovana odlok (*Abschied, Erkanndtnus*). Sodil je sodnik po nasvetu prisednikov. V zapisniku o zboru v Gazicah dne 5. oktobra 1643 stoji: „*So hab ich Caspar Kherin mit Ratt der Perggenossen dahin einhöllig verabschiedt . . .*“ O sodnem postopanju pred gorskim zborom se bo še govorilo v drugi zvezi.

IV. Kvatrni sód.

Tedašnji predpisi zakona o postopanju pred sodišči (ver-

besserte Landschrankenordnung z dne 15. januarja 1571) so velevali, da se naj vrše sodni zbori (Taiding) po stari šegi in navadi. Brez dvoma je bil tudi kostanjeviški samostan zavezan imeti take sodne zборе. Ali so te sodne zборе nižje vrste slovenski imenovali kvatrne večje ali drugače, ne zvemo iz zapisnika (prim. Kaspret, l. c.) Kostanjeviški sodni zbori so se namreč vršili po stari šegi in navadi — tako stoji v zapisnikih (glej kvatrni sod z dne 16. marca 1639) — na kvatrno sredo. Vsi kvatrni sodi pa so bili v cerkvi kostanjeviškega samostana ali pa Kostanjevice same, ki je komaj četrt ure od samostana oddaljena in je spadala cerkveno pod samostan. Vse to razberemo iz zaglavja zapisnikov o kvatrnih sodih, ki se po svoji zunanji obliki skoro prav nič ne razlikujejo od zapisnikov o gorskih zborih.

Število kvatrnih sodov na leto ni bilo vedno enako. Največ let jih je bilo po dvoje do četvero, le za leta 1632, 1633, 1634, 1637, 1648, 1654 ne najdemo nobenega zapisnika o kvatrnem sodu. Zakaj ne, tega nam naš foliant ne pove. Mogoče pa je, da se je bil napravil tak zapisnik posebej, pa se je izgubil. Ni verjetno, da bi to leto ne bilo sodnega zbora, izven morebiti v letu kuge 1648.

Zapisniki o kvatrnem sodu navajajo nalik onim o gorskih zborih najprej splošne podatke o času in kraju sode in o ukazu opatovem. Potem pride navedba imena sodnika, ki je bil voljen. Imenuje se različno: Iudex, Unparteiischer Quatterrichter ali Unparteiischer Richter. Največkrat je bil sodnik — že nam znani Martin Žabkar, mestni sodnik kostanjeviški, sicer pa kak drug veljaven mož, n. pr. župan Andrej Vodeničar, župan Andrej Majstrovič, ugleden prisednik gorskih zborov in semintam tudi gorski sodnik Jakob Zimmermann, Matthias Drugh, burger von Landstrass, itd. Število prisednikov je pri kvatrnem sodu dokaj stalno; med 12 in 14. (Mogoče je bilo pravih prisednikov dvanajstoric, a ostala sta bila namestnika.) Med prisedniki čitamo imena skoro vseh gorskih sodnikov. Morali so biti dokaj stalni, kajti velikokrat jih zapisnik ne

navede imenoma, ampak se kar sklicuje na zapisnik prejšnjega časa in to gre včasih leto za leto. Iz tega sklepamo dvoje: prvič prisednikov je bilo le malo izbranih, a ti so bili bolj stalni kakor prisedniki pri gorskih zborih; drugič, kvatrni sod je bil postavljen za večji okoliš, namreč za vse ozemlje kostanjeviškega samostana. Iz dejstva pa, da je predsedoval tem kvatrnim sodom dvanajstkrat — skoraj zaporedoma — Martin Žabkar, ki je bil obenem Stadrichter von Landstrass, — pa smemo pač sklepati, da se oboje pravosodje mesta in opatije Kostanjevica ni izključevalo, marveč križalo.¹

Vprašanje sili na dan: Kje je meja pristojnosti gorskim zborom in pa kvatrnim sodom? Enkrat pravi zapisnik o gorskem zboru v Anzenbergu z dne 16. septembra 1637, da je in simili das andere Quatemberrecht; v istini pa gre tu za pravi in pravcati gorski zbor, ker na tem zboru predseduje — Bergteidingsrichter. Navzlic temu pa moramo reči, da sta inštituta gorskih zborov in kvatrnih sódov nekaj načelno različnega. Gorski zbori niso samo sodni zbori, ampak osobito zbori samoupravnih sodrugov, nekak spomin zadruga. V tem pogledu jim kvatrni sódi nimajo nikake primere. Kvatrni sod je zgolj organ pravosodja nižje vrste. Pa tudi tu sta si oba inštituta bistveno različna: Gorski zbor sodi v zadevah glede vinske gorice in kar je s tem v zvezi; kvatrni sod pa je pristojen za ves okoliš kostanjeviške opatije, ako stvar ni prišla pred gorsko sodbo, v izrednih slučajih celo tedaj, ako je bila stvar že pred gorskim zborom. Nekaterikrat najdemo (n. pr. na

¹ V urbarju iz l. 1588. stoji glede mestnega pravosodstva sledeče: „Soviel aber der Bürgerrecht im Statl belangt, haben dieselb iren eigenen Statrichter vnd Rath, der die zwischen ihnen den Bürgern entstandene Irrungen zu richten vnd one der Herrschaft wissen die Überfahrungen zu strafen hat, wie dann soliches von altershero jederzeit in gebrauch gewest. Ainen Statrichter hat ain bürgerschaft zu erwellen vnd zur bestattung seyn sie denselben dem herrn Landwitzdom in Crain jederzeit fürzustellen schuldig.“

gorskem zboru na Vodeniški gori z dne 17. septembra 1645 ali v Gazicah dne 6. oktobra 1653), da so se pravde preložile od gorskega zbora na prihodnji kvatrni sód. „Solches ist davon verabschiedt worden, weil die Parteien in die Perktheidung nicht erschienen, also ist bis auf Quatemberrecht prolongiert, sodann wird gehandelt, was recht ist,“ ali „Um willen des Kostell ist bis auf nechst Qaternberrecht verschoben“. V obeh citiranih slučajih je šlo za tožbo opata zoper vinogradnika. Morebiti se je zdela zadeva baš zato tako nujna, da ni utegnila počakati prihodnjega gorskega zbora, kakor se je to v drugih slučajih godilo. (n. pr. na gorskem zboru v Slinovcah z dne 16. septembra 1645). Nasprotnega slučaja, da bi se stvar preložila od kvatrnega sóda na gorski zbor, ni v zapisnikih.

Meje pristojnosti kvatrnega sóda in krvnega, t. j. kazenskega sodišča za causae maiores se seveda iz našega folianta o zapisnikih za malo pravosodje ne dajo razbrati. Le v enem slučaju nam kažejo, da je kvatrni sód vendar le smatral samega za pristojnega in causis maioribus, čeprav le kakor nekaka — predinstanca. Na kvatrnem sódu z dne 4. junija 1653 je pristopil Martin Žabkar kakor pooblaščenec Petra Župančiča „um willen seines von Jensehe Sidaritsch wie er fürgibt ermordten Stüfsohnes.“ Umor je bila brez prigovora causa maior in vendar je kvatrni sód sklenil: „Erweist der Suppantischtsch, dass sein Sohn von dem Schlag gestorben, so soll den Partheyen ein anderst recht, auch ein von hoher Land-obrigkeit Unparteischer Richter erkündt werden, in Widrigen soll dieser infam observiert werden.“ Tu je pravo za pravo pridržano kvatrnemu sódu — dokazno postopanje, nekaka predpreiskava, dasi bi se morala ta zadeva a priori za krvniško smatrati in bi jo morala samostanska gospoda sama preiskati. Pa tudi za nekatere tatvine, ki so bili po C. C. C. čisto gotovo hudodelstva, najdemo, da se je kvatrni sód ž njimi baval in o njih sodil.

Razmerje med kvatrnim sódom in samostanskim grajskim sodnikom — Hofrichterjem, ki je imel brez

dvoma osobito opravka pri causae maiores, pa je moralo biti tudi sicer prav živahno. Samostanski sodnik je igral ulogo posredovatelja med strankami. Pri njem so pravde oglašali, pred njim so se poravnave sklepale in če se stvar ni dala zdobra urediti, prišla je pred kvatrni sód. Enkrat — na kvatrnem sódu 16. marca 1639 — se je celo odlok (Abschied) glasil, ker enega izmed treh prepirajočih se bratov ni bilo na tožbo, naj pridejo vsi trije prihodnjo nedeljo k samostanskemu hofrichterju, seveda v svrhu, da jih spravi brez nadaljnje tožbe.

V. Nepristranski sód.

Pri doslej razmotrivanh sodiščih imamo posla z ustrojem, ki temelji na strogo patrijarhalnem pravosodnem načelu: Ne od višje gospode postavljeni sodniki, ampak ljudski sodniki, izbrani in poslušajoči po starih šegah in navadah, sodijo o pravnih, nekako med seboj. Odloki imajo svoj izvor v ljudski volji, kateri se mora celo opat, cela gosposka vkloniti. Osobito pri gorskem sodišču se vidi to dobro: Opat sam nima pravice izreči kazen, potirjati svoje zahteve. On sam, bodisi osebno, bodisi po gorniku ali kakem duhovnem namestniku, mora še le tožiti, in če mu zbor da prav, dobi odlok, ki ga je mogel dati izvršiti. Izvrševalni organ je bil gornik ali pa grajski pisar. Da to ni posebno ugajalo graščinskim, je jasno. Radi bi videli, — si lahko mislimo —, da bi se osredotočila jurisdikcija vsaj za male zadeve v rokah opata kakor sodnega gospoda. Od todi izvira bržčas inštitut, zvan v zapisnikih „Unparteiisches Recht.“ Ta „nepristranski sód“ pa povsem, kar o njem povedó zapisniki, ni nič drugega nego — razsodišče (Schiedsgericht).

Naj pokažemo najvažnejše slučaje, v katerih je sodilo tako razsodišče, in kako se je poslovalo.

22. maja 1635 je predsedoval razsodišču opat sam. Imel je 5 prisednikov. Slučaj je bil zelo zamotana dedinska pravda o vinogradu. Razlogi sodbe želijo sami, „aus diesem Laby-

rint zu kommen“, sodba sama pa se drži nekako srednje poti in daje obema strankama prav — seveda na pol.

O drugem razsodišču je v zapisniku le — dekret zabeležen, podpisan de dato Gurkfeldt 10. oktobra 1635 od Gašparja Kurin (Kerin?) „in Sachen unparteiischer Richter“. Pravdni predmet ni pobliže označen, sodnikov ukaz se glasi, da mora toženec svojega brata tožnika v 14 dneh zadovoljiti (contentiert), inace pride Taxierung ex officio (menda izvršba).

Zanimiv je naslednji slučaj razsodišča z dne 7. marca 1635. Hofrichter allda (v samostanu) Adam Koser je napisal 24 uskokom 28. februarja 1635 tožbo zoper dva „des Gottshaus gehörige Unterthanen“, ker sta ta dva baje 25. julija 1634 plenila. Tožniki pa na dan — Verhörstag — niso došli. Prišla toženca sta bila oproščena, čast se jima je vrnila, ali prelat Rupert, ki je sodil z asesorji — imena niso navedena — je dovolil, da tožniki svojo tožbo še ponové.

Dne 29. avgusta 1636 najdemo razsodišče o prej navedenem slučaju z dne 10. oktobra 1635 ponovljeno. Sedaj je povedano, da gre radi tatvine, katere je bila ovadena tožnikova žena od toženca. Nepristranski sodnik je tu imenovan: „Durch mich, Casparn Kherin als von Ihro Gnaden Herrn Herrn Ruppertus Abbt zu Landstrass, und beiden Thailen Erkhister Unparteiischer Richter“. Prisednike je imel ob strani, ali imen ni navedenih. Tožnik je bil zavržen, češ, da je prišel s svojimi zahtevami prepozno. Moral je nasprotniku plačati stroške v smislu napravljenega „Expens Libell“.

Dne 10. novembra 1636 je posloval nepristranski sod o sporu med opatom Rupertom samim in Gregorjem Preradovičem radi nekega vinograda. Razsodnik je bil Hans Sotliz, prisednikov je bilo osem. Znanih imen gorskih sodnikov ali gornikov ni vmes. Pravdo je dobil opat. Nasprotnik je priglasil pritožbo — na deželnega upravitelja. Le-tá, že omenjeni Paradayser je zahteval „nach vorgehender Vernehmung des Herrn Gegen-thayls andern schriftlichen Bericht“ in ukazal, da mora dotlej opat pustiti nasprotnika z eksekucijami pri miru. S prepisom

tega odloka v naš foliant — zadeva nehá. Kako se je končala ne vemo. Pač pa so za prepisom pustili dva lista prazna. Zapisnikar je pač pričakoval nadaljevanja, ali — stvar je menda zaspala.

15. januarja 1637 je bil nepristranski sod pod predstvom opata Ruperta „Krafft an Ihro Gnaden von Obrg. Kellermeister zugekommene Vollmacht selbst“. Prisednikov je bilo devet; trije so bili člani konventa, namreč oče prior in dva patra, ostalih šest so bili „erböten.“ Ta dan pa stranki nista prišli. Zaukazano jima je bilo z odlokom, da plačata v 6 tednih in 3 dnech „Zährung und Versäumnis, welche zu langen ist in gerichtsgebräuchlichen Termin“, ináče se proces ustavi. (Tu se že vidi vpliv navad krvnih sodnikov, ki so potovali in pili po deželi, da je bilo kaj, seveda na tuje stroške!) 3. februarja 1637 je prišel tožnik sam, kakor je zabeleženo. Dobil je svet, naj plača „den Imbiss“, potem bo zaslišan. Kako je stvar končno iztekla, ni povedano.

Da je samostan skušal pritegniti sodne pravice nase, kaže posebno lepo sledeči slučaj: 11. septembra 1637 je bilo razsodišče „wegen eines Raufhandels im Berkrecht.“ Podpisan je prior, „das ganz Convent daselbst“ in pa Andre Vodonitscher Perksuppan. Stranki sta bili obsojeni, da druga drugo prosita za krščansko odpuščanje in plačata stroške pravde, ki so bili precej hudi. Tu je torej že „konvent“ sam sodil, le nekako radi lepšega je bil navzoč tudi gorski župan Andrej Vodeničar, ki je bil po vsem, kar o njem vemo, precej poslušno orodje v rokah gosposke.

Vsi ti nepristranski sódi so bili pod vladarstvom opata Ruperta. Za njegovega naslednika Jurija je bilo razsodišče dne 1. julija 1639, ki je bilo zelo imenitno radi osebe nepristranskega sodnika. Le-ta je bil namreč kranjski krvni sodnik Hanns Frankh. Prisednikov je imel dvanajst. Med njimi so imena čisto nemškega kova (Engelhardt, Höberll, Arnoldi, Pfundter, Schomble, Scharuegg). Domneva menda ni neopravičena, da so bili ti kaki spremljevalci krvnika ali pa od

njega — Nemca — samega ad hoc priklicani Nemci. Mogoče je pa tudi, da so bili to prisledniki krvnega sodišča, priklicani iz Krškega ali Novega mesta, kajti Kostanjevica, Krško in Novo mesto so sestavljali skupno krvni sodni zbor.¹ Ostali prisledniki imajo slovenska imena: Sotele, Zagore, Drug, 2 Zidariča, Kopriva. Pravda je šla med Tomašem Zagorcem in njegovim zetom Miklavcem na eni in Lovretom Šeškom in Matijo Zupančičem na drugi strani. Slednja sta obdolžila prva dva že leta 1630. tatvine petih prašičev. Tudi tedaj je poslovalo razsodišče in izdalo kontumačni odlok z dne 8. januarja 1630. Takrat se je dejalo, da sta Zagore in Miklavc res storila tatvino. Sedaj pa sta se opravičila. Toženca, ki nista imela nasprotnih prič, sta bila obsojena, da morata prositi za odpuščanje, plačati gosposki globo 5 zlatov, posebej pa še za stroške 9 cekinov.

Kakor rečeno, ta nepristranski sód je zadnji v zapisnikih. Morebiti je opat Juri hotel prenehati s takimi nepristranskimi sódi in pripustil le še tistega pod krvnim sodnikom, ki je bil bržčas itak po svojih poslih v Kostanjevici; morebiti pa so se ljudje sami izpametovali in opustili nepristranske sóde, ki so toliko več gmotnih žrtev zahtevali, kakor pa domači sodniki, poslujoči po starih šegah in navadah na gorskem zboru ali na kvatrnem sódu.

VI. Izvensporno pravosodje.

Pravo torišče izvenspornega pravosodja je bilo seveda v graščinskem urbarju in v graščinski pisarni. Graščinski urbar je bil predhodnik zemljiške knjige in podložni posestniki so

¹ Naj citiramo doslovno ves odstavek iz urbarja Kostanjeviške graščine iz leta 1588, ki se tiče krvnega sodišča. Glasi se: Fürderung der Malefizrechten. Das Pan oder Malefizrecht wierdt im Statl Landstrass durch den geschwornen Panrichter in Crain neben der Burgerschaft zu Landstrass vnd etlichen andern nächst benachbarten Stetten vnd Markthen als von Neustadt vnd Gurkhfeldt als Rathsfreundten zu beysitzern durch den Innhaber beschrieben vnd erbetten. Den Panrichter mit seinen zuegethonen Exekutions-Personen bestellt vnd besoldt gleichfalls ein Innhaber vormig der Landtsordnung. Das hohe Gericht oder Stockh vnd Galgen sollen die Weber wie fürkhombt aufrichten schuldig sein.

imeli dosta posla ž njim, pa tudi je gospoda poskrbela, da so bili podložniki v pravnih zadevah od nje odvisni. Sploh so morali podložniki vsako svojo pravno zadevo pri gosposki oglašati. V urbarju iz leta 1588. je bilo naukazano: Wann die im Gericht vnd Herrschaft gesessenen Underthanen umb Erbschaft oder andere sondere Contrakt wider einander zu clagen haben, missen sy solliche in beschwarung der Herrschafft oder einen Pfleger fürbringen, der alsdann das recht darüber zu sprechen vnd zu nemmen hat. Druga pa je, ali podložniki niso smeli — po svojih starih šegah in navadah — kar neposredno na gorskem sodnem zboru ali pri kvatrnem sódu — tožiti, o čemur se bo še govorilo.

Pred vsem je izvrševala graščina izven pravnih nalogov kavtelarne jurisprudence, recimo, nalogo današnjega notarijata. Graščina je po svojih uslužbencih — posvedočevala in mnogokrat naravnost ugotovila pogodbe med strankami. O tem priča n. pr. zapis neke poravnave z dne 15. januarja 1634, podpisan od opata Ruperta samega; vsaj sta bili stranki veljavna moža: Andrej Vodeničar, župan v Vodenicah, in pa Jakob Zimmerman, ki je bil tudi mnogokrat gorski sodnik. Dne 29. majnika 1636 se je zapisala ob sodelovanju opata, priorja in dveh vikarjev — čateškega in sevniskega — poravnava glede posojila 290 goldinarjev, danega 1626. leta. Dolžnik naj plača 29. junija 1636 dolg — 190 fl „ohne Müh. Kost und Zehrung“, ostalih 100 fl z $6\frac{1}{2}\%$ obresti pa naj vrne ob svetem Juriju 1637. Za neplačane obresti pa naj dá dolžnik „dem fräulein Tochter des creditoren ein Silbergürtel mit 12 Lott Silber.“

O neki drugi pogodbi poroča „Glaubwürdiges Bekanntus“ opata z dne 7. maja 1653. Leta 1622. je dobil „Nothgerhab“ (varuh) Georg Nouackh (Novak!) imenom dedičev Jerneja Klekle izplačano kupnino za Gregorja Petscher (Pečar) „Kreuzherrn zum Tschernembl“ v pričo opata samega prodani domec na Dobravi. Na zahtevo dedičev je izdal opat, ker se je listina o tem aktu izgubila, — potrdilo v slavnostni obliki. Bržčas ga

je rabila stranka za pravdo pred kakim drugim, nižjim sodiščem.

Spomina vredna je pogodba, napisana v zapisnikih na dan 15. marca 1643. Brat zapustnikov dobi četrto zemlje v najem, mora pa otroke bratove oskrbovati prav kakor svoje. Ko dorastejo nečaki, naj imajo pravico, da smejo najemnino vrniti in dobiti zemljo nazaj.

Zapisane so še nekatere kupne pogodbe, prostovoljne poravnave, ki ne nudijo posebnih zanimivosti. Nekak zapis o kupu dedščine ali nekako pogodbeno poslednjo voljo vsebuje zapis pred opatom samim z dne 3. februarja 1645. Ta zadnji zapis se tiče vsekakor že druge izvensporne materije, zapuščinskih zadev.

Graččina je imela brez dvoma pravico sodelovati pri ustanovitvi nasledstva zapuščine. O tem pričajo v zapisnikih se nahajajoče inventure. Osobito inventur premakljivega blaga je več. Posebno važni dokumenti poslovanja v zapuščinskih stvareh pa so v zapisnikih posvedočene razdelitve nepremičnega blaga. Prav slovesna je bila razdelitev po županu Andreju Vodeničarju. Do svoje smrti je bil mnogokrat sodnik, po njegovi smrti pa so se njegovi dediči prepirali in pravdali, da je bilo joj! — Zapisnik o razdelitvi Vodeničarjevega premoženja začenja: „Khund und zu wissen sey hiemit jedem mäniglichen, dass an heut dato 6. wie auch 7. Marti 1641 ist die ordentliche Abtailung . . .“ Razdelitev je izvršil sam opat, prisostvovali so prior o. Marko Rozman, magister Andrej Kopasch in gornik Jakob Zimmerman, ki je bil torej naslednik Andreja Vodeničarja v gorniški časti. Vinogradi in premakljivo blago se je razdelilo. Vdova je dobila najboljši del vinograda. Določbe so natančne, osobito glede vinske posode. Glede največjega soda se je reklo, da ostani skupna last, dokler ne pride dobra letina, da se zopet napolni. V tem slučaju naj se sod z vinom proda na korist vseh dedičev. Pri razdelitvi udeleženi so zabičevali dedičem z vdovo vred prav posebno, da naj bodo med seboj edini; kateri bi

se protivil od gosposke spoznani razdelitvi — plača globo 12 zlatov.

Izmed ostalih inventur in razdelitev, ki so za pravnega zgodovinarja vseskozi in vsaka zase zanimive, naj se tu omeni le še tragični slučaj Janžeta Zalokarja iz Stare vasi. Kuga je pobrala očeta, mater in vse domačine, le dečko Janezek Zalokar je prebolel strašno bolezen. Opat je z veliko skrbjo uredil dedščino dne 24. aprila 1649. Deček je prišel k stricu Marku Zalokarju v Grublje, premičnine so se prodale, vinogradi so šli v najem, ali najemniki so morali dati hipoteko „alles ihres habendes fahrendes oder liegendes Guet“ in se zavezati, da plačajo za zaznamovane pritikline vinogradov cene, kakor so bile najboljše za leta 1649. Med tistimi, ki so vzeli nekaj v najem, se nahajajo Jakob Zimmermann, Jernej Kozina, „Amtmann“, pa gornik Matija Zagorec.

Dasi inventurni in razdelitveni zapisniki navajajo v vseh slučajih samostanske redovnike in z imenom navedene mejaše za poslujoče organe, se dá vendar iz nekaterih pravn, ki so zabeležene v zapisnikih, sklepati, da je imel pravico razdeljevati dedščino med dediče tudi župan sam. Tako je bil na primer dne 16. septembra 1638 na kvatrnem sódu obsojen neki Miha Rudman, da mora spoznati Andreja Vodeničarja za svojega sodnika in se pri njem, ker ga je tozadevno žalil, opravičiti in povrh še plačati za kazen eno marko v srebru.

Glede vseh izvenspornih zapisov je treba še pripomniti, da zapisniki niso urejeni po časovnem redu, dočim si slede zapisniki o gorskih in kvatrnih sódih — z eno samo nedoumno izjemo — strogo po dnevih, ob katerih se je zborovalo. Iz tega se dá sklepati, da so se osobito pogodbe le tupatam zapisovale v sodno knjigo, druge so se morda uvrstile v urbar. Mogoče je tudi, da so se posebej zapisale, pa se je listina izgubila. O neki izgubljeni ali založeni listini je bil že govor. Pa naj si niso bile vse pogodbe vtelesene v sodno knjigo, že te, ki so tu, spričujejo, da je ljudstvo bilo takih nazorov, da se vžne

pogodbe napravijo najboljše pismeno. V tem pogledu je bilo delovanje samostana za varnost prava čisto gotovo uprav velikega pomena.

VII. Tek in značaj pravosodja.

Zunanji ustroj rednih sodišč, t. j. gorskega zbora in kvatrnega sóda je opisan. V naslednjem poskusimo pokazati, kako so se pravde upotile, izvedle, in kakšen značaj je imelo to pravosodje. Na popolnost ni misliti. Važne, morda najvažnejše stvari se v sodno knjigo niso zapisovale, ker so bile same ob sebi razumljive, splošno znane.

Dvoje glavnih potez kar bóde v oči ob tem pravosodju: patriarhalnost pa fiskalični značaj sodbâ.

Prva se zrcali prav posebno v tem, da je bil — bodisi gorski zbor bodisi kvatrni sóda — inštanca celo za sodnega gospoda samega. Ako je hotel semintam davek potirjati, obrniti se je moral na sodni zbor. Ako ga je mikalo, da se mu popravijo pota, da se naredo ploti, da se prepove paša po samostanskih gozdovih, avtorizirati je moral ukaz ali prepoved — zbor kmetov ali vinogradnikov. Patriarhalnost se osobito tudi kaže v tem, da se je delalo vedno — za mirno poravnavo spora. Misliti si moramo, da so se pravde porajale v času med enim in drugim zborom. Le te je poravnaval — vsaj v bližini samostana — graščinski sodnik (upravnik), sicer pa — domači gornik. Le kar se ni dalo poravnati ali pa, kar se je še le na zboru iztoževalo, to je bilo predmet — sodbe. Ali tudi v teh slučajih se je mnogokrat odločilo, da naj se nasprotnika poravnata z lepa. Celó čas za poravnavo se je določil; enkrat se je reklo, da se naj sklene poravnava „im wehrenden Recht“, drugič v 14 dneh, zopet drugič do prihodnjega zbora. Osobito, kadar je bil opat sam stranka (tožnik), se je skoro vedno ukazalo tožencem, da naj se z opatom poravnajo z lepa. Pa tudi pri razžaljenjih na časti je bila kaj priljubljena rešitev — ukaz, da naj se stranki poravnati, sicer — globa obema!

Druga značilna poteza je — izrekanje vednih glob na korist opata, sodnega gospoda. Zdi se skoraj, kakor da se

je ves ta aparat z zapisovanjem sodeb in narekovanih glob vršil tako natančno baš zato, da se posvedoči s pismom visokost globe in pa plačnik. To slednjič niti ne osupne, saj je znano, da je bilo v tej dobi izvrševanje pravosodja kaj izdaten vir dohodkov sodnega gospoda. —

Pa preidimo na sodno poslovanje samo. Stvar se ni dala pred zborovanjem poravnati; bodisi radi trme pravnih strank, bodisi, ker je stvar prišla neposredno pred zbor. Dan sodnega zborovanja je bil določen po stari šegi in navadi. Ako je hotela stranka, da naj se vabi nasprotnik k zboru, je morala vsekakor to prej zahtevati.

Po členu XI. gorskega zakona je moral tožnik na „tožbo“ položiti „denar“ (tožnina). Graščinska gospoda je po tem klicala nasprotnika. Na ime glasečih se vabil pa se menda vpričo analfabetstva tistih časov ni izdajalo. Največkrat se je pač dogajalo, da je gosposka poslala nasprotniku le svoj — „pečat“, kar je bilo po XXV. gorskem členu naravnost dopuščeno. Na Dolenjskem ljudstvo še dandanes pravi takozvanemu pretoričnemu vabilu stranke na poskus poravnave — še le, če stranka ne pride, se vloži redna tožba — „vabilo na pečat.“ To pa pač ne raditega, ker se na tako vabilo pritisne cesarski orel (štam-pilija), ampak ime je vsekakor ostalo iz tistih časov, ko so gosposke vabile na sam — pečat.

Kdo so bile pravdne stranke? O tem se je deloma že govorilo. Bil je to lahko opat sam, ali ta je bil vedno le tožnik. Tožil je pa tudi sam sodnik, bodisi zase, bodisi za „gorskega gospoda“ ali „za konvent“. Opat je nadomestoval pri tožbi včas tudi gornik, včas kak drug redovnik, n. pr. prior Marko. Enkrat je zastopal stvar samostana „Der Hof-richter“ (ime ni navedeno), drugič „Der Schreyber Hanns Widitsch“. Da je v nekem slučaju zastopal oče Marko — gornika, je bilo že v drugi zvezi omenjeno.

Zanimivo je, da je nekoč tožil sodnik — enega izmed prisednikov. Takrat so bili možje menda precej v zadregi, kaj

naj storé. Zapisnik pravi: „Berggenosse Peter Pischetz gibt den rechten Unterricht“; tožnik-sodnik je dobil pravdo!

Formalnega izkaza za zastopstvo ni bilo treba nobenega; vsaj v zapisniku ni sledu o tem. To gre vse križem. Mož zastopa ženo, žena moža, brat pride za brata, sosed za sosedu, ne samo na tožeči, ampak tudi na toženi strani. Člen XIV. gorskega zakona ukazuje, če sam vinogradnik ne pride, naj pošlje „einen anderen redlichen Mann statt seiner“; v praksi pa se je ta določba razširila tudi na ženske zastopnice.

V nekaterih zapisnikih so kar zapored navedene ene in iste osebe kakor zastopniki za več pravd. Osobito sodnik predsednik ima včasih kar cel kup takih zastopstev. Misliti si moramo, da sta se stranki že prej zglasili pri njem v svrhu poravnave in da je ena izmed strank pooblastila sodnika, da jo v sporu zastopa.

Mladoletne stranke, t. j. tiste, ki še niso postale „vogt-bar“, kakor se zapisniki izražajo, je zastopal varuh (jerob).

Zastopnik po poklicu se omenja v zapisnikih „Beistandsherr aus Landstrass“, Ditrich Rab. Po slovensko so ga pač imenovali pravdač (glej Kaspret, Slovanske drobtinice, I. c., str. 11). Naj se pripomni, da na gorskih zborih odvetniki sploh niso imeli pravice zastopati, ker je to XXX. člen gorskega zakona prepovedoval; smeli so si jemati le besednika iz kola mejašev. Bržčas baš radi te prepovedi Ditrich Rab ni dolgo posloval; Najdemo ga le v pravih okoli 1639.; kjer pa je zastopal, je vedno zahteval, če je izgubil, — apelacijo.

Kdo je bil osobito toženec? Da sta bila tudi sodnik in gornik lahko toženca, je bilo že drugje povedano. Inače so bili toženci zvečine seveda fizične osebe. Ali velika preciznost se pri tem ni baš zahtevala. Mnogo tožba se glasi kar zoper celo soseščino, n. pr. Benachbarschaft von Macharoutz.

Pravda se je vršila tako, da je tožnik ali njegov namestnik predvsem ustno izvajal tožbo v kolu (Ring) sodnikov; o pismenosti na zborovanju ni sledu. Nato je bil pozvan toženec, da dá odgovor. Oboje je zapisnikar – grajski pisar – zabeležil, žal mno-

gokrat tako, da se pravni slučaj ne dá natanko razbrati. Ako je šlo za dokazno vprašanje, izvedli so se dokazi kar na zboru. Na enem mestu se navajajo „Weisartikel“, t. j. stavki, ki jih je morala stranka dokazati.

Glavno vlogo pri dokazovanju so imele priče, le-te so se zaprisegale, a o formuli zaprisege ne zvemo drugega, nego da je priča izpovedala „bei seiner Ehre, Glauben und Treue“. „Infamierte Personen“ se niso dopuščale za dokaz. To je razvidno iz pravde, v kateri se je ponudila ena izmed strank k prisegi, ali ker je bila osumljena tatvine, se ji prisega ni dala. Da so se tudi stranke zaprisegale, sledi iz besedila zapisnika: „Gegner gibt Jurament wörtllich.“ — Velika naloga je bila odkazana ogledu na licu mesta. V takih slučajih pa stoji povsodi, da naj ogledajo stvar gornik z nekaterimi možmi — mejaši ali celo — enkrat — sogorniki, „mit etlichen Bergholden.“ Pravda se je odgodila, ali kako se je pozneje stvar rešila, o tem zapisniki molče. Le včasih se je sklenilo, tožnik pridi še enkrat, osobito, kadar se mu je naložilo, da naj privede priče seboj. Ako je bilo dvomljivo, privede-li priče, se je glasil odlok, da ima stranka „Jurament praestieren oder genugsame Zeugen beystellen.“

Pod kakšnimi pogoji je bila za očna ali kontumačna sodba dopustna, ni jasno razvideti. Mnogokrat se obtoženca obsodilo in contumaciam. Nekolikokrat pa se je glasil odlok, toženec naj pride prihodnjič, sicer se bode tožbi ugodilo. Morda se je delala razlika med pravedi, ko je dobil toženec že pred narokom „pečat“, da pride, pa le ni prišel, in med pravedi, ki so se započele šele na naroku, o katerih tedaj toženec še ničesar ni vedel. To je domneva, ki je sicer precej verjetna, ali dokazov v zapisnikih za njo ni. Na vsaki način pa neprihod toženca ni bil legalni povod, da tožnik pravdo dobi, kakor je to dandanes vsaj glede stvarnega gradiva splošno veljavno, ki se smatra vsled neprihoda toženca brez dokazov za resnično. Tožnik se je n. pr. na gorskem zboru dne 20. julija 1649 na Straži skliceval na dejstvo, da toženec ne pride na pravdo

radi dediščine radi očetovega vinograda navzlic trikratnemu pozivu (Berueff). Tožnik je zahteval kontumačno sodbo (also rueff kläger an, er habe sein klag der Ordnung nach in contumatiā bestanden behabt). Ali navzlic temu je bil toženec oproščen, ker so sodniki — menda iz lastne, zasebne vednosti — dobili prepričanje, da je toženec vinograd kupil (o čemer pa seveda tožnik ni govoril). Enkrat pa toženec navzlic vabilu nalašč ni hotel priti. Sodniki so spoznali, da dobi toženec 50 batin; pol mu jih primaže tožnik, da bo vedel toženec spoštovati pravico bližnjega, drugo polovico pa gosposkin berič.

Sodba je bila sklenjena skoraj vedno — enoglasno. Le v enem slučaju je zabeležena cepitev glasov, tu pa je bilo sprejeto mnenje večine za odlok (Abschiedt). Publikacija sodbâ je bila slovesna. Pri splošnem posvetu dne 27. aprila 1639 v Anzenbergu se je sklenilo izrecno, da se mora izreči sodba — stoje (stehender).

Pravdna stranka, po navadi tista, ki je pravdo dobila —, je zelo mnogokrat zahtevala — sodbeno listino (Urkund ali Abschiedt); to se je h koncu zapisa tiste pravde zabeležilo. (Enkrat stoji — pri nepristranskem sódu dne 24. maja 1634, da je izdala odpravek — die Innere Praelatur.)

Da se je pravnim strankam dostikrat naukazalo, da se morajo poravnati, sicer zapadejo globi, je bilo že povedano. Tu bodi še prav posebno poudarjeno, da se včasih zrcali iz sodbenih izrekov res velika obzirnost, blagohotnost, dá, usmiljenje napram tožencu, to celo v pravih vsled tožbe gosposke same. Opat se je n. pr. pritožil, da mu toženec že 18 let ni odrajtal ničesar od zemljišča. Zaslišavale so se priče, ali nazadnje se je cela zadeva odgodila, menda do svetega nikoli, ker pozneje o njej ni več govora. Ali: Oče Marko je zahteval s tožbo, toženec naj napravi plot; pa v glavni stvari ni zmagal, le mala globa se je naložila tožencu. — Ako pa so sodniki obsodili toženca, so pustili včasih tak rok za ugoditev tožbenemu zahtevku, da ga pač ni bolel. Nekaterikrat se je ugotovila dolžnost plačila dolga ali povračila škode — zaradi revščine to-

ženca kar „nach Conszienz“ ali pa po prosti volji toženčevi („hat sich zu vergleichen und eines zu bezahlen möglichen Termines erdulden“.) Dajatveni rok se je določil včasih na eno, včasih celo na več let. Dedič je zahteval kos vinograda zase. Nasprotnik se je zagovarjal, da so bili njegovemu in tožnikovemu očetu ukradeni pred 40 leti konji; a on, toženec, jih je nazaj pripeljal. Zato mu je podaril kos vinograda — oče tožnika samega. Sodba: toženec naj vživa vinograd do smrti, potem pa pripade tožniku nazaj. Tudi se je včasih kar pod roko napravilo iz dolga v denarju dolg v moštu. Tožnik je zahteval povračilo žita in posojenega denarja; pa sodniki so dejali: žito naj vrne še isto leto, posojilo pa naj plača z moštom. Semintam so se dali sodniki v svoji nagnjenosti do sprave po srednji poti zapeljati, da so — vsaj v smislu striktnega prava — postopali svojevoljno. Tožnik zahteva vinograd, češ da mu gre za dedinski del. Toženec noče pristati v to. Sodniki pa pravijo: Vsak naj ima odslej polovico vinograda. Kajpada je na to „salomonsko sodbo“ priglasil tožnik priziv (Appellation).

Tak priziv pa tudi sicer ni redka prikazen. Po navadi stoji za oglasilom priziva v zapisniku zaznamek, da se apelacija dovoli. Iz gorskih členov vemo, da je šel priziv na „Kellermeistera“ v Ljubljani. Enkrat najdemo v zapisnikih, da je stranka zahtevala priziv do nepristranskega sodnika. Po tem takem bi bil nepristranski sodnik višja inštanca za sodbe gorskih zborov in kvatrnih sódov. Ali tega sodnega slučaja, katerega končne rešitve niti ne zvemo, ne kaže generalizirati. Sodniki pa so imeli, kakor je iz zapisnikov razvidno, pravico, strankam priziv sploh odreči, češ — zadeva je preveč jasna. Ali je bila s tem stvar končno rešena, mari je imela stranka le še kako pritožbo, iz zapisnikov ni razbrati.

Inštituta pravnokrepne rešitve sporne zadeve, „res iudicata“, t. j. uredbe, da se stvari, o kateri se je izrekla pravnokrepna sodba, ne sme več tirati vnovič pred sodišče, takratno pravo ni poznalo. Ne enkrat, ampak do petkrat se čita o eni in isti, že davno rešeni pravdi na novo. Zadeva, o

kateri je razsodil pred desetimi leti nepristranski sod na Tolstem vrhu, je prišla 1. julija 1639 vnovič na sodbo.

Zato je težko dognati, kako ze je izrečena razsodba, ako ni bilo pritožbe, eksekvirala. Misliti si moramo pač, da je imela sodba tako velikanski ugled, da se ji je vsakdo pokoril hočeš-nočeš brez ugovora. Ako pa stvar vendar ni šla gladko, je bržčas gornik ali samostanski sodnik s svojimi beriči sodbo izvršil, — vsaj v slučajih, če je šlo za globe na korist samostanu. V drugih slučajih pa se je bržčas poskrbelo sodbi izvršbo — po ovinku nove pritožbe. Enkrat čitamo v zapisnikih, da je tožnik predložil svoj „Abschiedt“ in sodni zbor je le-temu izrecno priznal pravnomočnost (zur Kreften erkhannt) ter tožencu ukazal, da naj naplača tožnika tekom 14 dni. O nekaki izvršbi kazni po ovinkih nam priča sicer tudi člen XXXI. gorskega zakona, ki veli, da zapade kazni 3 mark denarja, kdor bi se ne dal rubiti ali kdor bi se uprl s silo rubežni. V tistem že omenjenem slučaju, kjer so se mejaši in sogorniki uprli rubežni Hannsa Widitscha, pa se je glasil odlok gorskega zbora nekoliko drugače: „Die Beklagten sollen sich in zehn Tagen vergleichen, im widrigen sollen Ihro Gnaden das Recht haben, wider dieselben prozedieren nach eigenem gefallen.“ Torej — poravnati se, plačati, ali pa pride — proces, preiskava radi zločina.

Glede materialnega prava, ki je prišlo do veljave pri razsojenih slučajih, je predvsem povdariti, da so se takratna sodišča pečala kar navzkriž s kazenskimi in z zasebnopravnimi slučaji. Kazenske slučaje manjše vrste, ki ne spadajo pod krvnega sodnika, bi morala po določbah, ki so za-

¹ Besedilo slove: Straf Poes vund Wandl. Alle vund jede strafmassige Überfahrungen, die sich in dieser Herrschaft Lanndtgericht, ausser der befraiten Purkhfried, durch angesessene oder andere Vundterthonnen begeben vund zuetragen, hat ein Innhaber bemeldter Herrschaft noch Gelegenheit eines oder des anderen Verprechen vund Überfahrung gemainer Landgerichtsordnung gemäss jederzait zu Puessen und zu straffen. Als das in mehrbewerter Herrschaft guete Mannszucht erhalten und die misshandlungen nottürffiglich gestrafft werden.

beležene v večkrat omenjenem urbarju iz l. 1588, soditi graščinska gosposka sama.¹ Ali za časa naših zapisnikov iz l. 1631 do 1655 je ostalo v tem pogledu še vedno samo pri želji. Podložniki, kmetje in vinogradniki, niso dali iz rok pravice kaznovati storilce v manjših zadevah. O tem priča nebroj slučajev iz zapisnikov gorskih zborov in kvatrnih sodov.

Največji del kazenskih slučajev se tiče razžaljenja časti. Tu je bilo seveda pravo torišče za poravnave. Sodba se je glasila večkrat kratkomalo, nasprotnika naj se poravnata; enemu ali drugemu, včasih pa tudi obema so naložili globo. Prav posebno občutne so bile globe, ako se je tikala žalitev gorskega gospodarja samega, ali sodnika, gornika, prisednika. Žaleča stranka je bila obsojena, da mora prositi odpuščanja in sicer — včasih — v pričo prisednikov. Nekoč pa je bil obsojen žaljivec, da prosi odpuščanja in plača 30 tolarjev „zur Erhaltung guter Freundschaft.“! Sploh je bilo samoponižanje v pričo drugih priljubljeno kaznovalno sredstvo za žaljenje časti. V nekem zapisniku stoji, da mora žaljivec prositi nasprotnika za odpuščanje — pred dvema poštenima možema. V nekaterih slučajih, da si mora poleg prošnje za odpuščanje, „in praesentia der Beysitzer aufs Maul schlagen“; še drugič „solche verba formalia an sich anwenden“, kar je pač tako razumeti, da mora žaleči naslov — nase obrniti! Zelo hudo razžaljenje gosposke je pomenilo, ako je kdo pečat sod (Boden-bedenj) raztrgal. Dotičnika so v nekaterih slučajih obsodili, da mora svoj vinograd zapustiti, vendar so mu dali še na prosto, da doseže pri opatu pomiloščenje (— z globo kajpada!) V drugih slučajih pa se je zadovoljilo samo z zapretilom, da ga z vinograda spodijo. Takisto huda žalitev je bilo razžaljenje gosposkinega sla. V slučaju neke take „Injurierung der obrigkeitlichen Potschafter“ je zapal ves domec — verfallen der Marow (sic).

Čudno pa je gotovo, da se v tistih časih pod samostanskim gospodstvom ni smatralo bogokletje (Gotteslästerung) za

zločin; sodniki so izrekli v enem slučaju za ta delikt vrlo malo kazni — globo 2 mark!

Poleg žaljenj so igrali večjo vlogo — tepeži, male in večje tatvine, osobito grozdja, lesa in drobnice. V dveh ali treh slučajih je bil predmet sodbe — spolsko občevanje izven zakona.

Eno pa je značilno: kazni, ki so se izrekale, so bile razun omenjenih prisilnih prošenj za odpuščanje — vseskozi kazni na premoženju, od denarne globe do izgube vinograda. Kazni na prostosti ni bilo. Kazen na telesu se omenja enkrat, ko pravi sodba o tožencih, za svoje „Bubenstucke sollen si gründlich geschmiert werden.“ —

Predmet zasebnopravnih pravnih pravnih so bili največ spori radi dedščine, posojil, zemlje in storjene škode. Na kvadratnih sodih se pa že pozná vpliv trgovskih zadev; tu se čita mnogo tožeb o kupčijah in dobavitvah.

Pri dedščinah se opaža že tedaj načelo, da naj se zapuščinska imovina cepi po glavah dedičev. Poslednja volja je bila vedno le pred pričami veljavna; treba jih je bilo, kakor še dandanes, troje. Izjava poslednje volje „inter pocula“ pa se navzlic pričam ni priznala za veljavno. Prisojila v vinski gorici je odkazoval gornik. Ako je umrl zapustnik sogornik brez domačih dedičev, počakalo se je do prihodnje pomladi, da se pokaže, mari ne pride kak upravičen dedič iz sorodstva. — Mnogokrat je govor o juterni (Morgengabe); morala je biti tedaj zelo razširjena navada med zaročencema, obljubiti si ta dar. Ali ako se je juterna zahtevala po smrti soproga, je veljala obljuba le, če je bila z listino potrjena. Sploh so se morala vsa volila, kupne pogodbe glede nepremičnine, zastavitve vinogradov — za dolg je bil toženec čestokrat prisiljen tudi sodbenim potom dati hipoteko na vinograd — potrditi pred gorskim gospodom ali pa gornikom, sicer tako pravno opravilo ni imelo veljave. Po členu L. gorskega zakona je bil itak vsakdo, ki je hotel svoj vinograd prodati, prisiljen, da ponudi nakup najprej svojemu gorskemu gospodu.

O inštitutu rodbinske solastnine — nalik zadrugam — se dajo iz zapisnikov le bore sledovi razbrati. Dva brata sta se obrnila na sodišče, da jima razdeli skupno premoženje; njuni ženi sta se sprli. Sodniki so dejali, oba naj še letino skupno pridelata in pospravita, potem naj se ločita.

Ako je ostal za zapustnikom mladoleten dedič, ostal je na posestvu, ter ga je moral tisti, ki je prišel začasno na posestvo, oskrbovati kakor svojega otroka, do polnoletnosti pa je imel skrbnik ali rejnik vžitek vinograda za odškodnino.

Nujno pravo dedičev (Noterbrecht) tedaj še ni bilo v veljavi. Žena je bila n. pr. zapisala vse svoje premoženje soprogu za slučaj smrti, s privoljenjem gosposke seveda. Po smrti matere se oglasi hči „als immediate Erbin“, pa njena tožba je bila zavrnjena kakor neopravičena.

Semintam dobimo iz zapisnikov vpogled tudi v tedajšnje poselsko pravo. Ker so tožbe poslov redke, moramo pač sklepati, da se je ravnalo s posli zadovoljivo. Sicer pa tudi mezda ni bila visoka. Neka dekla je n. pr. tožila radi neplačane mezde zadnjih 6 let. Sodišče je izreklo sodbo, da ji mora plačati toženec — troje kril, troje peč in troje srajc. Pač skromno plačilo za 6 dolgih let; — skoraj bi rekli, da je morda zapisnikar pozabil zapisati, ali ni že dobila služkinja dotlej zasluženno mezdo izplačano deloma v denarju. —

Samouprave vinogradnikov, stanujočih na eni in isti vinski gorici, se tičejo zadeve, ki so bile velikokrat predmet pritožeb ali tožbâ na gorskih zborih, namreč obdelovanja vinogradov. Kdor ni vinograda pošteno in času primerno obdelal, kdor ni skrbel za pota, plote, kdor je pustil rasti na svoji zemlji drevesa, ki so obsenčevala sosedov vinograd, ta si je nakopal kazen po gorskih členih. V zanemarjenem vinogradu se zaraja mrčes, se širijo bolezni, kar škoduje splošnemu interesu vinogradnikov. V takem vinogradu se pa tudi nič prida ne pridelata, gorski gospod ne dobi svoje vinogradnine ali le slabe vrste. Zato se je na taka zanemarjenja strogo pazilo in jih trpelo le malo časa: prvo leto se je naložila nemarnežu še

globa, drugo leto se je globa podvojila, in ako niti to ni izdalo, so tretje leto izrekli sodniki, da ga izbacnejo iz kroga vinogradnikov. Le tisti čas ob kugi in lakoti se ni ravvalo z vso strogostjo. Na poštenost vinogradnikov se je sploh dobro gledalo. Če se je v vinogradu potikala kaka „leichtfertige Person“, je bil tisti, ki se je ž njo pečal, kaznovan, in sicer z občutno globo. Nekdo je reči, ki so bile ukradene, spravil na gorici in dal tatu potuho; v treh dneh je moral zapustiti gorico. Nekdo je gornika zmerjal s tatom in „ein Messer auf ihn gezuckt“; zapal je vso letino, dali so mu slovo (wird beurlaubt von dem Perk), vinograd pa so izročili njegovim dedičem. —

Naj se naposled še dotaknemo čisto na kratko jezikovnega vprašanja. Zapisniki so pisani nemški, le krstna imena so pisana skoro izključno v slovenski obliki: Andre, Jänsche, Juan, Mikola, Jury, Marco, Mathia, Pero, Schpella, Werschula, itd. Pa tudi priimki so rabljeni deloma v slovenski obliki, osobito pri ženah, n. pr.: Vodopivka (žena Vodopivca), Kuštravka, itd. V splošnem je pripomniti, da med priimki skoraj prevladujejo imena hrvaškega pokoljenja.

Sicer so slovenski izrazi rabljeni kar v prvotni obliki pri neprevedljivih oznamenilih zemljišč ali vinogradov, n. pr. „na vihri“, „na gradenci“. Dokaj lepih krajnih imen slovenskega kova je pa že dobilo nemško lice. Enkrat je huda žalitev navedena dobesedno slovenski; toženec je pred drugimi ljudmi zabrusil tožniku v obraz, „Pogina“ (naj pogine!).

Pri vsem tem ni dvoma, da so se vršile vse pravde slovenski, le zapisovale so se nemški. Tačas je bil kajpada že v veljavi reskript Ferdinanda I. z dne 8. avgusta 1555, ki je ukazal, da se pri nobenem sodišču Notranje Avstrije ne sme v nikakem drugem jeziku pravdati nego nemški. Ali kakor mnogi drugi reskripti tistih časov, ostal je tudi ta za naše sodne zборе brez vsakega dvoma le na papirju. Kako naj bi bilo drugače, ko na vsem zboru morda niti toliko ljudi ni znalo nemški, kakor je prstov na roki? Kako naj si sicer tolmačimo dejstvo, da niti nemščine docela večši

zapisnikar ni znal prevesti kar celo vrsto izrazov, ki so bili zborovalcem kajpada docela domači. Da le nekaj takih izrazov navedemo, ki so v nemškem zapisniku prosto po slovensko zapisani: mejaši, dvorski, krilo, kosir, peča, kolica, bisaga, itd. Celo nemška izposojenka „marof“ zapisnikarju ni bila več znana po prvotnem izvoru. K vsemu temu še pride, da je Kostanjevica na meji Kranjske in Hrvaške. Podložniki kostanjeviške opatije pač niso znali nemški, ampak govorilo in pravdalo se je po stari šegi in navadi v domačem jeziku. Vsaka druga trditev bi bila absurdna.

VIII. Zaključek.

Janko Babnik se je izrazil v svoji znameniti razpravi „Sledovi slovenskega prava“ (Let. Mat. Slov. 1883, str. 69—96), da pričakuje od nabiranja še zdaj v narodu živečih pravnih običajev za ustanovitev zgodovine prava več uspeha kakor od zgodovinskih raziskavanj (str. 83.), ter je pozival, zapisujemo domače pravne običaje. Predstoječa raziskovanja pa so — k sreči za stvar — pač jasen dokaz, da nam utegnejo baš zgodovinska raziskavanja do dobra razkriti zgodovino domačega prava.

Že v tej razpravi, ki omenja samo najvažnejše izmed važnih stvari, imamo po naših mislih dokaze za — samoniklo domače pravo. Prav posebno velja to za rodbinsko in dedno, pa tudi malo kazensko pravo, istotako za organizacijo ljudskih sodišč in pravdno postopanje. Seveda tu ni bilo mesta, da bi razkrajali in primerjali posamezne slučaje v svrhu proučenja pravnih posebnosti. Ali že te mrvice, ki smo jih mogli zabeležiti, kažejo, da je bilo tedajšnje pravo še prosto rimskega vpliva in da se je tudi dobro razlikovalo od bolj sorodnega nemškega prava.

Kar smo pa dognali za mal okoliš in za kratko dobo, more biti seveda le kamenček za zgradbo zgodovine domačega prava, zgodovine, ki bode imela v prvi vrsti

nalogo, da ugotovi, kako so se domača sodišča, sodeča po starih pravnih šegah in navadah, umikala graščinskim sodiščem in nazadnje umaknila knežjim. Kos tega boja — posredovalno postopanje grajskega sodnika, pa zajedanje „nepristranskih sódo“ v ljudska sodišča — smo predložili že zgoraj. Kako se je ta proces razvijal in odigral, je zadeva, ki brez dvoma zanima vsakega pravnega zgodovinarja. V sploh takega raziskavanja obetajo oploditev obče pravne zgodovine, pa tudi primerjalne pravne vednosti sploh.

V ta namen pa spopolnimo gori navedeno Babnikovo, vse hvale vredno željo z iskrenim pozivom: Iščimo in otmimo pismene priče domačega, slovenskega prava! Prav posebno pa opozarjamo na prevode vinogradskega zakona na slovenski jezik. (Imamo jih doslej sedem, zadnji je iz konca 18. stoletja). Prevodi se ne zlagajo ne z nemškim prvotnim besedilom, ne med seboj. To je silno važno dejstvo! Predrugačba besedila v stvarnem oziru po vsej priliki ni bila prevajalčeva samovoljnost, ona je le dokaz organičnega presnavljanja običajnega domačega prava v duhu in po potrebah časa. Pa o tem velja spregovoriti o drugi priliki.¹

¹ Za mnogostransko pomoč pri sestavljanju tega spisa, osobito za pojasnila v zgodovinskem pogledu bodi g. uredniku, šolskemu svetniku Antonu Kasprétu najiskrenejša zahvala! Pis.

Gradivo za krajevne kronike.¹

Limbuš pri Mariboru.²

Prijazna vas Limbuš-Lembach, idilično skrita med gostim sadnim drevjem, se naslanja ob vznožje zgodovinsko zelo zanimivega hriba. Imenujejo ga Pavlov breg ali pa tudi Grajski grič, 381 m nad morjem, raz katerega se odpira krasen razgled. Na tem griču se je vzdigoval stoletja in stoletja močen grad, ki je stal kot stražar ondi, kjer Dravska dolina prehaja v Dravsko polje.

Limbuška okolica slovi po izvrstnem vinu, ki se imenuje „Pekrčan“, dasi je le neznamenit del vinogradov v občini Pekre, drugi so v Hrastju, Vrhovdolu, Limbušu, Laznici in okoli Bistrice.

Zanimiva so stara imena raznih dolin ob teh vinorodnih hribih. Precej dolga a zelo ozka dolina, kjer gre cesta od nekdanj po strugi potočka, se imenuje Ludmar in okolišnjim vinogradom pravijo „v Ludmaru“, in tudi Nemci jih imenujejo tako. Še sedaj se je ohranilo med ljudstvom izročilo, da je tukaj nekdanj razsajala kuga. V tej dolini so bojda pomrli vsi prebivalci, zato Ludo-mar. Limbušani izgovarjajo „a“ namreč kakor Pohorci,

¹ Gl. „Časopis“ 1913, str. 43.

² Spis se opira na naslednje vire:

1. Kronika limbuške župnije. Spisal jo je župnik Lovro Herg.

2. Šolska kronika.

3. Rokopisi župnijskega arhiva.

4. Poročila starih ljudi.

5. Janisch, Topogr. st. Lexicon v. Steiermark II.

6. Sestavno je o limbuški zgodovini pisal Ign. Orožen v I. delu „Das Bisthum und die Diocese Lavant“, Marburg 1875, str. 341—364.

Drugi viri so navedeni v spisu samem.

mesto o: arje, vada, patak, kaza, kapa mesto kopa (najvišji vrh Pohorja). Drugi dolini pravijo Turčina. Pripoveduje se, da so Turki v tej dolini posebno hudo divjali.

Imena drugih dolin so: Ušivce, Nunsko, Pavkernsko, Lukovnjak, Vrhovci, Zasad, Ovčina ob Laznici, znamenje ovčjereje, ki je zdaj več ne goje, Volavci, katerim so Nemci dali ime Teppental, Vrliča, Šrot, Senčina itd. Prav slabim travnikom v limbuški občini pravijo Kosmate, dalje imajo Log, Mlake, na Pekrah, pri Ribnikih, Mastavc, Kunigundski travnik, zakaj, bomo slišali pozneje. Visoko ležeči travnik na Pohorju se imenuje Blažovec, odtod priteče limbuški potok, zato se mu pravi Blažovnica. Njive so na Krčinah, na Bodnu, na Robu, na Šitah, dalje Štuki, potem Knežjak, v Hrastju.

Suha, zelo globoka struga Blažovnice se imenuje Zgon. Struga je sedaj pusta, ker so napeljali potok na drugo stran, da napaja grajščinske travnike. Ob nevihti se nabere mnogo vode in potok razdere jezove ter drvi po stari strugi. Jezove občina popravlja, zato se je večkrat vnel prepir med posestniki travnikov in občino, ker so hoteli, da bi tekel potok po stari strugi. Iz listin pa ni razvidno, kako in kdaj se je spremenila struga potoku, zato se ne ve, kdo bi v pravdi zmagal. Rajši popravlja občina jezove, kakor bi se tožarila.

Gozdovi se razprostirajo ob Dravi in jim pravijo: na Beršah, na Slapah, ne — Slapih, na Požganju, v Dobravi, Puntovski gozdi na Pekrah, Murska graba na Pohorju, Jamine, Ravne in Gomile. — Tamkaj so prastari grobovi — gomile. Teh gomil je kakih 12–14, pa so že vse odprte in nad njimi rasto že zopet visoke smreke. Kopal je že tukaj profesor dr. Rudolf Puff, ki je pisal o Limbušu l. 1847 v knjigi: „Die Monographie der Kreisstadt Marburg“. Najdene starine so v Joaneju v Gradcu. Najdeni denarji so bili cesarja Avgusta, Trajana in Maksima Tracijskega. Leta 1912. je začel zopet kopati dr. Walter Schmid, privatni docent za arheologijo na graškem vseučilišču. Preiskali so samo dve gomili, pa ne od vrha, ampak od vznožja proti sredini. Na ta način je bilo lahko opazovati, kako so

gomilo v sredini potlakali s kamenjem, kakor ga ima bližnji Zgón. Našli so črepinje posode za pepel mrličev, kar so še prejšnji raziskovalci pustili. Kaj je prof. Puff našel, se natančno ne ve. Stari ljudje trde, da mnogo. G. Pavel Schlossar, ki je bil pri zadnjem kopanju navzoč, poroča, da so se v gomilah našle rimljanske in keltoilirске posode i dr.

Za „gradišče“ na Robičevem posestvu se je svoj čas zanimal že prof. Müllner in kronika limbuške župnije pravi o tem prostoru: „Vzvišen štirioglat prostor, o katerem prof. Müllner trdi, da je bil rimski tabor.“ Gradišče je blizu Drave, ob izlivu potoka Blažovnice. Ima štirioglato obliko z dvema vhodoma na zahodu in severu. Severni vhod leži v dolgem jarku, ki pelje iz trdnjave na prosto. Na desni in levi vrat je bila ograja, da se je lahko napadel v trdnjavo pritiskujoč sovražnik. Na vzhodni strani je strmina k žuborečemu potoku; tukaj je plaz vso ograjo razdril. Okop so napravili iz ilovnate zemlje ter ga potlakali s ploščatim kamenjem iz Drave in potoka. Vrh okopa so napravili močen, iz vejevja spleten plot, izza katerega so se branili zoper napadnike. Utrdbo je vničil ogenj, kakor kaže najdena zelo ožgana ilovica. V Gradišču so izkopali nekaj kamenitega tlaka in ognjišče, ki je bilo sezidano zunaj iz kamnja, znotraj iz ilovice. Pri ognjišču so našli tudi dva ploščata kamena, eden je imel luknjo, drugi pa je bil obrabljen: rimski ročni mlin ali žrmlje. Utrdba je nastala kocem laténske dobe in začetkom rimske oblasti, po priliki za časa Kristusovega rojstva, ko so Rimljani svojo mejo pomaknili do Drave. Služila je seveda le kot zavetišče v nevarnosti in ne za stalno bivališče. Mislijo, da so tudi gomile v gozdu, ki so približno 10 minut oddaljene od utrdbe, tako stare. Stari ljudje so ohranili pripovedko, da Limbuš v pradavnih časih ni stal pod hribom, ampak spodaj pri gozdu. Po velikem požaru pa so postavili vas bližje grada. Tudi stara cesta v Maribor ni peljala skozi sedanji Limbuš, ampak je krenila pri lipi na Laznici

¹ To branišče je opisal dr. W. Schmid v Anzeiger d. philos.-hist. Kl. d. Kais. Akademie in Wien 1913. Nr. XI.

proti gozdu in šla skozi gozd proti Mariboru. Še sedaj ima občina pri kapeli par metrov širok in precej dolg kos zemlje med drugimi posestniki, — to je nekdanja cesta v Maribor.

V srednjem veku so na griču zgradili limbuški grad. Iz 18. stoletja se je še ohranila njegova podoba. Takrat je imel stolp z uro, kapelo in 12 sob. Ta podoba se vidi na zahodni strani vaške kapelice, po eno sliko pa hrani župnišče in limbuška šola. Gospodarska poslopja so bila ob vznožju griča na južni strani, kjer se je vila cesta navzgor. Ne daleč od gospodarskega poslopja sta bila dva ribnika, njih prostor zaznamujejo še sedaj močvirnata tla.

Limbuški grad so posedali najprej gospodje Lembaški, od katerih se v listinah omenja Leopold, ki je okoli l. 1210. zamenjal z Ulrikom, opatom št. pavelskega samostana posestvo pri Kumenu in Bistrici za posestva pri Kamnici. Ta Leopold se imenuje ministerijalec omenjenega samostana.¹

Potem se omenja Leutold l. 1257. Krištof Lembacher je dobil s svojo ženo Marjeto Sarl graščino Frodsberg. L. 1326. se omenja Albreht, l. 1341. pa Wülfing. Koncem 14. in začetkom 15. veka je na limbuškem gradu gospodoval Pankracij Lembacher, ki je imel ženo iz rodovine Windischgraetzov. Imel je sina Andreja in hčer Barbaro, ki je vzela Ulrika Pesničarja. Andrej Lembacher je „svojemu ujcu“, Kolomanu Windischgraetzu prodal več posestev in je bil najbrž oče Wolfu. Zadnji Lembacher Wolf se omenja l. 1479. kot judovski sodnik v Gradeu, l. 1480. pa kot oskrbnik v Lankovicah. Za Lembacherji so prišli Herzenkrafti.

Najstarejša listina v župnem arhivu je kupna pogodba na pergamentu. Lipuš Rauter proda cerkvi leta 1575. svoj poleg cerkvenega ležeči vinograd v „Cuspah“ (Ušivce.) Kupno pogodbo je pečatil Janez Bernard Herzenkraft. Zareza v pergamentu se še vidi, a pečata ni več. J. B. Herzenkraft je posta-

¹ Zahn UB. II. 168.

vil leta 1597. svoji ženi Amaliji lep spomenik iz belega pohorskega mramorja, 2 m visok, 1 m 40 cm širok. Vzidan je na vzhodni zunanji strani cerkve. Na reliefu je ovekovečen Herzenkraft in žena ter njiju 14 otrok.¹ — Bil je vicedom nadvojvoda Ferdinanda. Umrli je v Gradcu 4. avgusta leta 1599. Herzenkrafti so imeli še posestva v Gomilici, pri Ivniku, pri Altenhofnu, mitnico v Rušah in na Laznici. Tukaj je stala mitnica poleg stoletne lipe, pod katero je sedaj kapelica.

Izmed J. B. Herzenkraftovih sinov se omenja Ferdinand kot predstojnik Malteških vitezov v Melju pri Mariboru. O Sigmundu se poroča leta 1601., Janez Gotfrid je bil dostojanstvenik nadvojvodskega dvora; 1623. leta se je pobotal radi lova z opatom Hieronimom iz Št. Pavla na Koroškem. Leta 1619. je odločil prepir med bratoma Tomažem in Benediktom Tancerjem radi nekega vinograda. Ta dva Tancerja sta bila gotovo premožna Limbužana. Benedikt Tancer je bil ključar cerkve sv. Kunigunde.

V krstnih knjigah od l. 1624—1664 ju zasledimo večkrat, Tomaža kot očeta, Benedikt pa je bil mnogokratni boter.

Še leta 1627. se omenjajo pri nekem nezakonskem otroku starši, službujoči pri Herzenkraftu, torej še je bil takrat grad v lasti Herzenkraftov. Kmalu potem nastopijo drugi posestniki. Že leta 1642. se imenuje posestnica mitnice na Laznici Katarina pl. Ivniška, najbrž sorodnica Herzenkraftov. Grad so imeli v lasti potem Keibinger, Gal in Schaetzel. Od Zofije Eleonore Schaetzel, rojene pl. Ivniške, je kupil grad leta 1666. samostan Št. Pavla na Koroškem. Grad in posestvo je stalo 200 zlatov are in 25.000 gl. Samostanu je bil takrat opat Filip.

V času turških navalov je tudi Limbuš mnogo trpel. Po Dravskem polju so posebno grozovito razsajali Turki leta 1396., 1479., 1483. in 1493. Leta 1532. je truma Turkov oblegala Maribor. Štiri dni so delali most čez Dravo, toda Žiga Višnjegorski je prišel Mariboržanom na pomoč. Turki so morali opustiti oble-

¹ Napis glej pri Orožnu n. d. str. 344.

ganje, a maščevali so se zato nad okolico, oropali in požgali so na desnem bregu Drave vse, kar so le mogli. Ob tej priliki so razdajali grad Limbuš. Njegov takratni posestnik je bil najbrž Rudolf Gall pl. Rudolfsek, ki je pokopan s svojo ženo v limbuški cerkvi. Njegov spomenik pokriva v cerkvi vhod v grobnico. Na spomeniku je izklesan njegov grb l. 1534 in napis.¹

O početku limbuške cerkve ni nobenega poročila. Ko so leta 1870. delali nov pevski kor, so zadeli na zelo debel štirioglati zid, ki je bil podstava nekdanjemu stolpu na južni strani. Sedanji stolp stoji na severni strani. V zidu je bilo gotiško okno, torej je bila stara cerkev pozidana nekda po letu 1300. Ko so Turki v 15. stoletju požgali cerkev sv. Magdalene pri Mariboru, se je takratni župnik magdalenski preselil v Limbuš, Magdalena pa je bila odslej le podružnica. Prvi po imenu znani župnik v Limbušu je Baltazar Radmannsdorfer leta 1498., ki je še najbrž bival najprej pri Magdaleni.²

Kaplanijo limbuško, oziroma beneficijat, je ustanovil leta 1545. takratni limbuški gospod Bernard Griebinger.

Krstno knjigo je začel pisati župnik Lambert Trojer od 1624—1630. Zanimivo opazko pa je na prvem listu zapisal v slovenskem jeziku Juri Ebenberger, ki je bil župnik od l. 1632—1646. „Dai jim bug Sdrauie inu eno Shiuo glauo“. — Imena so pisana večinoma z bohoričico: Z = c, Sh = ž, zh = č, n. pr. Robizh, Ribizh, Zhernko, Ofim, Babizh, Nefha itd. Ženska imena so pisana tako, kakor jih Limbužani še zdaj govorijo: Lešnica, Lisi-jakinja, Korošica, Kranjčava, Lobnica, Golobica, Šunterica, Mulejca, Mlakarica, Peklarica, le redkokdaj nemška oblika Keferlin, Jöbstlin. Mnogo starih limbuških rodovin 17. stoletja še sedaj živi, kakor: Robič, Lešnik, Črnko, Viher, Mule, Ozim, Temet i dr. — Od mnogih pa so se ohranila še hišna imena, tako se pravi še sedaj premožni kmečki hiši pri Tancerju, dalje pri Lobniku, Zelenjaku, Terbosu, Sobotu, Kališniku, Le-

¹ Napis ima Orožen str. 345.

² Vrsto župnikov glej pri Orožnu I. 353—361.

dinšku itd. Krščevati so prinašali iz Limbuša, Laznice, Bistrice, Loga, Pekar (ex Pekar, ne Pickern), in montibus: iz bregov, zdaj Hrastje in Vrhovdol, iz Pobrežja, Studenc, „ex suburbio“, iz predmestja.

Leta 1680. in 1681. je razsajala v bližnjem Mariboru kuga, gotovo jo je občutil tudi Limbuš. Natančnega sicer o njej listine ne poročajo, na kugo pa je spominjal kužni križ, ki je v zahvalo stal na Laznici pod ono stoletno lipo, v katere bližini je bila mitnica. Stal je do leta 1864, bil je že star in razpadel, zato so ga nadomestili z novo kapelico. Ravno tako je bil sredi polja med Limbušem in Studenci star zidani križ, kraj pravljic, strahu in groze. Pripovedovalo se je o zakladih, ki so tu zakopani. Marsikdo je poskusil svojo srečo v tihih nočeh, — posebno če je videl denar „evesti“, kar je zelo lahko mogoče, ker so blizu močvirnati travniki „Kosmate“. Tudi to skrivnostno mesto ima zdaj drugačno lice. Na njem stoji v senci dveh lip ljubka kapelica.

Leta 1708. so postavili sedanji veliki oltar v cerkvi, od leta 1735. je zanimiva solnčna ura na južni strani cerkve, kakor to spričuje še danes kronografikon. V cerkveni grobnici počivajo naslednji duhovniki: Jakob Pilat 1669, čigar spominska plošča je v cerkvi, Pavel Černigoj 1725, Jožef Majon 1744, kapelan Jernej Repesko 1737 in p. Bertold Pirker, duhovnik v gradu. — Zanimiv je oltar stranske južne kapelice. Izrezljan je iz lesa in predstavlja mogočno vinsko trto z barvanimi grozdi in listi. Še sedaj imajo viničarji ob Urbanovi slavnosti pri tem oltarju sv. mašo. Gotovo je ta oltar postavljen kot znamenje limbuškega vinorodnega kraja. Mora biti že zelo star, ker listine poročajo o njegovem popravljanju leta 1687. Opisal ga je nemško anonimno J. C. H. (Hofrichter) leta 1843 pod naslovom: „Zanimiv oltar cerkve v Limbušu“.

Osemnajsto stoletje ni bilo posebno srečno za Limbuš. — Leta 1750. je zgorelo župnišče, kaplanija in šest drugih hiš; župnik je bil takrat Pavel Hrapot 1747—1753. Kaplan Pavel Saurer je zgubil 12 polovnjakov vina in 18 mernikov žita.

Komaj so postavili župnišče, je že hudobna roka zakrivila požar leta 1760. Pavel Saurer, tukajšnji župnik, je zopet trpel mnogo škode. Ker pa je zidanje župnišča že prej stalo mnogo denarja, so prodali v pokritje stroškov 9 njiv na ravnanskem polju. Ker župljani niso hoteli prispevati, je zidal župnik Saurer polagoma sam na lastne stroške. Saurer je bil eden najdelavnejših tukajšnjih dušnih pastirjev. O slabem stanju župnišča se v obče pred in za njim župniki pritožujejo. Tako že Juri Pileator. Saurer je pisal zanimiv zapisnik, debelo knjigo, še zdaj ohranjeno v cerkvenem arhivu, tam beremo med drugim: leta 1605 je dovolil nadvojvoda Ferdinand, da sme župnik Juri Pileator prodati cerkvena posestva in denar porabiti za popravo župnišča ter v poravnavo dolžnega davka. Omenja se, da je župnišče tako zapuščeno in razdrapano, da župniku ni mogoče v njem prebivati.

Zgodovinsko zanimiv je Saurerjev zapisnik tudi zato, ker je natančno popisal vse vrhove in doline limbuških vinogradov, vse posestnike, ki so bili takrat dolžni celo desetino ali $\frac{1}{3}$ desetine plačevati cerkvi, $\frac{2}{3}$ je dobivala graščina. Tako najdemo stara imena bregov, ki so se že med ljudstvom izgubila. V novejšem času se imenuje samo občina in hišna številka. Pozna pa se v teh beležkah germanizatoričen vpliv druge polovice 18. stoletja. Vsa krajevna imena in slovenski priimki so pisani v istodobnem zavitem nemškem pravopisu. Turčina=Turtschenberg, Orlica=Arlitschbergh, Zasad=Zohsenberg, Wabitsch, Wretschkho, Leschnigh itd.

Župniku Saurerju so predlagali po požaru leta 1760, naj opusti zidanje župnišča ter se preseli k podružnici sv. Jožefa, a on je rajši prenašal nadloge in stroške ter ostal v Limbušu. Župnišče je za župnika Laha (1843—1861) bilo že zopet tako slabo, da je moral sedem let prebivati v neki kmečki hiši. Končno so leta 1854. pozidali sedanje župnišče. L. 1783. je bil postavljen stolp v sedanji obliki, kakor še zdaj kaže letnica na njem. Prišla je Jožefova doba, ki je tudi v Limbušu mnogo spremenila. L. 1782. so razpustili samostan Št. Pavla na

Koroškem in limbuško veleposestvo je prišlo z Vetrinjskim dvorom v Mariboru pod državno oskrbo, Limbužani pa začasno pod radvanjsko sodno oblastvo. Doslej so bili pod gospostvom limbuške graščine, in navadno so bili duhovni oskrbniki.

Graščino so dali 1782. leta v najem; grad je vedno bolj razpadal. Leta 1786. je bil krščen zadnji otrok iz grada, sin najemnika A. Murmayerja. A leta 1797. so grad podrli, opeko in kamenje pa razprodali.

Leta 1809. so samostan Št. Pavla zopet obnovili in država mu je limbuško veleposestvo leta 1812. vrnila; samostan ga ima še sedaj v lasti.

Leta 1820. so na grajskem griču zasadili vinsko trto, prostor nekdanjega gradu je zaznamoval mramornat steber. O njem še poroča Dr. Puff leta 1847., zdaj pa tudi o njem ni več sledu.

Prišle so dobre letine in „Meniški“, tako imenuje ljudstvo sedanje posestnike, so pri svojih obširnih vinogradih, — okoli 80 oralov, — postavili lepe zidance. Tako pri mlinu 1829, v Šrotu 1832, pri Orlici in na Pekrah. Leta 1846. so postavili sedanji „Meniški dvor“ v Limbušu.

Za cesarja Jožefa II. so zaprli dve limbuški podružnici, t. j. cerkev sv. Kunigunde in Št. Bolfanka na Pohorju. Cerkev sv. Kunigunde je stala na vzhodni strani desno ob poti, ki pelje iz Studenc v Pekre. Postavili so jo najbrž v 16. stoletju. Bila je precej velika, krog nje je bilo pokopališče. Iz zadnjega računa l. 1785. se razvidi nje premoženje: 2 vinograda, 2 polovnjaka vina, 17 glav goveje živine in 297 fl. O cerkvi ni več sledu, pač pa še se prostor (zdaj travnik in njiva v cerkveni lasti) imenuje kunigundski travnik.

Že od davnih časov je stala na Pohorju cerkvica sv. Bolfanka. Pravljica pripoveduje, da jo je sezidal sv. Bolfank sam.

Okoli l. 1450. so sezidali namesto prastare novo cerkev, in jo večkrat olepšali in popravili. Bila je 34 m dolga in 10 m široka. Po zadnjem računu iz l. 1785. je imela cerkev 2 vinograda, 375 fl. gotovine, 4 polovnjake vina in 29 glav goveje

živine — Ant. Kac na Pekrah je pripovedoval, da je za živinske kuge poginila vsa goved na Pekrah, samo en rep je ostal; a cerkev sv. Bolfanka jim je podarila živino. Zato so obljubili pomagati vsak čas pri popravilu cerkve. Po zadnjem računu so goved prodali po 7 gl., zvonove pa je dobila cerkev sv. Lenarta na Pohorju. — Zdaj je pod zvonikom gostilna, v nekdanjem prezbiteriju pa drvarnica.

O šoli je omeniti sledeče:

Za župnika P. Saurerja je zgorela l. 1770. šola in mežnarija. Postavili so jo zopet l. 1781. K stavbi je župnik iz lastnega prispeval 188 gl., zato je klet last vsakokratnega župnika. Poučevalo se je v mali obokani sobici, na drugi strani pa je bilo učiteljevo stanovanje. Ker je poslopje postalo premajhno, je občina l. 1813. sezidala nadstropje. Kamenita plošča nad vrati ima napise P. S. (Pavel Saurer) 1781 in G. 1813 L. (Gemeinde Lembach.) Odslej je bila šolska soba v prvem nadstropju za 80 otrok. Leta 1862. se je kupilo posestvo Ane pl. Hirsch, ki je spadalo nekdanj h graščini. Zemljišče so razprodali, hišo ob potoku pa obdržali za drugi razred, tam je bilo tudi učiteljevo stanovanje. Imel je še njivo in vrt. — Odslej sta bili v Limbušu dve šoli, pa vsaka je imela nizke, neprimerne prostore. Poslopja je cerkev vzdrževala, koliko je pa občina prispevala, se ne ve, ker manjkajo računi.

V šolo so hodili otroci iz Limbuša, Laznice, Bistrice, Hrastja, Vrhovdola in Pekar. L. 1809. je izmed 68 za šolo godnih otrok obiskovalo 20. L. 1814. pa jih je izmed 87 hodilo 84 v šolo, tako je število šolo obiskujočih otrok poskočilo. Župnik Lovro Herg (1861—1880) je kot šolski nadzornik prvi uvedel slovensko začetnico, poprej je bil izključno nemški pouk.

Ko se je z novim šolskim zakonom uvedla šolska obveznost, sta postali obe šoli premajhni; zato so sklenile občine, zidati novo šolo na mestu stare mežnarije; a to ni bilo mogoče zaradi župnikovega servituta do kleti. Po dolgem prepiru so kupili od Meniških parce. 60 in 61. Vendar tudi ta prostor ni bil za šolo primeren. Zato so kupili drugo stavbišče od župana in

gostilničarja Franca Robiča za 200 fl in mu še dali parcelo št. 60. Na št. 61 je sedaj šolski vrt in njiva. Šolo je zidal mariborski mojster Balcer za 16.500 fl. Prodali so stari dve šoli in šolsko njivo za 2530 fl. 12.000 fl so najeli v mariborski hranilnici. Novo prostorno poslopje se je otvorilo leta 1876. Limbuški kraj je bil eden prvih, ki se je lahko ponašal z modernim šolskim poslopjem.

Kot učitelja omenjajo stare listine prvega tukajšnjega orglarja in cerkovnika Franca Pavriča. Umrl je tukaj l. 1795. Za svoje 45 letno delovanje kot cerkovnik, orglar in tudi učitelj je užival od l. 1788 30 fl letne pokojnine. Učiteljeval je za časa energičnega župnika P. Saurerja, morda še mu je pomagal pisati omenjeni obširni zapisnik. Drugi je bil Jožef Kožuh, učiteljeval je od l. 1792—1797.

Iz njegovega računa razvidimo njegovo plačo:

kot cerkovnik	20 fl
kot organist	10 fl
cerkveno perilo	10 fl
za moko	3 fl
	43 fl

Imel pa je tudi bernjo, vino, jajca, in koštrune, za poučevanje pa ni dobival nič.

Za Kožuhom je poučeval Jožef Rudolf 1797—1802, za njim je prišel Mihael Peklar 1803—1805, za tem Janez Jurij Lažanc 1805—1817, ki je bil kaj vnet učitelj, stari ljudje so se ga še dolgo spominjali, kakor poroča šolska kronika iz l. 1880. Dalje je učiteljeval tukaj Janez Cvek 1817—1842, delaven učitelj in izvrsten sadjerejec. Mnogo je koristil Limbušu z vzgledom, besedo in dejanjem, vzpodbujal je kmetovalce k umni sadjereji in jim dajal drevesa. Njegov življenjepis je obvestil Praprotnik v Popotniku l. 1880.

Od 1842—1855 je učiteljeval Franc Kocmut, ki je menjal s Cvekom službo pri Sv. Martinu pod Vurbergom.

Nato je služboval Franc Reisinger 1855—1859. Iz l. 1859. se je ohranil račun.

Kot učitelj je dobival	210 gl.	59 kr
Kot organist . . .	14 „	91 „
Kot cerkovnik . . .	131 „	— „
	356 gl.	50 kr

Zato pa je moral pomožnemu učitelju dajati hrano za stonj. L. 1859. se je iz cerkvene blagajne dovolilo letnih 10 gl. 10 kr za pomožnega učitelja. Šele l. 1865. je sklenila občina prispevati 49 gl. 80 kr za pomožnega učitelja in tako je ostalo do novega šolskega zakona.

Od 1859—1869 je bil učitelj Anton Kosi; ta je menjal s Francem Roškarjem in za tem je sledil (l. 1892—1909) Anton Ornik. Za časa Roškarjevega so zidali novo šolo. L. 1877. so ustanovili kmetijski tečaj za šoli odraslo mladino. Poučevalo se je ob nedeljah. Tečaj je trajal z različnim številom učencev 20, 10, 2 do leta 1892. Poučevali so učitelji: Praprotnik, Fr. Pirkmajer, I. Cizel, L. Černej in Ant. Godec.

Ustanovili so šolski vrt in zdaj je že v šolskem času pouk z gospodarskimi panogami.

Na prostoru sedanjega šolskega vrta je bilo do l. 1834. pokopališče, ki je še zaznamovano v stari občinski mapi. — Le po dolgem pričkanju so uredili šolski vrt, češ, občina da njivo v najem in ta več nese kot drevesnica koristi. Šele ko so prišli razsodnejši možje na krmilo, so poravnali prepir.

V sedemdesetih letih prejšnjega stoletja je bila lepa navada, da so ob slovesnostih sadili v spomin različna drevesa. L. 1877. so zasadili sadna drevesa na šolskem zemljišču. — L. 1878. so vsadili na telovadišču dve lipi. Zlate besede so se govorile ob tej priliki otrokom. Krasna, narodni duh prevevajoča spomenica je zapisana v šolski kroniki.

L. 1879. o priliki srebrne poroke cesarjeve so vsadili pred cerkvijo dve lipi in pet hrušek.

V prejšnjem stoletju je bila v bistriški dolini posebna obrt, o kateri še zdaj spričujejo samo imena. Ob precej močnem potoku so stale stope za smodnik. Neki hiši v Limbušu še sedaj pravijo: pri Pulfermaherju, dalje pri Štampflu.

Za limbuške kraje se je zanimal celo nadvojvoda Ivan. Prvo posestvo je tukaj kupil l. 1819., potem l. 1822. — Prvi je začel vinsko trto v vrstah saditi in uvedel čiste nasade, med tem ko so bile v drugih vinogradih vse mešane vrste. Njegov vzgled so posnemali drugi posestniki, tako se je tukajšnje vinarstvo izboljšalo. — Na Prinčevem vrhu, tako imenuje ljudstvo nekdanje posestvo nadv. Ivana, si je nadvojvoda postavil lično hišico. Nad vrati priča spominska plošča o obisku cesarja Franca I. in soproge cesarice Karoline Avguste l. 1830., ki sta se divila krasnemu razgledu na Pohorje, čez vinorodne hribe in na polje proti Mariboru.

Nadvojvoda Ivan s svojo soprogo Ano, grofico Meran je zelo rad bival tukaj na svojem posestvu. Bil je prijazen in zgovoren in ljudstvo se ga je še dolgo po smrti († 1858) spominjalo. Vsako leto pa ga imajo v spominu o priliki razdelitve daril viničarske ustanove. Nadvojvoda Ivan in nekateri večji posestniki so darovali 700 gl., da se obdarita vsako leto dva pridna viničarja, ki že deset let služita pri enem gospodarju. Kot darilo je bilo določeno 6—7 gl. in od nadvojvoda še posebej palica z znaki vinoreje. Po prizadevanju župnika Franca Cvetka se je pa pozneje še nabralo več denarja, tako da zdaj dobiva:

1 viničar 20 K

3 viničarji po 10 K

2 po 5 K in vsak za ženo svileni ruto.

Ako imenujemo zaslužne može, katerim mora biti Limbuš hvaležen, je v prvi vrsti navesti ime, ki je z zlatimi črkami zapisano v zgodovini limbuškega kraja. To je prof. Franc Robič, deželni odbornik, državni in deželni poslanec.

Tukaj mu je tekla zibel (rojen 21. aprila 1841), tukaj je obiskoval domačo šolo, dokler ga ni želja po izobrazbi gnala med svet. Njegov oče je bil župan, gostilničar in posestnik. Za mnogoletno županovanje je prejel zaslužni križec. Bil je neki pravi original.

Profesor Robič je zelo ljubil svoj rojstni kraj. Vsak prosti čas je preživel tukaj ter se kljub mnogim poslom vedno trudil

za povzdigo in korist Limbuša. Zato pa tudi vsi bridko občutijo, da jim je neizprosna smrt vzela tako delavnega moža (29. avgusta 1. 1913).

Limbuški rojak je bil tudi sodni svetnik Janez Rotner; oba počivata na domačem pokopališču pod rodno grudo.

Peter Lešnik, profesor v Jekaterinoslavu na Ruskem, je bil rojen v Laznici pri Limbušu. Nikdar ni pozabil svoje domovine. Ni se zbal daljnje poti, ampak je večkrat z ženo in otroci obiskal svoj rojstni kraj. Tudi njega že krije hladna zemlja v tujini. *Mar. Godec.*

Dostavek.

Iz arhiva oglejskih patriarhov v Vidmu (Udine) in iz deželnega arhiva v Gradcu naj slede glede limbuške cerkve še nekateri dosle neobjavljeni podatki:

L. 1684. dne 12. julija je limbuško cerkev vizitiral celjski župnik in savinjski arhidijakon Andrej Graf. Vikar v Limbušu je bil takrat Jakob Pilat (1646—1699). Župna cerkev je imela takrat pet oltarjev: vel. oltar sv. Jakoba, na desni strani sv. Andreja in sv. Mihaela, na levi pa device Marije in sv. Rešnjega telesa, pri katerem je imela sedež bratovščina enakega imena. Posvečena sta bila le slednja dva. Splošno je našel vizitator vse v redu, zaukazal je le nekatera malenkostna popravila in naročila pri cerkveni opravi, med drugim je bilo treba popraviti zid za velikim oltarjem in iz pokopališča odstraniti drevje. Naročilo bi se naj več kelihov, ker je eden premalo, za obhajanje pa se naj nabavi posebna kupa (scyphus). Takrat je bila namreč navada, dajati obhajancem po obhajilu iz posebnega keliha piti neposvečeno vino, to je še bil nekak medli spomin na nekdanje obhajanje v obeh podobah, ki se je ob času re-reformacije v naših deželah precej razširilo. Skozi Limbuš je takrat moralo potovati precej ljudi, ker arhidijakon naroča, naj se neznanim potujočim duhovnikom ne dovoli maševati, dokler jim hočki nadžupnik ali pa vikar v Limbušu ne pregledata listin. Brez njunega dovoljenja tudi ne sme nihče spovedovati in

nihče biti sprejet v bratovščino. O proščenjih se je preveč trošilo na cerkveni račun. Arhidijakon naroča, naj se razen domačih in slučajno potujočih duhovnikov nihče ne vabi na pojedine. Cerkveni denar se naj hrani v škrinji pod dvema ali tremi ključi ter natančno polaga račun pred hočkim nadžupnikom. Poleg prejšnjih treh podružnic je limbuška cerkev dobila, sedaj še štrto, namreč sv. Jožefa v Stúrencih pri Mariboru¹, katero je okoli l. 1775. postavil mariborski župan Valentin Weworgo ali Bevorgo (arhidijakon ga v svojem vizitacijskem poročilu imenuje Dewevorgo, ime je očitno izopачeno prvotno italijansko di Borgo). Moti se Slekovec, ki trdi, da je lavantinski škof Franc grof Stadion s pooblastilom papeškega nuncija posvetil to cerkev 17. junija 1684. Tega dne je pač izdal dunajski nuncij imenovanemu škofu pooblastilo, ker 12. julija i. l. je to cerkev iz Limbuša obiskal arhidijakon ter našel, da je na oltarju preozek prenosni grobek (portatile). Če bi bila cerkev že od škofa posvečena (consecrata), bi bil posvečen pač tudi oltar in tak oltar ne potrebuje portatila. Ker je Weworgo hotel to cerkev popolnoma izvzeti izpod oblasti limbuškega vikarja in hočkega nadžupnika, je arhidijakon zapretil, da se cerkev zapre, ako Weworgo v 4 tednih ne pripozna pravic limbuškega župnika, oziroma vikarja do te cerkve. In res je nad cerkvijo bil izrečen celo interdikt, katerega je arhidijakon celjski dvignil šele z odlokom 3. junija 1685, ko je bila zagotovljena podložnost cerkve pod limbuško župnijo.² Tudi hočki nadžupnik dr. Anton Testa je vložil tožbo v Rimu in pri vladi ter mu je l. 1787. bilo priznано patronstvo nad to cerkvijo.

Zapisnik prejšnje vizitacije v Limbušu l. 1675. pravi samo, da je arhidijakon našel vse v lepem redu.³

Leta 1778. dne 8. in 9. avgusta je limbuško župnijo vizi-

¹ Zgodovino te cerkve je opisal rajni M. Slekovec v „Slov. Gospodarju“ 1897, št. 38—40, 42, 44—46.

² Nadškofijski arhiv v Vidmu na Laškem. Viste dioecessanae vl. XVI.

³ Istotam.

tiral goriški nadškof Rudolf Jožef; iz njegovega vizitacijskega zapisnika povzamemo naslednje podatke:

Veliki oltar je bil samo blagoslovljen in ne posvečen, enako so stranski oltarji imeli le vložene grobke (portatilia), na listni strani je bil oltar sv. Ane, v kapelici pa kronane glave Zveličarjeve, na evangelijski strani je bil Marijin oltar, v kapelici pa oltar sv. Mihaela. V tabernaklu je bil srebern in pozlačen ostensorij in ciborij. Cerkev je bila deloma poslikana, svetla in prijazna. V zvoniku so viseli 3 zvonovi, pokopališče je bilo z zidom obdano. Nobene kanonično vpeljane bratovščine ni bilo, tudi šole ne.¹

Takratni župnik Pavel Saurer² je bil iz Vuzenice, kapelan Cotar pa iz Dorinberga na Goriškem. *Fr. Kovačič.*

Književna poročila.

Die Literatur der Steiermark in Bezug auf Geschichte, Landes- und Volkskunde. Ein Beitrag zur österreichischen Bibliographie von *Dr. Anton Schlossar*, k. k. Regierungsrat und Direktor a. D. der k. k. Universitätsbibliothek in Graz. Zweite, vollständig umgearbeitete und bis auf die jüngste Zeit vermehrte Auflage. Graz 1914. Verlag von Ulrich Mosers Buchhandlung (J. Meyerhoff), k. k. Hofbuchhändler. XII in 341 str. v 8°. Cena: nevez. 12 K, vez. 15 K.

L. 1886. je izdal dr. A. Schlossar knjigo: *Die Literatur der Steiermark in historischer, geographischer und ethnographischer Beziehung*. Knjiga, ki obsega 171 strani, je bila neobhodno potreben pripomoček za vsakega pisatelja, ki se je bavil z zgodovino in narodopisjem Štajerske ali posameznih delov. Seveda je knjiga z ozirom na vedno rastoče zgodovinsko slovstvo kmalu zastarela. Izšli so sicer občni pregledi štajerskega zgodovinopisja, kakor n. pr. dva Ilwofa v „*Deutsche Geschichtsblätter*“, a ti pregledi se ne ozirajo na manjše spiske. Še le v novejšem času je publikacija zgodovinskega društva „*Historischer Verein für Steiermark*“, *Zeitschrift*, imela spiske „*Zeitschriftenschau*“, a ker se ni ozirala na vse (nemške) liste, so bili seveda nepopolni. Ako si je kdo prizadeval, da bi dobil natančni pregled zgodovinskega slovstva za ta ali oni štajerski kraj, je bilo to trudapolno in večkrat tudi brezuspešno delo. Zelo hvaležni moramo torej biti dr. Schlossarju, da je po dolgem

¹ Prepis v dež. arhivu v Gradcu št. 694.

² Od l. 1786 je živel v pokoju v Mariboru ter umrl 8. marca 1791. star 73 let.

času priredil drugo izdajo svojega dela in nekoliko dopolnil s slovstvom do najnovjšega časa. Tako knjigo sestaviti je zmožen samo uradnik večje knjižnice po dolgoletnem in trudapolnem naporu; zato je umevno, da je še enkrat tolika, kakor je bila prva izdaja.

Knjiga ima štiri glavne dele z raznimi pododdelki. Prvi del obsega „zgodovino“ (Geschichte, str. 1—90) v 13 oddelkih; drugi del ima naslov: Popisi dežele in krajev (Landesbeschreibung und Ortskunde; str. 91—110) s 4 oddelki. Tretji del obravnava narodopisje (Volkskunde; str. 111—126) v 4 oddelkih; četrti del pa se glasi: Slovstveni pregled za posamezne občine, gradove, cerkve, samostane, gore, doline, kraje itd. v alfabetičnem redu (Literaturverzeichnis der alphabetisch geordneten einzelnen Ortschaften, Schlösser, Kirchen, Klöster, Berge, Täler, Gewässer, Gegenden usw., str. 127—298). Tukaj je navedenih blizu 500 imen, med njimi nekaj nad sto iz Spodnjega Štajerja; na zadnjih 48 straneh je slovstvo samo o Gradu.

Akoravno pravi pisatelj, da je skoro vsako navedeno knjigo imel sam v rokah, in da si je prizaveval gradivo kolikor mogoče popolno zbrati, se nahaja v knjigi nekaj tiskovnih pogreškov, posebno pri naštevanju slovenskih virov; pri tem je prezrl nekatere spise starejše in novejše dobe. Pri Macunovi knjigi: Književna zgodovina Slovenskega Štajerja (str. 90) je izpuščena glavna beseda *zgodovina*. Pri knjigi: Kapela žalostne Matere božje v Središču (str. 210) ni navedel pisatelja M. Slekovca, akoravno je isti — sicer ne na naslovni strani — dvakrat izrecno imenovan. Pri Lucfovi knjižici: Omnes conscripti extant defuncti congesti a quodam exparochio Graecii, navaja na str. 73 prvo letnico: 1818, na str. 265 pa krivo: 1718. Ta knjižica je prvi necrologium sekovske škofije, ki se je takrat razprostirala še nekoliko čez Dravo; spisal jo je bivši kapucin Slovenec, ki je 17 let kaplanoval na Slovenskem in umrl v Gradu l. 1821. — Pisatelj ne ve, da je Dobrna in Neuhaus isti kraj, zato navaja prvo ime na str. 147, drugo pa na str. 102. Za tri Sv. Lovrence na Slov. Štajerju ima *samo eno* iskalno besedo; tam navedena dva vira se gotovo ne tičeta samo enega kraja. Neprijetno je že, da ima vse kraje s predstavkom „St.“ (sveti) pod eno iskalno besedo: *St.*, še veliko manj je razumljivo, da je one kraje, ki imajo Mater Božjo za cerkvenega patrona — a ne vseh — zbral pod iskalno besedo „Marija“, kakor n. pr. Fernitz, Heilbrunn, Osterwitz, Svetina, katerih bržčas nihče ne bode iskal pod „Marija“, drugod pa jih tudi v kazalu ni najti!

Nikakor pa ne moremo odobravati načina, kako je pisatelj ravnal s slovenskimi viri. Med tisočimi latinskimi in nemškimi in drugimi viri nahajamo jedva 37 slovenskih spisov! Kaj si morejo Nemci misliti, ko pregledujejo knjigo in zapazijo tudi pri spodnještajerskih krajih večkrat čisto nepomembne, da ne rečem, nepotrebne vire zaznamovane, v celi knjigi pa samo 37 slovenskih (od teh sta dva dvakrat navedena)? Da se Slovenci ne brigajo za zgodovino dežele, svoje ljube domovine, akoravno tvorijo tretjino prebivalcev! Pisatelj pozna „Časopis“ (str. 42), „Slov.

Gospodarja" (172, 207), „Matico Slovensko" in nje „Letopise" (44, 135 in še večkrat), ali iz teh navaja samo tu in tam kak posamezen sestavek; on namigava na slovenske originale (157, 249), a jih ne navaja. Na drugi strani iščemo zastoj naš „Časopis", akoravno kaže Zg. dr. za Sl. Štaj. toliko ugodljivosti in ustrežljivosti proti Nemcem, da pristavlja vsakemu letniku „Časopisa" tudi nemški „Inhalt". In to ravno tudi onemu sešitku, katerega je pisatelj sam imel v rokah (str. 42); že iz tega dejstva bi moral priti do tega, da bi vsaj posamezne „Inhalte" tega časopisa pregledal in porabil. „Voditelja" z mnogimi cerkvenozgodovinskimi pravimi seveda ne pozna, akoravno tudi dolžnosti iztiski priromajo v Gradec. Samoobsebi se tudi ume, da so mu dr. Simončeva Slovenska bibliografija in bibliografski pregledi Letopisov M. Sl. deveta vas.

Ne moremo verjeti, da sta graški knjižnici, deželna in vsučiliška, tako slabo založeni s slovenskim slovstvom, da ni našel več, kakor samo navedene knjige. Če se pa izgovarja, da slovenski ne razume, kako pa je navedene knjige uredil in zakaj si ni poiskal pomočnika, ki bi mu pomagal? S tem bi pisateljev ugled nič ne trpel, knjiga pa bi pridobila na vsebini in na odjemalcih. Proti takemu postopanju nemških literatov z našim slovenskim slovstvom moramo odločno protestirati! Rajši nič, kakor tako polovičarstvo!

M. Ljubša.

Šlebinger Janko dr.: Slovenska bibliografija za l. 1907—1912.

V Ljubljani 1913. Izdala in založila Matica Slovenska. 8°, str. 336.

Da je ta knjiga potrebna in važna za vsakega delavca na kateremkoli literarnem polju, v tem smo menda vsi edini. Tudi vsi kritiki, ki so uvaževanja vredni, so naglašali potrebo take knjige. Kot zgodovinarji pa moramo potrditi, da je žalostno, če morajo kritiki še-le vtemljevati potrebo bibliografije. Lahko pa naglašamo vesel pojav, da se med Slovenci gojijo vse stroke znanosti, vendar bi bilo želeti in tudi potrebno, da posvečamo posameznim še večjo pozornost. Razprave o glasbi in upodabljanju umetnosti, klasična filologija, tehnika, trgovstvo in obrt so stroke, ki se polagoma še-le razvijajo. Močno pa je napredovala v zadnjih letih slovstvena zgodovina, zgodovina in deloma tudi narodopis; želeti je pa, da se ta loči v naslednji knjigi od potopisov in zemljepisja. Da ne more biti bibliografija popolna, to je res. A s Šlebingerjevo smo lahko zadovoljni. Pripomnim naj nekatere stvari. Str. 291.: Rožan Ivan, ki je opisal v „Straži" 1909 (2—10) Zagreb, Beograd in Sofijo je Rožan dr. Ivan Arnejc. Str. 255.: „Meško v čiščini", Dom in Svet 1910, 288, 368; ta članek je spisal Savo Zorič, psevdonim v mladih letih umrlega kaplana Franca Vastla (Wastl), ki je pisal tudi podlistke za „Mir". Tudi spis o Matiji Majarju Ziljskem. Stoletnica rojstva (str. 254) je spisal Fran Vastl (Slovenec 09, št. 30, 33). Važna za koroško zgodovino sta spisa Jurija Trunka v „Miru" 1907: „Planinski prepiri pri Podkloštru" in „Mejni prepir pod Korenom", 1907, št. 41. — Če bibliograf navaja druge nemške spise, ki so jih spisali slovenski avtorji, naj bi navedel tudi spisa velikovškega učitelja Pavla Koschierja: „Transplantation — ein

Beitrag zur Volksmedizin in Kärnten" (Carinthia I. 1912, str. 100—109, in pa: „Zur heimatlichen Volkskunde" (Carinthia I. 1912, str. 140—145). Koschier je marljiv nabiralec narodnega blaga. (Glej Štrekelj: SNP in pa „Koledarček Učiteljskega doma" za l. 1914!) Pod Begovo knjigo: „Slovensko šolstvo na Koroškem v preteklem stoletju" str. 185 stoji: „Primeri o koroškem šolstvu: Črtice iz zgodovine koroškega šolstva. Mir 1911, št. 10, 20, 21, 29, 34". Te črtice niso nemara kak posnetek Begove knjige ali poročilo o njej, kakor bi po uvrstitvi lahko sodili, ampak so samostojne in so začele prej izhajati, preden je Begova knjiga izšla. Zbranega je v njih nekaj gradiva za zgodovino slov. šolstva na Koroškem. — To bodi omenjeno, da vidijo bralci ČZN., da tudi koroški Slovenci v skromni meri preiskujejo svojo zgodovino. Novo „Društvo za zgodovino in narodopis koroških Slovencev" pa naj pospešuje delo na zgodovinskem in narodopisnem polju! Iz že navedenega vzroka bi moral bibliograf omeniti tudi znamenito delo: *Kušej J. R.*: „Josef II. und die äussere Krichenverfassung Innerösterreichs". Stuttgart 1908. Tudi Kušej je koroški Slovenec. Istotako pogrešamo spis *dr. Ludmila Hauptmanna*: „Die Freileute". Carinthia 1910, str. 12—34. Da pa olajšamo bibliografu, ki ne more vedeti za vse razprave, ki so izšle v pokrajinskih listih, katere pa so vendar važne, bi bilo potrebno, da si razdelita „Carniola" in „Časopis za zgodovino in narodopisje" delo v bibliografiji. Nujno bi potrebovali bibliografijo našega narodopisja. Prof. dr. Murko in dr. Šlebinger sta jo svoj čas pisala za „Zeitschrift für die österreichische Volkskunde". Šlebinger je vaje takega dela, zato se ga naj pa loti! *Fr. Kotnik.*

Wutte Martin Dr.: **Prophetische Andeutungen aus Kärnten (1814).** Mitgeteilt von. (Carinthia I. 104. Jg. 1914. Str. 53—80)

Prvega julija l. 1911. je praznovala „Carinthia" stoletnico svojega obstanka. Uredniki dr. Kumpf, dr. Jenull, Simon Mayer so bili romantiki in Jarnikovi prijatelji. Že v peti številki prvega letnika Carinthije je priobčena Jarnikova slovenska budnica „Na Slovence", pod katero stoji opomba: „Da Kärnten sowohl Deutsche, als Slovenen (Slovenzi) bewohnen, so gehört es mit in den Plan der Carinthia, auch manche slovenische Aufsätze zu liefern, da wo nämlich der Raum der Deutschen dieß zu tun gestatten wird." — V času, ko je Napoleonova zvezda ugašala, so imeli voditelji duševnega gibanja na Koroškem, ki so bili večinoma sotrudniki Carinthije, „večerno društvo", kjer so si izmenjavali svoje nazore. Predsednik društvu je bil Fr. pl. Scheuchenstuel (1767—1846). Bil je ravnatelj posestev grofa Thurna in oče Karola pl. Scheuchenstuela, ki je osnoval avstrijski gorski zakon. Člani društva so bili Matija Ahacelj, dr. J. Burger, Andrej Buzzi, Ant. Viljem Fladung, dr. Dominik Fortschnigg, dr. J. Jenull, J. Sölner, Gottfried pl. Ebner, dva Rauscherja in pa „Jožef" *Grundner*, nadzornik posestev grofa Eggerja. Ti možje so bili vneti ljubitelji literature, umetnosti in filozofije. Herder, Kant, Schiller so bili njih ideali. Shajali so se v hiši predsednika „ve-

¹ Ne „Matevž" kakor piše Wutte.

črnega društva", Franca pl. Scheuchenstuela navadno o mraku, „damit niemand vom Theater abgehalten werde“. Vsi so bili posvetnjaki, duhovnika v društvu ni bilo. In tako so se zmenili januarja 1914, da naj vsak napiše svoja „politična prerokovanja“, pismo naj zapečati in odda društvenemu predsedniku. Nihče ni vedel, kaj bo prinesla prihodnost. Črez leto dni se naj bi pisma odprla. Ker pa začetkom l. 1815. dunajski kongres še ni bil končan in še niso bila vsa politična vprašanja rešena, so odprli zapečateni pisma še le 10. aprila 1815 ob 5. uri popoldne. Prerokovanja nas seveda ne zanimajo, pričajo pa, kako skrbno in razumno je zasledovala celovška akademija svetovne dogodke. Najbolje je uganil Matija Ahacelj, kateri je napisal na čelo lista: „Homo proponit, deus disponit“. Fladung citira Plauta. Gruden citira Herderja: „Das Gesetz der Wiedervergeltung ist eine ewige Naturordnung“. In Scheuchenstuel pristavlja: „Der Präsident des Abendvereines, ebenso wenig unfehlbar als andere“. Kdaj je to večerno društvo, ta „celovška akademija“ nastala in kdaj je prenehala, ni znano. Člana „večernega društva“ sta bila tudi Slovenca Ahacelj in Grundner. Wutte pravi, da je krstno ime Grundnerjevo bilo Jožef. V vabilu k seji (arh. kor. zgod. društva) ni Grundner s krstnim imenom podpisan. Tudi v aktu iz francoske dobe (glej ČZN, 1911, str. 83—84) ni krstnega imena. Carinthia 1811 št. 17 pa pravi: Franc Grundner. (Glej ČZN, 1913, str. 155). „Album der Landwirtschaftsgesellschaft, Klgft. 1865 ima v statusu iz l. 1820: „Herr Franz Grundner, gräflich Ferd. Egger'scher Inspektor, auch Mitglied der steiermärkischen Ackerbau-Gesellschaft“. (Str. 65). Le Schematismus für Steiermark und Kärnten für das Jahr 1818, Graetz, Leykam, ima: Joseph Grundner etc. Če bi živela dva Grundnerja in oba bila nadzornika posestev, bi ju morali najti v šematizmu navedena, zato pa je Jožef Grundner identičen s Francem. Ime mu je bilo Franc. Za to govori Carinthia 1811 in pa uradni zapisnik članov kmetijske družbe (1820). —

Prečitajte „Pesme za deželski bran“ v ČZN 1911, pa boste pritrdili, da je bil Franc Grundner koroški Slovenec! — Ahacelj in Grundner sta člana „celovške akademije“ in se udeležujeta kulturnega svetovnega gibanja, razmišljata o prihodnosti in prerokujeta. Grundner je častilec Herderjev. Tam v slikovitem Rožu pa snuje za stavbami Miha Andrejaš pesmi, in gori nad Vrbskim jezerom jih „orje“ Drabosnjak „iz zemlje“ in tudi prorokuje kmetom. Jarnikova modrica pa prepeva v Čajncih pri Celovcu, v Podkrnosu stanuje ob Hipokreni (ob „Tamušu“) sam Apolon in Gracije se tam sučejo. Herder, ki ga srečujemo že v prvih listih Carinthije, in romantika vplivata na Grundnerja in Jarnika, katerega budnica kliče koroške Slovence (Slovenen, „Slovinci“) na plan.

In če premotrimo Wuttejevo objavo s tega stališča, je tudi slovenski literaturi dobrodošel prispevek.

Fr. Kotnik.

¹ Prim. Dr. Žigon, Celovec 1914. — „Komentar k Prešernovim pozicijam“ str. 65. Prvotna celovška „akademija“ je bila torej ta, druga, v katero je zahajal tudi Slomšek, je bržkone pozneje nastala??

Ljubitelj krščanske umetnosti. Izdaja *Spomeniški svet* Lavan-tinske škofije v Mariboru. Urejuje *dr. Avguštin Stegenšek*, profesor bogoslovja v Mariboru. I. letnik, 1. zvezek. Program nove revije je veliko obsežnejši, kakor bi kdo sklepal iz naslova. Ne omejuje se le na religiozno-cerkveno umetnost, ampak v njegovem programu je: 1. Zgodovina umetniških del in oblik, 2. zgodovina umetniških idej, 3. ohranjanje starin, 4. Sodobna umetnost, 5. Narodna ali ljudska umetnost. Njegov vsopred je torej nekaka specializacija 1. točke pravil našega „Zgodovinskega društva“, ki je v desetih letih svojega obstanka ob raznih prilikah rojakom pri-poročalo gojitev posameznih panog tega vsopreda in je g. urednik sam v „Časopisu“ v tem zmislu opetovano zastavil pero. Zgodovinsko-umetniško-estetično-narodopisno polje je res tako ogromno, da je specifikacija in decentralizacija dela gotovo stvari v prospeh. Upamo, da se bodeta naša umstvena kultura in historično-estetski čut tudi polagoma tako dvignila, da se bo našlo dovolj sodelavcev in odjemalcev. Svoj čas je rajni zgo-dovinar, vseučiliški profesor v Gradcu dr. Bidermann pisal Davorinu Trstenjaku z ozirom na neko njegovo delo: „Wie konnten Sie eine so interessante und gelehrte Arbeit, die Ihnen unstreitig zur Ehre gereicht, slovenisch schreiben? Wie viele Slovenen gibt es, die sich in dieselbe vertiefen werden? In Trstenjak pravi k temu: „Prav ima, še tiskarskih stroškov ne dobim povrnjenih“.¹

Prvi zvezek „Ljubitelja“ je lepo urejen in ima raznovrstno, zani-mivo vsebino. Za kratkim uvodnikom podaja naslednje razprave: Kristus na Oljski gori v Čadramu (stara slika iz 15. stoletja), dr. A. Stegenšek; Podobar Fr. Tomec, V. Steska; Stara cerkev v Žiréh (na Kranjskem), dr. Fr. Stelè; Naši cerkveni kiparji poročajo poleg urednika V. Belé (Goriško), J. Dostal (Ljubljana), O. Pahor (Trst), dr. G. Rožman (Celovec); Ob sto-letnici slike Marije Pomagaj na Brezjah, dr. A. Stegenšek; Misli o raz-širjevanju cerkev I, Stegenšek.

Če bo list hotel zasledovati razvoj sodobne umetnosti in čitatelje seznanjati z znanstvenimi posledki svoje stroke, bo moral poročati tudi o tozadevnem slovstvu. Novemu podjetju želimo obilo uspeha med rojaki in izražamo upanje, da bo g. urednik še dobil tudi čas in priložnost, da se oglasi tudi v „Časopisu“.

Zunanja oprema je ukusna ter dela čast uredniku in Cirilovi tis-karni, v kateri se list tiska.

Fr. Kovačič.

¹ Trstenjakovo pismo Slekovcu 16. nov. 1884 v arhivu „Zg. društva“

Društvena poročila.

Poročila društveni zapisnikar.

Šesta odborova seja dne 24. marca 1914 v društveni knjižnici.

Navzoči: dr. Turner, dr. Medved, dr. Kovačič, dr. Pipuš, dr. Stegenšek, prof. Pirc, dr. Pivko.

1. Zapisnik 5. seje se odobri. — Dr. Arnejc je prevzel sestavo stvarnega seznamka prvih deset letnikov „Časopisa.“

2. Pisateljske nagrade za letnik 1913 „Časopisa“ se določijo in razdele po običajnem ključu.

3. Sprejme se „Zgodovina ogrskih Slovencev iz leta 1823“ s kritičnimi opazkami, ki jo je društvu ponudil g. dr. Gruđen. — Prof. Pirc obljubi predavati na več krajih o 500 letnici zadnjega ustoličenja korotanskega vojvode. — Sklene se, razposlati poziv, da se društvu prepuste razne arhivalne zbirke, pri čemer si lahko dotičniki pridržijo lastninsko pravico. — Pri slavnosti v Mariboru 19. aprila prevzame govor dr. Medved. — Članek o ustoličenju naj izide v „Časopisu.“

4. Slučajnosti. Sklene se, oziroma ponudi književna zamena z raznimi uredništvii in znanstvenimi korporacijami.

Vseučiliški knjižnici v Černovicah se dovolijo nekateri letniki „Časopisa“ brezplačno.

Starejšim letnikom „Časopisa“ se zniža prodajalna cena. Letniki II.—VIII. se bodo dajali za polovično ceno, IX in X. po K 3.— Pri skupnih naročilih vsaj pet letnikov se daje še 20% popusta. — Odslej naj se tiska le 500 izvodov „Časopisa“

Ponudba nekega starega klavirja se odkloni, enako ponudba nagačenih ptičev radi pomanjkanja sredstev.

Tajnik naznani, da nastopi večtedenski dopust in odpotuje v Italijo radi arhivalnih študij.

Sedma odborova seja dne 16. maja 1914

v društveni knjižnici.

Navzoči: dr. Turner, dr. Kovačič, dr. Pipuš, prof. Kožuh, prof. Pirc, dr. Pivko.

1. Zapisnik 6. seje se odobri.

2. V pokritje stroškov pri proslavi 500 letnice ustoličenja koroških vojvod se zviša podpora na 100 K. V ta namen pokloni predsednik dr. Turner 50 K.

3. Novi člani. G. stotnik Maister je prijavil 20 novih članov iz Celja Dr. Gvidon Srebre, odvetnik; dr. Ant. Božič, odvetnik; dr. Adam Ban, odvet. koncip.; dr. Leon Brunčko, odvet. koncip.; Vinko Plaskan, bančni uradnik; dr. Ernst Kalan, odvetnik; Raf. Salmič, trgovec; Rud. Strmečki, trgovec; Anton Koienc, trgovec; Fr. Leskovšek, trgovec; dr. Jos. Zdolšek, odv. koncip.; Robert Diehl, tovarnar; Simon Wutt, c. kr. davčni upravitelj; Mirko Gruden bančni upr.; Juro Detiček, notarski kand.; Karol Goričar, trgovec; Ivan Ravnihar, trgovec; dr. Milan Orožen, odvet. koncip.; dr. Oskar Baš, notarski kand.; Anton Kacjan, c. kr. avskultant.

Dalje so pristopili: 21. Norbert Povoden, min. župnik v Ptuj; 22. Fr. Vajda, prof. na morn. akademiji na Reki; 23. Martin Bedjanič, dvorni svetnik v Mariboru; 24. Andrej Sadjak, župnik pri Sv. Lenartu pri Sedmih studencih; 25. Fr. Šetinc, nadučitelj v Prevorju; 26. Franc Solan Erman, frančiškan v Eggenbergu.

Izstopili so: Lasser Fr. 2. Rampre Fr., 3. Tom. Ulbink, 4. dr. Jurtela, 5. Karol Hribovšek, 6. Jan. Tomanič, 7. Jos. Agreš. Umrli sta: 8. Ivan Strelec, 9. Ivan Mlakar.

Za pisarniške posle se dovoli remuneracija 50 K in odpis udnine.

Predavanje v Slov. Gradcu.

dne 19. marca 1914.

Predaval je društveni tajnik, prof. Fr. Kovačič.

V uvodu opozori, da je letos 28. januarja poteklo 1100 let, kar je zatisnil oči prvi rimsko-nemški cesar Karol Veliki. V razvoju naše zgodovine je ž njim postavljen velikanski mejnik. Na to preide govornik na 500 letnico zadnjega ustoličenja na Gosposvetskem polju. Pojasni važnost tega velepomembnega državnopravnega čina. „Solemnitas nusquam alibi audita,“ pravi

s povdarkom Silvio Piccolomini o ustoličevanju karantanskih vojvod.¹

Na to opiše obred in razloži pomen tozadevnih delov, oziroma zavrne razne nezmislne razlage. V drugem delu govora se je govornik pečal zlasti z Ernestovim ustoličenjem, ki je bilo eno najsijajnejših in se je ljudstvu globoko vtisnilo v spomin, a bilo je tudi zadnje. Takratne politične razmere so Ernesta skoraj da silile, da se je vsedel vsaj navidezno na vojvodski karantanski stol in iz kmetских rok sprejel vojvodsko oblast, s čimur je močno privezal nase ljudstvo. To je bilo v značaju Ernesta Železnega. Proti svojim sorodnikom trd, proti oholim in grabežljivim velikašem strog in brezoziren, je bil napram ljudstvu mil in pravičen. Po svojih dveh ženah je bil tudi v ožji zvezi s slovanstvom. Politične in kulturne razmere so pa bile tudi povod, da je to ustoličenje bilo zadnje.

Nasledniki Ernestovi nosijo ob enem cesarsko krono, zdi se jim torej poniževalno sedeti v kmetški opravi na knežjem kamenu. Ideje rimskega prava vedno bolj prevladujejo in napravljajo velikansko razliko med vladarjem in podložniki; kmalu nastopi doba kmetских vstaj; razmere v Karantaniji so se v zemljepisnem in narodopisnem oziru popolnoma spremenile. O nekdanje velike Karantanije je ostala le še neznatna deželica. Obred ustoličevanja je postal nerazumljiv in brezpomemben. Predstavitelj dežele ni več ljudstvo, ampak velikaši, katerim je le do tega, da jim vsak novi vladar potrdi stanovske pravice.

V tretjem delu pokaže govornik, kakega pomena je bila Karantanija za nemško državo, kako se je iz nekdanje velike Karantanije izcimilo jedro današnje avstrijske države in kako je razkosavanje stare Karantanije bilo poleg drugih činiteljev

¹ Enejev opis ustoličenja v delu „Europa“ (c. XX de Carinthia) je dobesedno povzel Joannes Candidus, Iureconsultus v svoje zgodovinsko delo „Commentarii Aquileienses“ II III, ki je izšlo v Benetkah l. 1521 in je posvečeno patriarhu Janezu Grimani. Iz tega se vidi, da je obred karantanskega ustoličevanja vzbujal veliko pozornost. F. K.

vzrok, da se je večji del nekdanj popolnoma slovenske Karantanije ponemčil.

Predavanje o ustoličenju koroških vojvod v Mariboru.

„Zgodovinsko društvo v Mariboru“ je priredilo dne 16. aprila 1914. leta v mali dvorani Narodnega doma v Mariboru predavanje o ustoličenju koroških vojvod. Predavatelj profesor M. Pirc je govoril najpoprej o prihodu Slovencev v naše dežele, o izpremembah, ki so se izvršile v Noriku in Panoniji, po prihodu Slovencev, ter osvetlil potem razmerje med Slovenci in Bavarci, oziroma Franki. Po zgodovini vojvod-domačinov v Karantaniji je prišel predavatelj k razmeram korotanskih Slovencev pod vladno frankovskih grofov ter k novi ustanovitvi upravne celote Karantanije za cesarja Otona I.; nato je sledil opis delovanja najimenitnejših vojvod iz rodovine Eppenstein in Spanheim ter usode Karantanije za avstrijskega medvladja, ko so prišle naše dežele pod vladno češkega kralja Přemisa Otokarja II. Pri tej priliki se je dotaknil predavatelj jezikovnih razmer v Karantaniji koncem 12. stoletja.

Drugi del predavanja je tvoril opis Gosposvetskega kamena in naših narodnih svetinj, ki so se, ali se še nahajajo ondot; nakar je orisal predavatelj obred ustoličenja koroških vojvod, kakor ga opisujejo razni zgodopisci; ko je raztolmačil točko za točko, je sledila še zgodovina konca ustoličenja koroških vojvod s posebnim ozirom na zadnje ustoličenje Ernesta Železnega pred 500 leti.

Predavanja se je udeležilo kakih 130 oseb.

Slavnostni govor.

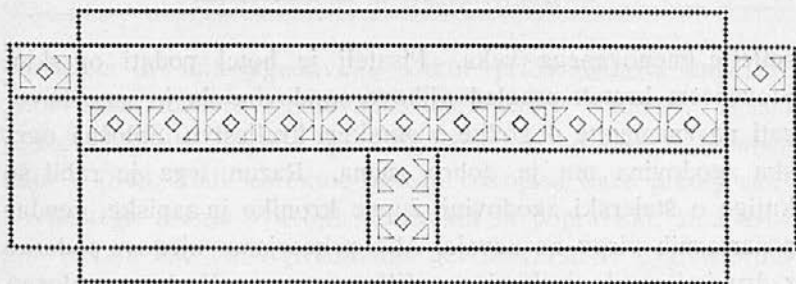
g. dr. A. Medveda ob 500 letnici ustoličenja koroških vojvod v Mariboru
19. aprila 1914.

Govornik izvaja uvodoma: Lepa je naša domovina, a srečna ni bila vedno tako, kakor je lepa. Med najlepše dneve v naši zgodovini se šteje po pravici slovesno ustoličenje koroških vojvod na Gosposvetskem polju. Govornik se na to do-

takne prihoda Slovencev v sedanjo domovino, boja z Obri in obrambne zveze z Bavarci, ki je Slovence spravila ob neodvisnost. Bavarci, oziroma Franki, so iz početka pustili Slovincem domače vojvode, a ko so slovenski knezi izumrli, so pošiljali v Karantanijo nemške grofe, kakor so bili Eppensteini, Spanheimi do l. 1269.

L. 1335. pride Koroška pod Habsburžane. A tudi pod drugimi vladarji se je ohranil starodavni običaj ustoličevanja, ki ga govornik kratko opiše in našteje razna slovesna ustoličenja do Ernesta Železnega in označi kratko Ernestovo vladno.

„Starine železnih in salajskih Slovencev.“

Fragment iz zgodovine ogrskih Slovencev. Objavil in opombe pridejal
Dr. Josip Gruden.

Rokopis z gornjim naslovom je našel pred več leti blagopokojni Dr. Franc Ivanoczy kanonik, župnik tišinski in dekan „slovenske okrogline“ o priliki cerkvene vizitacije v podstrešju gornjolendovske cerkve. Hranil ga je dolgo pri sebi in o priliki kaj iz njega povzel, kedar je pisal o razmerah ogrskih Slovencev v prekmurske slovenske in madjarske časopise. — Ko sem ga preteklo leto pismeno poprosil, da mi svetuje, kje bi našel kaj gradiva za zgodovino ogrskih Slovencev, mi je prijazen in postrežljivi gospod kar sam napovedal svoj obisk v Ljubljani obetajoč, da prinese s seboj važne listine. Res sem imel veselje meseca maja l. 1913 imeti za nekaj dni v gostih „očeta ogrskih Slovencev“, ne sluteč, da jim ga bode tri mesece pozneje že ugrabila nemila smrt.

Pri tej priliki mi je izročil Dr. Ivanoczy tudi omenjeni rokopis, ki je bil brez naslova in podpisa, na mnogih krajih prečrtan in popravljen od druge roke in zato zelo težko čitljiv. Manjkata mu dva lista (1. 2. 15. in 16) in tudi ob koncu ni pravega zaključka, kar izpričuje, da je morda kedaj imel par strani več kakor sedaj.

Po pisavi soditi izvira rokopis iz začetka 19. stoletja. Opomba na strani 32. („Vu leti 1822 je ta cerkvica razrušena bila“) pa dokazuje, da ga moramo staviti v tretje ali četrto de-

setletje imenovanega veka. Pisatelj je hotel podati ogrskim Slovencem kratek pregled njihove zgodovine in jo ume navezati na znamenite dogodke v ogrskem kraljestvu. Splošna ogrska zgodovina mu je dobro znana. Razun tega je rabil še knjige o štajerski zgodovini, župne kronike in zapiske, vendar posameznih virov ne navaja. Ako primerjamo njegove podatke z drugimi zgodovinskimi poročili, moramo reči, da so splošno zanesljivi. Seveda nosi delo na sebi znak časa, v katerem je nastalo, in pozna se mu tudi, da ga je pisal duhovnik v poduk preprostemu ljudstvu. Marsikaj je legendaričnega pomena in se opira na ustna krajevna izročila n. pr. da je hodil Kocel k Slovencem med Muro in Rabo „z jagerirov sze razveszeljavat.“ Rad se pomudi pisatelj tudi pri znamenitejših cerkvah in precej obširno pripoveduje o njih dogodkih (Turnišče Tissina). Med tem ko je srednji vek primeroma kratko obdelan na 10 straneh, obsega večji del rokopisa (str. 11—32.) zgodovino protestantstva med ogrskimi Slovenci in hude verske boje, ki so trajali do konca 18. stoletja. Tukaj postane zgodovina natančnejša in sega v posameznosti.

Kdo je pisatelj? Soditi po kraju, kjer se je rokopis našel je moral spisati „Starine“ kak župnik v Gornji Lendovi. Slučajno vemo, da je ondi pastiroval od l. 1826 naprej skozi 25 let Jakob Sabar, Hrvat po rodu, ki je slovel v svojem času za najboljšega govornika in je zapustil v rokopisu mnogo propovedi.¹

Jeli njemu pripisovati te zgodovinske liste ali komu drugemu bi utegnili odločiti le natančno primerjanje pisave.

Rokopisu se pozna, da je izvršila končno redakcijo še druga roka, ki je mnogo popravila in dostavila. Menda se ne motimo, ako pripisujemo opombe in popravke znanemu prekmurskemu književniku Jožefu Košiču, ki je par desetletij župnikoval v Gornjem Siniku (Felső Szolnok, Ober Limbach) blizu Gor. Lendove in umrl l. 1867. Košič je dobro poznal ogrske

¹ Božidar Raič: Prekmurski knjižniki in knjige (Letopis Matice Slovenske za l. 1869. str. 67.)

Slovence in njih zgodovino, kakor priča njegova knjižica: „Zobriszani Szloven i Szlovenka med Mürov i Rabov.“ Spisal je tudi „Zgodbe vogerskega kraljestva“, ki so izšle v Sombo-telju l. 1848. Tudi korektor našega rokopisa kaže precej zgo-dovinskega znanja v svojih dostavkih in popravkih. Med dru-gim navaja več virov (Anonimus de Conversione Bagoariorum et Carantanorum, Jul. Caesar: Staats- und Kirchengeschichte des Herzogtums Steiermark, Krčelič: Historia eccl. cathedralis Za-grabiensis, Krempf: Dogodivšine štajerske zemlje, Isthuanfy: De Rebus Hungaricis in še mnogo drugih). Rajni dr. Ivanoczy, ki je dobro poznal prekmurske pisatelje je odločno izjavil, da so dostavki Košičevi.

Ako se končno vprašamo, kakšno vrednost ima za nas ta poljudno in na marsikaterih mestih naivno pisani odlomek iz zgodovine ogrskih Slovencev, je treba vpoštevati, da je to edini spis, ki nam govori o preteklosti Prekmurcev. Dasiravno nimamo celotne in enotno, pragmatično pisane zgodovine pred seboj moramo biti pisatelju hvaležni, da nam je podal vsaj v glavnih obrisih znamenitejše dogodke ogrskih Slovencev, ki so nam žalibog najmanj znani. — Iz spisa posna-memo, da se je slovensko ljudstvo v prekmurskih pokrajinah razvijalo posebno pod vplivom Hrvatov, s katerimi so bili včasih politično in cerkveno združeni in od katerih so dobivali večji del svoje duhovnike. Kaže se nam tudi, da so se za časa reformacije širile med njimi knjige kranjskih protestantskih pisateljev in da jim je služilo kranjsko protestantsko slovstvo tja do za-četka 18. stoletja, ko se je začelo razvijati med njimi samimi domače slovstvo v prekmurskem narečju. Še mnogo drugega utegnemo posneti iz skromnega spisa, ki naj služi za temelj daljnim preiskavam o zgodovini prekmurskih Slovencev.

Katoliško slovensko slovstvo Prekmurcev se pričenja z Miklošem Küzmičem, o katerem lepo pravi naš pisatelj, da mu mu „bogolübnost s esela szija, s perszih pa domorodszto dija“. Po slogu in jeziku se tudi sam sme prištevati Küzmičevi šoli, od katerega je podedoval ljubezen do Boga in domovine. „Sta-

rine železnih in salajskih Slovenov“ nam pričajo, da prekmurški pisatelji, ki so s toliko vnemo zastavili svoje delo v začetku 19. stoletja, niso gojili le nabožnega slovstva, ampak tudi domačo zgodovino, ki je posebno važna za narodno probujo.

V naslednjem podajem rokopis v istem jeziku in pravopisu kakor je izvirnik. Dostavlil sem pripombe, ki so se mi zdele potrebne za razumevanje teksta in ki so hkrati dokaz, da pisatelj ni zagrešil bistvenih napak. — Košičeve opombe, kolikor jih je bilo mogoče razbrati, so zaznamovane z ogljatom oklepajem.

* * *

§ 4. Gda bi rimszke vlade oblaszt i red konec (mela?), teliko stranszkij, razbojnih narodov sze je szem i tam klatilo i mlelo; po etih krajih pa sze je poklacsene ravnice nyivnoszt i ino vinonosznoga tersztja obdelanye na esasz celo usztavilo, pokedob je Gothov, Hunov, Rugov, Longobardov, Markomanov, Avarczov obesinszka mestrija bila vse razveresti i vkoncsati, vsze szporobiti i szebom vzeti. Najsztrasnejši divjaczke szo bili Hunovje, stere je Atila nyihov krao szem privodo i pri Kapeli blizi Radgone v tabori meo (442). Za nyimi szo prisli merszki Avarci, steri so podjarmane narode kak robe k najtesejsemi deli z neesloveckim bitjom napregali, nyim malo i szlabo jeszti dali, nikaj nyim nej püsztili, kersztsenike esese i márjali. Za toga volo szo sze jih szlovenszki narodje tak navolili, da szo sze pod vojvodsztvom Szamo-a, ednoga gorutanszkoga teršca prouti nyim zdignoli ino se jih rejsili (623). — Ali po toga viteskoga Szamo-a szmerti szo ogrutni Avarci pali goszpoudje tü gratali, vsze gladko vöszporobili, vesznice in obdelano zemlo tak na nikaj djali, da je gornya in dolnya szlovensina griva püscsava posztala ino po esasz i z germouvjom i z logami zaraszla; a moesnejše moske i šivino szo ali spoklali ali pa z szebom odvlekli; steri szo pa tü osztali šivi, sztradali szo zadoszta. I da szo tej sztranszki divjaczke szlovenke radi

obsilili, nasih Szlovenov perva sivotnoszt i zvüneysina sze je nikedik bole ino menyé poptüjila (v ljudsko vergla.)¹

§ 5. Na grozovitne Avarce z velkov vojszkov pride Karol veliki czaszar, da nyim z tisztov merov nazaj meri, z sterov szo oni še tak dugo vömerili. Na jezere szo Avarci szpomorjeni, na jezere kak robi odegnani, drügi pa doli do Tisze pretirani bili. Ki szo sze dali okersztiti, so znali tü osztati. Vzeme i razdere nyihov najmocsnejši var (meszto varnoszti) med Dravov in Rabov na szedem mil presztrani, vzeme nyim vnošino blaga, stero szo teliko lejt od vsejh krajov vküpnavleklí. Z toga blaga tüdi rimszkomi Papi eden tao v dar prikase na goriposztaavlanye kat. cerkev. Karol Veliki czaszar je zdaj nasih Szlovenov poglavar; on je vecs Szlovenov od Elbave i Viszle (Vandalus) szem naszelo. Ete kraj je szlisao z dolnyim Stajeröm vred k Gorutanii pod imenom „Szlovenszka meja.“ Ki szo ga ravnali, imenüvani szo „mejní grofovjé.“ V tej csaszih szo tüdi na Müri naredli mline na kumpaj, stere je Belizar vojvoda zmiszlo.²

¹ Kar pisatelj tu omenja o razmerju Slovencev do Avarov in o Samu je posneto po Fredegarjevi kroniki. — Pripoved o vojnem pohodu kralja Atila v pomurske pokrajine l. 442 se opira na nek rimski kamen, ki so ga baje izkopali pri Kapeli in ki je imel napis: Ad Capellam in eremo Cozian Attila castra metatus est CCCCXXXII. Vendar se zdi, da je bil ta spomenik postavljen še le mnogo pozneje in se pripovedka o Atilovem taboru pri Kapeli opira le na ljudsko sporočilo. (Prim. Muchar: Geschichte des Herzogtums Steiermark I. str. 334.)

² Glavna pohoda Karola velikega v obrsko zemljo sta bila l. 791. in 796. Poslednjemu je načeloval Karol sin Pipin, ki je osvojil tudi njihov glavni tabor, imenovan Ring (Rinc, Hringe), ki je bil sestavljen iz deset koncentričnih krogov in obsegal več vasi. — Pisatelj tu izkuša razložiti zakaj so ogrske Slovence do najnovejšega časa imenovali „Vandale“, češ da je Karol Veliki po zmagi nad Obri v Panoniji naselil Slovane od Labe in Visle, ki so se nazivali s tem imenom. Vendar ta razlaga ne velja. Slovani so se po Karolovih zmagah v Panoniji pač začeli množiti, vendar ni misliti da bi bilo tu naseljeno kako severno pleme, ampak sosednji karantanski Slovenci. Značilno pa je, da že viri 9. stoletja zapadno Panonijo imenujejo Vandalijo in tamošnje prebivalce Vandale. „Pipinus rex perrexit in regionem Wandalorum et ipsi Wandali venerunt obviam illi“ (Kos: Gradivo I. str. 336.)

§ 6. Na pravo kerszsanszko vero szo nasi Szlovenje nej na enkrat po ednom predgari, nego vecsfarti po vecs mešnikaj naveseni bili. I pokedob szo Pispeczke bili v Optüji, v Strigovi, v Celji, v Szabarii (Szombateli) nevej sze steroga duhovna szkerb je na nye segnila.¹ Sz. Rupert, szoligradski pispek (prejk Hartberga) je tüdi prisao Szlovenom Jezusov Evangeliom predgat (698). Najbole je Boug Karola Velikoga czaczara objaeso za tou, naj se od poudivjih narodov szplasa vera kerszsanszka predga ino vsze narode pod nyegovov obrambov razseri. Za toga volo je v etih krajih sztanüvajúouse narode Arnoni szoligradszkomi pispeki zroueso, naj nye na pravo vero oberne. Arno je rejszan prisao tüdi Szlovenom predgat Evangeliom (po tolmacsi), vnouge je tü okerszto i v Szoboti cerkev goriposztavo. Pokedob pa nebi mogao Arno szam gousztokrat Szlovene pohoditi ino nye z bošov recsjov potroustati, je tak z privolejnyom czaszara szem odloueso ednoga pispeka po imeni Theodorika, steri bi meo brezi sztalnoga prebivaliscsa vedno okoli hoditi med Szlovenomi, nye vesiti, nyim szvetsztva deliti, mesnike i cerkve poszvetsavati. Czaszar Karol Veliki sze je pa szkerbo za cerkve i mesnike. On je zapovedao desretino dati püspekem. Za tolvaje je bilou posztavleno, naj sze za pervikrat ednoga oka, za drügikrat nosza, za tretjikrat šitka ma znebiti. Mro je Karol Veliki v 816. leti.

§ 7. Po szmertí Karola Velkoga sze je pripetilo, da szo poganszki Moravei szvojega vojvoda po imeni Privino pretirali, zato ka sze je prouti nyihovoj voli püsztó okersztiti po Adelrami szoligradszkom Erseki. Privina je naszkori od czaszara Lajosa I. doubó prece presztrano zemliscse vu Panonii. Tou Privinovo lasztinstvo je od Blatne jezere (Balaton) vöszegnolo

¹ Za časa Rimljanov so bile po imenovanih mestih izvzemši Strigovo res škofje, vendar o kakem vplivu na Slovence ni govora. Enako tudi sv. Rupert ni nikdar pridigal Slovincem, kakor trde starejši zgodopisci. Poročilo, da je okoli l. 700 prekoračil Visoke Ture in Slovincem oznanoval božjo besedo, je potvorjeno („transcensoque monte altissimo, mons Durus appellato, praedicavit Wandalis . . .“ Kos: Gradivo I. str. 239.)

do Rabe i Müre, od te gori v Optüj, odned prejk Drave i Szave do Kupe, tam odned pa doli do Pecsüha. Tak szo selezni i szalaszi Szlovenje tüdi v Privinovo deršanye szpadnoli i nyegovi podlošniczke bili. Privina je szproszo mesnike od szoligradszkoga pispeka, ki bi szlovenszko lüsztvu vu kersztsanszkoj veri podvcisili ino okersztili. Tej szo Szlovenom po szlovenszko predgali kersztsanszke isztine i zato tüdi v szvojem apostolszkom deli tak naprejdüvali, da je prouszto lüsztvu szkoro zvekšega kersztsanszko posztanilo. Privini, csi gli lejpe sztaroszti sze je nej vnoušalo tüdi szvoje med Mürov i Rabov prebivajouce Szlovene pohoditi. Dao je na diko bošo i na Szlovenov v miri obderšanye goriposztačiti cerkve v Pucinci, na Lipi, v Lendavi (je li na gornjoj ali dolnoj sze prav nezna) Nagovarjao je Szlovene brescece z vinszkim tersztjom naszaditi, zemlo obdelati, germouvje vötrejbíti, vecs travnikov napraviti i vecs vošnye šivine naploditi, hrame nacimprati za vesznice ino tak tomi kraji pred temtoga neprijetnomi lepse lice szpraviti. Da ga Moravci v boji ne bi büjli, on bi escse ednouk szem prisao preglejüvat (860).¹

§ 8. Privinov szin Kocel, ovak tüdi Hezilo imenüvan je tüdi dober in szkerben goszpoud bio za zvoje tükarsne Szlovene. Ka sze vjavi z toga, da je prisao k Szlovenom med Mürov i Rabov stanüvajoucsim v zimi z jagerijov sze razveszeljavat. Tü se je escse vnogo poganov najsló, steri szo najmre vecs šen majoucsi, za toga volo nejszo k kersztsansztvu prisztoupili. Tem je z lejpa vero kersztsanszko priporocsao, one je pa pohvalo, obatrivao i pokrejpo, steri szo še pervle na pravo vero katolicsanszko sztanili. Pokedob bi pa nyemi

¹ Pribina je bil pregnan iz Nitre še preden je postal kristjan. Solnograški nadškof Adalwin je okoli l. 836. le posvetil neko cerkev, katero je bil dal Pribina v Nitri postaviti. Izmed cerkva, ki jih je Pribina postavil, se z gotovostjo dajo določiti le sledeče: Blatograd (civitas Pribinae, Mosapure), Zalaber (Salapiugin) Ptuj (ad Bettobiam), Pečuh (Ad quinque ecclesias), Kisek (Güns, ad Keisi). Mogoče je tudi, da je „ad Businiza“ sedanja Pesnica na Štajerskem, „Lindolveschiricum“ pa Lendava; vsa druga domnevanja so brez zanesljive podlage (Kos: Gradivo I. str. 129.)

toušili Szlovenje, ka nye teško stane blizi ne meti cerkve in mesnikov, Hezilo miszlo szí je, kak bi nym mogao pomocsti. Med tem ga je obiskao szoligradszki Erszek, steri je uprav za toga volo šelo z nyim gucsati. Zdaj szo tak nasztanile noue cerkve v Turniscsi, Sv. Nedela (gornyo Petrovci) Kre Ceszte (zdaj v Rogacsovci ali sz. Gyürii) ino v Szeli.¹ Te cerkve szlovenszke, kak niti te pervejse, szo ne mele türna, nej zvona, steri bi dobre lüdi k bošoj slüšbi vabo nego szo jih po vküp zbitih blanyaj ropotali, gda szo lüsztvó k bošoj slüšbi vabili. Nase perve papinszke cerkve szo bile male, leszene za volo malo kersztšenikov in zmenkanya mestrov i sztroska. Sztale szo na brescseci, pokedob szo i bogabojecsi patriarki po navadi na kaksem brejgi ali na vizsikom meszti aldove prikasüvali; šator zakona i cerkev szalamonszka je tüdi na brescseci Szion bila; Jezus je tüdi vecskrat na brejg sao molit i vesit ino na brejgi Kalvaria neprecenyeni ftisavni aldov opravo; ali szo goriposztavlene bile na szami zvüna veszi za volo varnoszti pred ognym pokedob sze je Zvelicsiteo tüdi negdanegda od lüsztvá mekno ino szam bio. On je v ogradi Gecemani meo szvoj kraj, kama sze je vecsfarti podao szvojo pobošnoszt opraviti. Bile szo prestare cerkve okrogle peldüvajouse ono na veke terpecso korono ali vejnecz stero szí ma cslovek na zemli szpravlati. Na cerkvi ali türni kriš vesi, da sze szamo po razpetom Jezusi vüpamo zvelicsanja. Prava kersztsanszka katolicsanszka vera je nej po ognyi, po szabli ali pa kaksoj szili med šeleznih i szalaskih Szlovenov sztarise prignana; nej tüdi po pripüszenyi telovnih hüdi poselejnyov, ar ona terja mantranye tejla ino szebe zatajenye, nego szo jo polübili zavolo nye dobrotivnih navukov i za volo bošanszkoga nye nasztavitela Jezusa.

¹ Za vladanja vojvode Kocela je bilo med panonskimi Slovenci postavljenih več cerkva, ki jih je posvetil solnograški nadškof Adalwin po zimi l. 864–65. Imenujejo se: „ad Ortahu“, „ad Weride“, „ad Termperh“, „ad Fizkere“. Kje so bili ti kraji, pa ni mogoče določiti. — Čudno je, da pisatelj prav nič ne omenja delovanja sv. Metoda med panonskimi Slovenci.

§ 9. Komaj sze je na nasem Szlovenskom pravo kerszt-sansztvo zakorenilo [vdomovilo], še sze poganski Vougri [Magyari] ono malonej vösztrejbili. Arnulf czaszar najmre k sztanovitejsimi ino zaneslivejsimi obladanyi Svatopluka, steri sze je še za krala nej samo Moraveczov nego i vszejh szlovenszkih, rodov stimao, pride na neszrecsno miszeo tüdi Magyare prouti nyemi na pomocs pozvati. Tej Magyarje hunszkoga roda z Azie szo zdaj prisli toti pomagat czaszari ali tüdi ceszto najšli v naše kraje ino se nejdali vecs od etecz. Ar pomnivsi Vougri tou, da szo nega Hunovje ino nyihovi pokolenci Avarci v Panonii kralüvali, pomejnili szo jo szebi prilasztiti ino se zdaj kazati zacsnejo, kak grozno bodo z nami obhajali. Kak negda Hunovje i Avarci, tak szo zdaj Vougri lüdi kersztsanske szpoklali, povszed razbijali, mlade šenszke kakti šivino odegnali na geszitje szvojih šivinskih šel in szo Arnulfi szamomi zacsali nevarni biti. Po pretecsenyi nekelko lejt, da je szedem lejt sztaroszti Lajos czaszar pousztao, divje csrejde magyarszke pod szvojim vojvodom Arpadom grozovitno privihrijo tüdi v našo Szlovenszko i kak indi, tak i tü szo siroma vse szporobili, prouszte hrame tak, kak cerkve pošgali, kersztsenike szpomorili, velki tao Panonie do Obtüja za szebe obderšali, nouvi orszag nasztavili ino v nyem na vszigdar kralüvati zacsneli (895). Tak szo sze Szlovenje med Mürov i Rabov sztanüvajoucsi mogli magyarszkim praviczam i ravnilom podlositi ino na csasze od Vougrov veliko terpeti. Ar szo Magyari radi na blisnye orszage vdarili, tam razbijali, tecsasz szo podjarmani narodje kakti robi mogli za nyihovo potrejbnoszt zemlo obdelavati, nyim vsze tadati, szo denok nej szmeli cerkve, mesnike i ocsiveszno bošo szlüšbo meti, nego szo lih na szkrivoma szvojo deczo kersztili.

§ 10. Pervi vogerszki vojvoda je bio Gejza, prinagnjen k kersztsanszkoi veri za volo szvoje kerztsanszke tivarisice Sarolte, šteri nej brano kersztsanszkim Szlovenom szvojo deczo kersztiti, pošgane i razversene cerkve goriposztaviti, mesnikom na Vogerszko prihajati ino tü kersztsanske navuke predgati.

Szlovenje med Mürov i Rabov szo sze nej prena glili cerkve za szebe napravlati, kam zato, ka szo szkoro szamo za szvoje goszpoude delajoueci sztroszka ne zmogli, kam zato, ka szo sze tak bojali magyarszkoga necslovejczta, pa szo sze tüdi nej vüпали bers mešnikov dobiti. Nego gda sze je Gejza s szvojim szinom, na kerszti Sztevan ozvanim dao okersztiti, oni tüdi veszelejse prihodnoszti szo sze troustali. Stevan Sveti, gda bi prvi krao vogerszki pousztao, je vsze szpremejno na bouge. On je poganszke Vougre na kerszt-szanszko katolicsanszko vero pripelao, vnougo cerkev i klo-strov posztavo, vez sz orszag na sztolice (varmegyje) razdejlo. I odsihmao szo Szlovenje med Mürov i Rabov k Šeleznoj i Szalaszkaj sztolici (szlisali ?) V pispekijo györszko szo šelezni v vezzprimszko szalaszki Szlovenje racsunani bili brezi prav sztalno osznovanih far.¹

§ 11. Eto naravanije je nej dugo obsztalo. Czaszar Henrik je veliko vojszko poslao (1042) na Vogersko, da tam Petri kralevsztvo po sili vzeto nazaj spravi. Novozvoljeni krao vogerszki Samuel je do Obtüja prouti prisao czaszarszkim šeregom, stere je stajerszki grof Ottokar III. vodo. Bili so se veczkrat med szabom; Vougri so vszele zbiti, teokrat vszo zemlo do Kermedina zgübili.² K Stajeri je szpadnila za czaszara ki je š njou vnouge nemske goszpoude, steri szo vrejdni bili obdaruvao (1043). Selezni in szalaskih Slovenov dusevna dügova-

¹ Razdelitev ogrske države v županije (komitate) je za vse poznejše čase ostala merodajna. — Večina Slovencev je pripadala železni županiji (Vas) (nad 28'000) manjšina (12'000) pa komitatu Szala, ki se je imenoval po reki in mestu enakega imena. — Škofiji v Gjuru (Jaurinum, Raab madj. Győr) in Veszpremu je ustanovil kralj Štefan I. 1009.

² Vojna pohoda cesarja Henrika III. proti Ogrom sta bila l. 1042 in 1044. — Ogrska kronista Thurocz in Keza govorita o nekem boju, ki se je baje vršil pri Ptuju („circa Petoviam“) med avstrijskim mejnim grofom Goteфриdom in Ogrji. Štajerski kronist Caesar Aquilinus je bil mnenja, da je tisto zmago izvojeval štajerski mejni grof Otakar III. in po njem je posnel vest tudi naš pisatelj. Vendar novejši zgodovinarji z veliko večjo pravico trdijo, da tu omenjeni kraj „Petovia“ je Pütten na jugovzhodni strani Dolenje Avstrije in da je misliti na avstrijskega mej-

nja je szoligradszki Ersek na szebe vzeo. Nyih zemelszki gospoudje szo pa nye pred tem z delom i daczov oblošene z teskoga vogerszkoga jarma vöszpresüvali, z kersztsanszko lübvajo ravnali ino gori pomagali. Posebno so se grüntni gospoudje z dühovnimi pasztirmi vred szkerbeli za povzdiganje katolszke vere. Ka szo szami nej zamogli tiszto szo za nye od czaszara doubili. Mi mamó nym zahvaliti nase den denešnyi obstojecse sztarodavne zidane cerkve, koncsi nyih szvetiscza, k steromi je zadnyi tao poznej prizidani bio, celou po drugoj sztavbi, i veliko visesi ali nisesi kak svetiscze kakti: Sv. Nedela (v gornjo Petrovcih), Szobotska, V Rogaczovcih (Sz. Gyüri) Martyanszka; Tissinska, Türniska [1110], Gornyo lendavska, gdje i branica bila prouti Vougrom (Apatnija v Boreczi kak napisek eden dendenesnji kaše leto 1137 nej se je dozvršati mogla na nas veliki kvar, zato ka szo ta kraj Vougri nazaj pridoubili od Nemcev. Tüdi szo fare nasztanile ino Szlovenje z szlovenskimi dühovniki oszkerbleni. Tak je pri nasz Sz. Kris mocsno posadjeni bio v našo zemlo, da szo ga nej mogli doszihmao vösztergati niti Törcei niti protestantje.

§ 12. Gda sze je v Evropi vsze gibalo na odszlobodenje groba Krisztusovega z poganszkih rouk, vnougi bogati gospoudje i peneznati teršci so svoje grünte nekaj cerkvam zapisali, nekaj pa klostrom, do szo nej vecz mislili nazaj priti. V tom romarskom czaszi se je osnovala na nasem Szlovenszkem Apatnija Borchí pri. sv. Benedeki z poročila Hartnida od Radgone (1093), stere popolno dozvršenje zvün cerkve dozidane je zasztavila okolnoszt, da so ete krajine od Stajera nazaj k vogerszkomi orszagi spadnile (1164). Tada kak je od sv. Ladisztava

nega grofa Gotefrida. — Po zmagovitih bojih Henrika III. se je meja Dolenje Avstrije in Štajerske nekoliko razširila proti vzhodu, vendar ni mogoče določiti, kako daleč je segla na Ogrsko. Zato so tudi naslédnja domnevanja pisateljeva o delovanju nemških plemičev in solnograških nadškofov med ogrskimi Slovenci brez prave podlage. Resnica je le, da so ogrski Slovenci že v 11. stoletju imeli cerkve in župnije. — Opatijo Borchí stavijo nekateri k cerkvi sv. Ane v Borečo (Borhaza) drugi pa v slovensko župnijo Ivanovci (Szent Benedek).

Krala vogerskoga v Zagrebi pispekija nastavljena bila, szalaski nasi Szlovenje so v nyo szlisali na czetverih faraj, najmre: v Turniskoj, Bagojanskoj, Kobiljanskoj i Dobravniczkoj (1091). Selezne Szlovene je tou razloesenje tesko sztanilo; zato szo sze pomolili zagrebszkomi pispeki, naj bi nye pod svojo oczinsko skerb prijaó. Prodanusi zagrebszkomi pispeki je tou prav bilou. Odked so encsasz tüdi selezni szlovenszki dühovniczke györskoga pispeka Mikulina zapouvedi nej hteli zpunyavati. Dva szposzvadjeniva pispeka szta se za ravnanstva volo pogucsala ino szo s privolenyom krala sztalne meje napravljene, kak györskoj tak zagrebskoj pispekiji ino od szih mao je selezne Szlovene györska, szalaské pa zagrebska pispekija v svoje krilo prijela.¹

§ 13. Szledkar so vougerski kralovje vecz farti poszkü-sali negda zgübleni ete tao szvojega orszaga nemskomi cza-szari z rouk zvijati. To se je denok pervle nej moglo zgoditi nego gda szo Austrijanszki ino stajerszki ladavci na bošo pout v Jerusalem odisli (1164). Selezni ino szalaszki Szlovenje od szvojih rodbinskih bratov pali odptüjeni, szo bili od vogerskoga ravnansztva krouto zapusztzeni i zanemarani. szamote szo Vougrom na miszeo prisli, gda nyim je kaj trebelo V tom kraji blüzi Rabe je Bela III krao vogerski za ciszterci-

¹ Meje gjurske in sosednje zagrebške škofije so se uredile l. 1176 o priliki nekega cerkvenega zbora v Gjuru (Raab) pri katerem so bili navzoči papežev poslanec Gualterij, Andrej, škof v Kaloči, Mikulin, škof gjurski, prošt Gregor, opat sv. Martina na Panonski gori in Prodan, škof zagrebški: (Krčelič: *Historia cathedralis ecclesiae Zagrabiensis* I. st. 34.) — Slovenci szalajske županije so bili podvrženi zagrebški škofiji in sicer arhidijakoniji, ki se je ustanovila za župnije na desnem in levem bregu Mure (archidiaconatus Muracensis). Vendar je negotovost glede pripadnosti posameznih župnij trajala dalje. Za časa zagrebškega škofa Avgüstina Gazzota (1304—1323) je bil arhidiaconat za Pomurje odpravljen in se ustanovil novi bexinski arhidiaconat (archidiaconatus de Bexin), ki je imel dve okrožji. Prvo je obsegalo Medjimurje (insula Murana, Murakösz) drugo Prekmurje (districtus ex altera parte Murae). Zapisnik prekmurskih župnij iz l. 1501 jih navaja 30; sedež vicearhidiakona za Prekmurje je bil v Tur-nišču. (Krčelič: o. c. str. 31.)

tenske redovnike kloster i cerkev zozidao (v Sz. Gotthardi iz s tem vesino po csednosti ino delavnosti teh baratov z logami i germovjem zarasztseno zemlo obnyivati, obrodovititi, olepsati, oblüdoviti ino [blisnye stanovnike vu katolicsanskoj veri bole poveziti i zobraziti (1183).

§ 14. Encesasz szo austrianski Hercegi, da szo Stajerszko po erbiju zadoubili (1192) krouto lakovneli tüdi za nas kraj i za toga volo radi na boj pomagali protivnikom vogerszkih kralov. Vu vszaksem bojü szo terpeli toti naši Szlovenje, največ denok te, dar szta sze Bela IV. vogerszki ino Ottokar csezki krao za Stajerszko tergala. V te hajt je bilou pri našz opüsztivaniye, pošganye i klanye kaj vszakdenesnyega. Zadnyics na podpihavanye i bogato podmitenye Ottokara szo sze Stajerci vogerszkomi groubomi i gizdavomi ravnanji odpovedavsi csezskomu krali podlosili, Vougre prek Müre potisznoli i na rakiczanskem polji krepko pobili, da szo sze vecs nej k njim nazaj povüpali (1260).

[Kumanianszki Ladislav krao Vogerszki odsztranivsi szvojo tivarisico in Kumanian keszi pridrüšivsi s tem dejanjom je zgübo postenye szvoje. Bogatejsi goszpoudje szo neszmilno djali z slabejšim. Tak neki grof Janos od Novoga grada (Güssing) je veliki tao szporobo nase szlov. krajine 1286].¹

§ 15. Poulek navade bojüvati, za Lajosa I. je v navadi bilou bosopotüvati. Sam Krao Lajos I. je romao v Rim i v Maria Cel. Od zacsetka glasovitnosti tega romarszkoga meszta nikaki pripovedajo, da je v Bulgarii Lajosa I. krala strasno velika törszka vojszka prena glila steroj on szamo z 20 jezermi zoucsi sztati sze nepovüpajoucsi, še szi je miszlo, ka bi nyoj

¹ Güssing (Novi Grad, Nemeth Ujvar) je baje ustanovil za časa kralja Gejza II. (1141—1161.) nemški vitez Wolfer, ki je postal praded glasovitih Gissingovcev. Bili so na glasu drznih, roparskih vitezov in imeli večne praske s štajerskimi ali hrvaškimi plemiči, celo z ogrskimi kralji. Več Gissingovcev je opravljalo proti koncu 13. stoletja službo slavonskih banov. (Klajić Vjekoslav: Povijest Hrvata I. str. 256. sl.) L. 1514 je dobil Novi Grad v posest grof Franc Battyany. V okolici so bili naseljeni Nemci, Hrvatje in Slovenci.

mogao kam vujti. Med tem sze nyemi vu szneh prikaše Blašena Divicza Maria, stero je on od mladih noug postüvao, ona ga poszercsila i nyemi eden szvoj kejp na persza pološila. Etak obatrivani Lajos I. sze prime Törkov, raztira nye ino po szrecsnom obladanyi i z prikazanim kejpom pride v Maria Cel na Stajerszkom, gde na vekivecsni szpomin zahvalnoszti den denesnyi sztojecšo velko cerkev da szozidati ino je bogato obdaruje (1364).

§ 16. Po peldi krala sze je vesz orszag ravnao. Zdaj je vse na bošo pout slo; edni v Rim, drugi v Jerusalem, tretji v Maria Cel. [Bogatejsi gospodje szo na cerkve vnogo veinili. Zato je pri nas tüdi na ednem kraji v Pertocsi cerkev gori-postavljena bila]. V dobi Lajosa krala na Vogerszkom Mater bošo Mario vise vszejh drügh szveczov naj bole postüvati i na csiszlo moliti, je v navadi bilou. Selezne i Szalaszk Szlovene sztarodavne csaszтитеle Marie je tou veszelilo i ošivilo, ka szo cejli narodje k nyej szvoje ocsi podigavali ino nyou za dare i miloscse boše proszili. Šeletzni i Szalaszki Szlovenje szo tüdi meli blüzi cerkve, gde sze je blašena divicza Maria csüdapuna i miloszтивna szkazivala. Nyim je Maria na püsztini (v Turniscsi) ino Maria na Tissini tak draga in lüblena bila, da szo jo pogoustoma obiskavali pri njej szvoje szrce szegreli i sze najoukali.

§ 17. Ka sze Marie na püstini doticse szo še davno romarje stajerszki, horvatszki ino vogerszki steri szo od dalecs szem prihajali mocsno terdili, da sze pri nyej rada csüda go-dijo nad vsakojacs kimi betesnimi, glühimi, szlejpimi, santavimi i nejmimi. Za volo tega je tamošni plebanos zmirom pomocsnika mogao imeti za opravljanje pokornikov (1334). Szam zezemeljszki gospoud Turnisca, Banfi Miklos, horvatszki ban, sze je lepo szvojim kmetom z dobrov peldov naprej szvetiti vu pobošnosti proti Materi bošoj.¹ On sze je najmre pri krühi i

¹ Rodbina Banfy je imela že izza 13. stoletja (1256) v posesti gospodstvo Spodnjo Lendovo (Also Lindwa) in bližnje Turnišče. Banfyji so se izprva nazivali grofi Haholt in so baje nemškega rodu. Pokrajina pa

vodi poszto pred dnevom vsaksega Marijinoga szvétka vszelé teda szo cejlo noucs szvejcse gorele pred kejpom Divice Marie vu nyegovom dolnyolendovskom gradi steroga je nyegov ocsa Stevan zozidao (1282) i vszako szoboto vecser ze vsov szvojov gradovenov dersinov edno csiszlo je zmolo. Vszako leto, esi je lih szloboden bio od orszacskih poszlov, na den Velike Goszpe, tou je tou na den v nebovzetja Blašene Divice Marie sze je v proceszii k turniskoj Marii potrüdo, tam szpovedao i z bošim tejlom nahrano. Še lepou sztari szi je dao pri Radamasovcih blišeso nouvo pout proti Turnisci preszekati, od stere se izda tamosnjim travnikom vogerski veli „ban-uta“ (banska pout.)

§ 18. Pri Mariji na Tissini sze je za stajerskoga vladarstva vnougo lüdi szpokorilo, vnougo betesnih ozdravilo ino velike pogibelnosti se odvrnile.¹ Zato kak nasi, tak stajerski Szlovenje szo jo radi obiszkali v szüšavi da dešes, noszecse šenske pa za szrecsen porod. [Tü szo od stajerskih Szlovenov náši zacsfli hasznovitnoszt hajdine, i szijati zacsnili 1345]. Najbole je denok glaszovitna gratala po Sechi Sari (1398). Ta gospa je gli indi vecs lepsih kastelov ladala po orszagi, vendar sze je na leto vu dovinsztvi v szobotskoga

se imenovala po plemenu Gjüre, ki je bilo naseljeno ob Muri (terra generationis Giure). V 14. stoletju so bili lendovski grofi pogosto tudi slavonski bani in so se zato imenovali Baniči ali Banfy (Krčelič: v. c. st. 86). — Turnišče je imelo razvito obrt in stare mestne pravice, katere sta lendovska grofa Ladislav in Štefan Banfy l. 1448 potrdila. Župnijsko cerkev je dal zidati l. 1383 Štefan Banfy v gotskem slogu. Krasé jo lepe freske povzete po legendi sv. Ladislava. Turniška župnija je do 17. stoletja obsegala tudi sedanjo belatinsko in čerenšovsko faro. (Kalendar najszvetejšega szrca Jezusovoga za l. 1905 str. 68 in 1910 str. 57.)

¹ Cerkev tisinska, kjer je sedaj dekanija za ogrske Slovence, je prištevati med najstarejše in največje cerkvene spomenike. Ladja je zidana v romanskem slogu 11. in 12. stoletja. Svetišče ali duhovniški kor in stolp pa sta bila postavljena v gotskem slogu koncem 14. stoletja na stroške sobotske grofice Sechi (Szecsi) Sare (Kalendar za l. 1904, str. 66.) O dogodkih Marijinega kipa na Tisini prim. članek „Marija Lankovicska negda Tisinska“ v listu „Nevtepeno poprijeta devica Marija“ II. l. (1905) str. 2. sl.

preselila, od etecz rada na Tissino pelala ino tam kre cerkvice v senczi v potoki Mokos zvanom szvoje bolece noge mocsila na csiszlo navkûp molila ino Bougi i Marii oblûbila, ka esi nyej v nogaj lesej bode, Materi bose milosce na diko cerkev tissinsko na vekse zozidati ino jo s türnom okrasiti. Ona je obbsûtila veszele naszledke szvoje oblûbe. Zato je tüdi zahvalna nej dugo odlasala dopuniti ka je obezsala, nego szledkar sze je pripasesila v Szoboto priti, da more od etecz z procesiou na Malo Meso Tissinsko Mario pozdravliti iti. Rada je pripovedavala csüdovitno ozdravlejnye szvojih noug ino romanye k tissinskoj Marii v navado prinesla. (Opomba: Okoli Szobote obilno raste kalmovecz. Szechi Sara ga je med presentavanyom za esasz kratenye rada vu szvoj predpertisecsek (firtok) nabrala i s nega nekaj csiszlo naredla, nekaj pa po pouti... (nečitno) Zato den denesnyi sze veli kalmovszkim bromblekom Szechi Sare rouše).

§ 19. Törcei stimajoucsi, da je krao Vogerski Šiga po nesrecsnom bitji pri Nikapoli tüdi büjti, brezi vszega zaderska szo po nasoj ravnescsini neszmilno razbijajoucs tia do Radgone gori prisûтали. Szkouz Tissino potüvajoucsi szo cerkev vöszporobili; escse je eden pogan Marie kejp z prejdnega oltara dolivzeo, ga s szebom odneszo i v szodisinszko germouvje notrilüeso. Boša kastiga je naszkori naszledüvala nepobosno ospotanje Matere boše. Ar törszki vojvoda je miszlo, da Radgono i na ovom kraji sztojeesi grad dobiti nyemi je lih šala: on sze trikrat zevszov mocsjouv na mesto pritiskava, pa vszakokrat je od moskih i šenszk toga mesta nazajveršeni; tü nikaj neopravivsi v gorecsoj csemernoszti ide prejk Müre ino Radgone, vsze pokoncsa, pošge i szpomori, ka v rouke dobi. Nyemi na lipniczkom polji prouti pride z nemskou i horvatszkov vojskov Ernest Štajerski herceg, prime sze Törkov, pobije nye ino morejo pobegnoti (1418).¹

¹ Zmaga vojvoda Ernesta na Lipniškem polju ali bolje pri Radgoni, o kateri še poročajo Lazius, Valvasor in Megiser ni zanesljivo izpričana (Prim. Mitteilungen des hist. Vereines für Steiermark X. str. 196 sl.)

§ 20. Csüdovitne Marie kejpa ne ga vecs na Tissini. Za nyega volo je bila velika šaloszt, tošbe i tušno joukanje med lüsztvom. Po pretecsenyi szedem lejt eden paszter vküpziskavajoucsi szvoje ovce, najde nye vu gosztsariji, da szo kakti zadrevene na prejdnyih oboujih koulinaj pred negdasnyem kejpom tissinske Marie klecsale. Vesz zacsüdivan paszter hitro beši v vesz to prigodbo na znanye dati. Taki je cejla vesz ta priletejla. Na zdvöma jünczoma vprešena koula szo sztarejsi Mario goripološili ino püsztili jünce same dale iti. Jünci szo jo pa nej na Tissino nego tri dni brezi kerme, napajanja i poganyacsa zraven na Stajerszko v Lankovce blizi Voitsberga pripelali ino tñ š nyov teccasz stali, da je Maria dosztójno dolivzeta bila. K Marii v Lankoveczaj szo sze kersztsanje i kersztsenice od leta do leta bole na gouszti priporacsat prihajali, gde je Šiga czaszar za volo kejpa Marie edno kapejlo (1437), Friderik III. czaszar pa franciskanom kloster i cerkev dao zozidati (1455). Nasi Szlovenje in Szlovenke pa szo szpomenek toga negda radi romali k csüdapunoi Marii Materi bošoj, sze dendenes vszako leto na Malo Mešo ali na den narodjenja blašene Divice Marie vnogo lüdiš vküp szpride na Tissini, kder sze radi szpovedo, Kristusovo vecserjo vsijejo nej samo papinci, nego i lutheranje se negdasnye pobosnosti tüdi dršijo ino se pri fararih szpovedati navado imajo.

§ 21. Z vszega toga sze vöszvetli, da szo sze šelezni ino szalaszki Szlovenje tak mocsno deršali katolicsanske vere, da jih je do etimao niscse nej szmeo na kakso krivovero nagibati. Za krala Šiga szo pacs i szem prisli cseszki huszitje zapelavat po ponüjanji vina v kelihi na znamenye szvoje krivevere. Nasi Szlovenje i Szlovenke szo vöszpili vino, pri szvojoj sztarinszkoi veri szo pa duše osztali (1419).

§ 22. Znano je, da je nemski czaszar Friderik III. hraniteo bio Ladislava V., steroga sze je vogerszka i cseszka korona dosztajala. Czaszar sze je dugo vpirao malolejtnoga Ladislava z szvojih rouk vöpüsztiti. Narodje szo ga zacsnili po szili terjati za kralüvanje. Z vogerszke sztrani je Hunyadi Janko

ravniteo Vogrije pri nas vküp pricsakao szvojo vojsko z sterou je po Stajerszkom i po Koroskom czaszari veliko kvara vesino. V tom vojszküvanyi szo sze nisteri šelezni Szlovenje kakti Kregarje junacsko vöszkazali ino vrejdne sze vesinili, da szo od krala Ladislava V. z nemestvom (plemenistvom) obdarüvani bili. Pokedob je pa té 17 lejt sztaroszti mladi krao z Bougom v hisni zakon sztoupiti šelejoucsi naprej pred zdavanyem z Becsa v Maria Cel peski bosopotüvao: nyegova pobosna peld je glihno pobošnoszt zbüdila v nyegovih podlosnikih. Vsze je na bošo pout slo, eden szem, te drügi tam. Naši Szlovenje szo tüdi radi romali tak, da je niscse nej pervle v hisni zakon teo sztopiti, dokers je nej Mario za szebe zadobiti šelejouesi, nisteri csüdovitne Marie kejp, koncsi Mario na püsztini (v Turnisci) obiszkaao. Vszako deršincse sze je tak v szlüzšbo vdinyalo, da nyemi ne bode sze branilo enkrat v leti kam na prousko (proscsenje) iti. Ar je obsinszka vera bila, da brezi take pobošnosti hišni tivariske, steri so pervle nej na bošo pout hodili morejo za volo szvaje med szebom nasztanyene sledkar na tosbo lejtati. Gospoudje, teršci i kmetje szo dali cerkvam i dühovnikom na vnošne pejnez ali grüntov ali drüghih gospodszkih pravic. Tak szo nasztanile pri nasz cerkve: Csöpinska, Krišavska, Sz. Benedeka v Ivanovcih, Cserenczovska, i Sz. Jelena. (Csöpinska cerkev je za volo menkanya sztroska zdaj nedogotovljena osztala. Od nye zacsetka sze pripoveda, da je edna devojka z dugimi vlaszi po noucsi na kouli z dvöma jünzoma vsze tiste priprave za cerkev, stere szo lüdje vu dne na brescsecz, gde se zdaj vinograd plebanusa nahaja, vküp navozili, prouti na tiszto meszto zvozila, gde dendenesnyi cerkev sztoji. Gda koli so jo pazacske pitali: zakaj tak csini? brezi odgovora nyim je z oucsih preminola. Z toga videjnja szo szklenili tedasnyi kersztsanje, da je szama blašena Divicza Maria bila ino sziz zdajnye meszto za cerkev zvolila. Po nekelko lejtih szo sze hitili lüdje pred szem priblišavajoucsimi Törki szvoja draga dugovanya pokopati, ali ovak kam szraniti. Pridsi poganje tü veliko dobra nenahajajoucsi szo bers odisli. Oni, ki

so zdaj sivi osztali szo sze Bougi i Marii tak zahvalili, da szo z vküpdaniami pejnezi to cerkev dozvršili.)

§ 23. Kak szo Törcei zvedli, da Matyas I. krao vogerszki na Cseszkom poszeo ma, na Vogerszko sze povüпали priti, (sze zna) siroma razbijajoucs, posgajoucs i vnošino kersztzenikov stere szo „psze“ imenüvali, odvlacsajoucs. Eti Törcei szo szvojo grozovitnoszt tüdi pri nasz strasno pokazali, na nasem raven-szkom bole, kak na goricskom. Szobota i Turnisce so do teo nekaj pošgali nekaj pa z stükmi razrüšili (1468). Od tistih mao, kak je Mahomet II. gereskomi czaszari Konstantinopol vzeo, ino sze v Evropo preszelo, Törcei so vedno kam Vougrom kakti szvojim szouszedam, kam drüгим narodam sztrahoto ino kvare delali (1453). Hunyadi Janko je nye vecskrat szpricskao i od nase meje odverno, zato szo törcei fancoszt meli na Vougre.

§. 24. Pokedob sze pa za krala Vladislava II. ino za nyegovoga szina Lajosa II. vsza vezala pravoga reda razplela i raztergala: vesz vogerszki orszag sze je szkraja szvojega groba nahajao. Krao je nej potrebnih sztroškov, prisztajnoga prestimanya i moucsi meo; vu vszakoj verszti vladbe sze je zmejsancza, vkanyüvanje i dušnosztih zapüštenye notrivgnezdilo, ka je na drejvi orsacs-koga šivljenja kakti cserv sztrügalo. Szvetszki gospoudje szo nej med szebom dobri bili; eden v drügoga pravice szo szegali, kvare si delali, za obsinszko dobro nikaj marali, szamo szvoj haszek iszkali, kraleszke za-pouedi zametavali, dühovne kakti z kralom deršecse grajali, dohodke nyim prekratili, prouti okornim nye nej branili ino brezi zaderška vu vervanszkih predmetih berbrali i rovali.

§ 25. Za kmete je tüdi v etih csaszih hüdo bilou. Grüntni goszpoudje szo š nyimi djáli, kak z robmi Kmetje szo nyim mogli vsze tadati, ka szo nej dali, tou szo nyim po szili vzeli. Odked je med tedasnimi kmeti pripoveszt bila: „Ka pojem ali szpijem, tiszto je moje, drügo pa nikaj“. Gda je mir bio, goszpoudje szo kmete z paliczov, korbacsom i szablov k vszem dacsam, placsilam i na goszpodsino prisziljavali po szvojoi vouli. V boji szo szvoje kmete odegnali za vojake, eden drü-

gomi szo nye z grüntom vred zamenjali, zoudali. Goszpoudje szo pravili: „rustica gens, optima flens, pessima ridens“, to je to: kmetje szo tak dobri, esi teski šitek majo. Za toga volo szo kmetje goszpoudom zcsiszta nikaj nej vervali; kacsji szerd je dugo vro v nyihovih perszaj, steri bi rad szkipo, da nebi pokrivaes osztrih praviez csemerne pene zadüšo. Da dugo csasza nebode vecs moucsi sztrasen ogeny krotiti, steri je ti-hama v szerezaj robszkih podlošnikov goro, lahko je bilou previditi. Pa uprav [zdaj szo vog. gospoda za dobro stimali nad Törke iti i nazaj vzeti negda odtegnjene szvoje dersave. Ali trosta (?) szo nej meli, nego v Rim szo poszlali Bakacs Tomasa estergonskoga Erseka papeša proszit, ki jih tüdi nemajoucsi vogerszkomi orszagi je po tom pomočti (teo?), da je popünoma odpüszték darüvao vszem onim, ki bodo vojüvali sze proti Törkom.] V etakse napacsno vogerszko kralesztvo sztrasen viteski ino prebriszani törski czaszar Szoliman II. sze pripravla. V tom zburkanom i szpremejsanom sztalisi je nouva krivovera nemskoga barata Luther Martina vu vogerszki orszag pout najšla ino tü sze tüdi dale okoli razpreszterla. (Luther Martin sze je naroudo na Szaxonszkom v leti 1483. V Erfurti sze je med augusztinarszke barate notrioblejko. Gratao je mesnik i profeszor (vuositeo) vu Witebergi; szvojo diko iskajoucsi (Jan. VII. 17. 18.) sze je prijaó v leti 1517 prouti odpüsztkom, prouti nadoblenomi (poprijetja) grehi, prouti opravicsanyi, proti moucsi szakramentov vcsiti. Kak je tou do rimszkoga papa prislo, je nyegove krive nauke prekuno i zavergo szledkar pa i nyega szamoga kak szrablivo ovezo z prave ovcsarnice vöszkleno, vözapro. Toto je Lutra tak razesemerilo, da je zdaj ocsiveszno zavgao prejdnyo oblaszt rimszkoga papa in ga Antikristusa imenüvao. Starih csaszov krivovere je z szvojo v novo vero zmejsao, stera sze po njem lutheranszka veli. On je vcsio, da za pokojne moliti ne pomaga, ár nega purgatoriuma (ocsiscavanya), vcsio je, da cslovek po szili more grejhe delati, da nega vecs szakramentomov, nego szamo kerszt i vecserja Goszpodnova, da je po kerszti vszaki cslo-

vek od cseszatkoga diteta do stare babe pop, da sze za dobra dela nej terbij szkerbeti grejsnom csloveki, nego szamo sze vupati terbij vu Krisztusovih vrejdnosztih itd. On je szvetszkim poglavarom pizsao, da majo praviczo cerkvene grünte i dühovszke imetke pod szé potegnoti. On je heszenskomi deršav-nomi grofi Filipi dao dopüsztsenye, še sa šivlenye szvoje perve šene drügo vzeti. On je mesnikom i baratom dopüsztzo sze oše-niti. Luther szí je tüdi szam mlado apaticzo z imenom Katiczo za šeno vzeo. Taksi navuki szo hitro bili gorivzeti i nyegova krivovera sze je v kratkom po nemskih orszagaj povszed i na vsze kraje razsirila. Tou je Lutra tak oszercsilo, da je rim-szkoga papa csemerno zavergo i od nyega neposteno pizsao i guesao. Kak jeretnik (krivovercz) je mro Luther vu leti 1546. Sztarine šeleznih ino szalaszkih Szlovenov.

II. Tao.

Glasz lutheransztva po vogerszkom kralesztvi.

§ 1. Kak szo z Nemskoga niki teršci, steri szo po navadi vszako leto na glaszovitnejša szenya ta hodili, Luther Martina knige v Erdelszko med Szaxonce prineszli, na vnouge küpce i števece szo sze namerili. Erdelszki Szaxonci szaxonszkoga zlešenika Lutra nouvo krivovero szo najpervo polübili, szvojo negdasnyo katolszko miszeo szpreobernali ino zbloudili. Za malo casza szta k nyim prisla dva odszkocseniva barata Slezaka Lutherovo novo vero priporacsat i predgat.¹ Za volo tega sze je Luthera novina tüdi Pemflinger Marki rodjenomi Szlezaki ino Szaxonczov kraleszkomi Spani tüdi dopadnila, steri z fancesoszti proti esztergomszkomi Erseki je nyima edno v Szeben varosi kat. cerkev prejkdao za nütz ino vöszpravo, da sze je cejlo szebenszko meszto katolicsanszkoi veri i dühovsztvi odpovedalo. Tüdi szipszki Saxonci ino oni velikasi, steri szo sze z kralom Lajosom II. vu Moravi müdili, szo sze

¹ Iz Šlezije sta prišla l. 1522 bivša dominikanca Ambrož in Konrad Wich na Erdeljsko oznanovat Lutrove nauke. Podpiral in ščtil ju je grof Marko Pemflinger, „kraljevi sodnik saksonskega naroda“ (Pessler-Klein: Geschichte von Ungarn III. str. 394.)

z lutherovov novinov zeznanili. Prouti tomi dušedale razsirej-
nyi lutheransztva szo za obsztanjenje katolicsanske sztare vere
szkerbni orszacsaki ocseve vü szpraviseszi szklenili, da sze naj
vszi lutheranje szpolovijo ino zešgejo (1523). Toga dokoncsa-
nya szo denok vladniczke nej nindi szpuniti mogli za volo
velkoga straha i trepetanya pred törszkim czaszarom Szolima-
nom II., steri sze je z sztrasno mocsnov vojszkov na voger-
szko zemlo ravnao z namenbov vszo Vogrijo szebi podlositi
i mahometansko vero po szili notri vpelati.

§ 2. Na nasem Szlovenskom sze je lutheranszka miszeo naj-
pervo na Szechi Tomasi vöszpisila.¹ On bi mogao kakti od
krala namesztvani braniteo na cistercitsenzke redovnike v Szve-
tom Gotthardi skerb nositi, meszto toga je nye z sztradanyom,
nyhove kmete pa z velkimi placsilami ino goszpodsunami oblo-
šene kak robe mantrao. Plebanuse je s tem drascso, da je ve-
liko gorna vü farofe dao vküpzvoziti, naj bi ono szkeresmarili;
escse szo i nyegovim jagerszkim pszom mogli kosto dati. Ka
vesiniti sze je vpirao sormaszki (gyarmat) plebanus ino szvojih
nemeskih praviz deršao prouti nyegovim nepravdenim terja-
nyom: ga je dao zvezanoga v Gornyo Lendavo prignati i v
temniczo notri zaprejtí. Szechi Tomasa je tüdi vu nesrecsom
bitji pri Mohacsi törszka szabla szkonzala.

Pokedob jaboko neszpadne dalecs vkraj od sztebla: Szechi
Tomasa szin Stevan po imeni je tüdi nej za cistercite i za
nyihove kmete dober bio, nego gdakoli sze nyemi je zazdelo
mocsneje kmete je vküp vesino prignati orošje nyim v rouke
dao ino snymi po Stajerszkom okoli stoverjao, razbijao i vnogo
naroblenoga vszakojacskoga blaga v szvoj grad gornjolendav-
szki vküpnavlacso. Za toga volo je dao ta grad vekse i mo-
csno obzidati ino obsanczati [tak mocsno, da je te grad den-
denesny velicsanski, csi sze je gli še vnogo sztoletij nad nyim
odvalilo i prizadejvala cslovecska i viherova szila ga narusiti].
Rad je kmete prouti plebanusom podpihavao i podsigao i pred

¹ Grofi Sechy (Szecsi) so imeli v posesti največ slovenske zemlje
tako Gornjo Lendavo, Soboto in Tisino.

nyimi nouvo lutheransko krivovero hvalo i priporocsao. Szlovenje szo pri tom pametni bili, nyih sze je taksega gospouda berbotanye nej prijelo.

Luheranstvo na Vogerszkom i na nasem Szlovenszkom. za kralüvanya Ferdinanda I. od leta 1527 do 1564.

§ 3. Po neszrecsnom bitji pri Mohatsi ino po szmerti krala Lajosa II. szta sze prijala dva krala za vogerszko korono tergati, Ferdinand I. austrianszki princz nájmre, ino Zapola Janos erdëlszki vojvoda. Obema szo potrebni bili zmosni pomocniczke, zato je nieden nej szmeo nikoga ošaliti. Tak szo sze odperla vrata lutheransztvi na vogerszko zemlo. Neki imenitni velikasi szo rejszan zacsnil po lutherskoj nouvoj modi prevzetüvati na mohatskom bitviscsi szpomorjenih pispekov ino klostrov imanja z sterih szo redovniczke pred priblišavajoucsim Törkom pobegnili, pod sze potegnoli, lutheranszke predgare dobrotivno szprejemali, nyim papinszke cerkve prejkдали ino szvoje kmete na nouvo lutheranszko krivovero nagibali i prisziljavali. Pervi je bio Perenyi Peter kraleszke korone varivacs, steri sze je za ocsivesznoga lutherana znacao. On je 32 vozov szamih papinszkih otrokov i mladih szneh v mito poszlaö törszkomi czaszari, da nyemi naj pomaga vogerszko kralosztvo zadobiti. Ali nyegovo gizdoszt je Boug tak pokastigao, da je nevören Ferdinandi I. v rouke prisao, steri ga je dao v Bees pripelati i v temniczo notrizaprejtí, v sterój je mro.¹ Bili szo esce i drügi vnougi bogati goszpoudje, steri szo pispekomp na drašbo luteranje gratali. Tüdi vnougi vekse in mense cseszti dühovniczke, da sze morejo ošeniti, szo sze po lutheranszkom zvergli. Med tisztoz vojszkov, stera je z Nemskoga na Vogerszko Ferdinandi I. na boj pomagat prisla szo sze nahajali vnougi lutheranszki officirje, steri szo sze z katolicsani hüdo szpodnasali, papinszke plebanuse z far vödrascsili, vmeosztó nyh lutheranszke predgare notri poszadili ino papince k

¹ Peter Perenyi l. 1542 osumljen tajnega sporazuma s Turki in zaradi protizakonitega prisvajanja cerkvenih posestev zaprt v Dunajskem novem mestu. (Fessler-Klein o. c. str. 522.)

nyhovej bošoj szlušbi z mecsom poganyali. Nej je bilou vees pispekov kak trije, najmre esztergomszki, vaciúmszki ino zagrebszki. Tej szo pa nej mogli Krisztusovo esrejšdo od zgrabljivih vukou obraniti. Prousztih Mesnikou je ravno tak premalo bilou, ar szo v sole za volo neprehenyanih bojov zaperte nej mogli hoditi na Vogerszkem, nego premošnejši sztariske szo szvoje szine vö Nemsko poszlali na vcsenje. Tam odned szo sze z nouvov lutheranszkov krivoverov nakügani na Vogersko povernili, šnyouv tü drüge vnouge tüdi natepli [tim lesej, ka szo plebanusze sztrahom pred Törki pobegnoli ali pa od Törkov szkoncesani bili]. Nisteri szo sze tü doma hvalili, da v tiszti csaszih glaszovitne profesore, kakti Luthera Melanktona i. t. v. poznajo, ino szo nyhovi vučeniczke bili: zatoga volo szo vu od lutheranszkih velikasov znouva goriposztavlenih solaj vučitelji zvoljeni, da lesej morejo mladino polutheraniti. Zmošni velikaši so natiszkarnice (stamparije meli, z sterih szo lutheranszke knige povnosili.¹ Törći szo bole kázali szvoje pri-nagjenje lutheranom kak papinczom, da tak med nyimi nevoscenouszt i neszlošnoszt napravijo ino teda za szebe kaj zadobiti majo. Z etaksim talom je lutheransztvo po Vogerszkom dale i globse grizlo, katolicsanstvo pa, stero kakti raha rasztlina rado vu narocsaj mira czvete, k prenehenyi priblišavalo.

§ 4. Z dolnyih krajov Vogrije sze je lutheransztvo takaj i vu šelezno Süpanijo (sztoliczó, varmegyijo) po velikövüsztenyi ino prizadenyi dva imenitna goszpodina, Pemflinger Marka najmre, ino Nadasdi Tomasa pricselilo i notripriterlo. Pemflinger z Erdelszkoga po Zapola Janosi za volo szvojega lutheransztva pretirani, sze je vu ladanyi Ferdinanda I. blüzi Szombatela

¹ Na Ogrskem je bilo sredi 16. stoletja čez 30 protestantskih potujočih tiskaren. Prvo je osnoval Tomaž Nadasdy, ogrski palatin in ban hrvatski na svojem posestvu Novi otok (Uj Sziget) v Železni županiji (1536), poleg tega so bile med ogrskimi Slovenci še tiskarne v Spodnji Lendavi, Kiseku (Güns) in Nedeljišču. Tu se je mudil tudi tiskar Mandelc, katerega nahajamo pozneje v Ljubljani. Tiskale so se le madjarske in hrvatske knjige (Bučar: Povijest reformacije i protireformacije u Medijmurju st. 7. sl.)

v Szecheni poszesztvo naszelo, gde je (pogousztoma) na male k szebi pozvanim plemenitasom za csasz kratenye teliko i tak dugo szmejsno i spotno klopotaó od sztaroga katolicsansztva i nouvoga lutheranstva, da szo nisteri szpaceni gizdalini sze hitro navesili z vukom po vuesem tuliti. Szlisavsi Melankton Filip, da Nadasdi Tomas kraleszki kintsnik, selezni süpan szledkar tüdi palatin szploh preveliko nagnenye kase k sztranskonovini ino nyou bole stima kak domacse navade i sege, k nyemi je napouto z priliznim szvojim lisztom Devai Matyasa odszkocsenoga barata, steri sze je v Sarvari okoli grofa Nadasdia tak dugo szladkaro i vklányao, da ga je z tivarisiczov Kaniszai Orsolov vred na lutheransztvo zapelao, v sterom je tüdi vmro (1562). On je Devai Matyasi szloboscino podejlo po vszoz varmegyiji seleznoj gdebodi nouvo krivovero predgati.¹ Ober toga je szkoro vse varmegyijske szlüšbe taksim plemenitesom prepüsztó, ki szo nyegove (lutheranske) miszli bili, steri szo papinsztvo od szvojih ino lüdszkih kmetov odpotiszskavati, mesnike drascсити, sztiszskavati, v zamer posztavlati ino nyim vervanye jemati znali. Nadasdi na mejjaj szvojih imanyov viszlice (galge) goriposztavivsi taksi sztrah je napravo papinczom, da sze je po nyegovoj süpaniji na hitroma razsirilo lutheransztvo.

§ 5. Zdaj szo nasi Szlovenje vnouga i velika szküsavanya odiceseno preobládali. Med tisztimi 93 lutheranszkimi predgari, stere je Melankton vu Witebergi za vogerszki orszag zevceso, sze je nahajao eden rodjen Horvat po imeni Drugecz Janos.

¹ Matija Birò iz Deve na Erdeljskem, po rodnem kraju navadno imenovan Devay je študiral na krakovski univerzi in l. 1413 postal menih. Pet let pozneje ga najdemo v Wittenbergu pri Lutru, kjer je odpadel od katoliške vere. L. 1531. je začel oznanovati novo vero v Budi in postal predikant v Košicah (Kaschau), kjer so ga zaprli in poslali na Dunaj. Na posredovanje magnatov je bil izpuščen in se vrnil v Budapešt, toda Ivan Zapolja ga je dal iznova vreči v ječo, kjer je ostal tri leta. Ko se mu je posrečilo zopet dobiti prostost, se je zatekel k Tomažu Nadasdy-ju v Železno stolico, kjer je na njegovem posestvu Uj-Sziget ustanovil protestantsko šolo in tiskarno (Fessler-Klein: Gesch. v. Ungarn III. str. 635)

Toga je Melankton tüdi Nadasdi Tomasi v milöseso i obrambo szporoucsao, steri ga je taki proti Müri k Szlovenom predgat poszlaö. — Szechi Margejtha grofa Szalmis Miklosa tivarisicza je z szvojov neprilicsnöv prosnyov tak dugo zaglüsala Ferdinandi I., da je cisztercitsenzsko imanye Sz. Gottharda zadobila, stera je nej pozabila szvojim vladnikom zapovedati, naj kmete na nyeno vero (lutheranszko) szpreobernejo. Baratje szo pa szkrivoma szvoje kmete posercsili szvojo sztaro vero lih düse obdersati, ka lutheranszke grofinye goszpödsztvo ne bode dugo terpelo. Krajnszki kramarje szo po hisaj ponüjaji za malo cejno Trubera i Dalmatina szlov. knige. Ali nasim papinszkim Szlovenom jih je nej terbelo, da szo nej steti znali. (Truber Primos je bio lublanszki kanonik. Pokedob je lutheran gratao i Luther Martinu nemski nouvi zakon na krajnski jezik presztavo, je cseszt i mesnistvo zgübo, tamosni lutheranje szo ga za predgarja posztavili. Dalmatin, luth. farar na Kranjszkom je Postillo, nedelnih evangeliomov ino lisztov raztolmacsenye, napiszao). Esce szo i najeti koudiske po szenyaj i po paverszkih hisaj okoli hodili gucsati i popevat na diko i hvalo Luthera i nyegove nove vere. Pa vsze zobszton. Selezni in szalaski Szlovenje szo sze esce zdaj tak mocsno deršali szvoje katolicsanszke vere stero szo z maternim mlejkom naczeczali, da szo jih zapelavezi z nikse fele mestriov nej mogli od nye odtergniti i na lutheransztvo zapelati, nego so esce bole ödürili kak luherszke navuke tak lutheranszko gospodo, steri szo neszmilno baratali z szvojimi kmeti; czlo gda bi zvedli Szlovenje, ka szo sze na Vogerszkom lutheranszki predgarje szpernyali ino szami za volo szvojih navukov razjedinili i spotno razlacsali, zciszta szo zavergli vszo novino, tim bole, da szo pokedob sze szile i kastige nej meli bojati, niti niksega dobieska vidli. (Eni predgarje szo vesili po lutherszkom od Krisztusove vecserje, ino szo najvecs nemskih naszlednikov meli; zato je nyihova „nemska vera“ ozvana. Drügi predgarje szo pa po vogerszkih veszniczaj po kalvinszkom delili Goszpödnovo vecserjo; zato zso nym pravili, ka „vogersko vero“ majo.)

Lutheransztvo na Vogerszkom i na nasem Szlovenszkom za krala Maximiliana od leta 1564 do 1576.

Proti vszake féle veri ednakesni krao Maximilian je nej marao, kajkoli sto verje, szamo nyemi naj dacso po redu placšuje i za nyega vojüje. Na tou nouvo miszeo ga je Svendi Lazar nemske vojszke lutheranszki vojvoda nagno, ki je okoli Tisze teliko hüda zadejvao papinszkim dühovnikom, da szo nej mogli obsztati.¹ Uprav tou je on nameno, pokedob je prazne fare lutheranszkim predgarom vrouke dao, ino je prouszto lüsztvto k nyihovoj bošoj szlüšbi z posztrasüvanyom poganyao. Törcei szo Svendi Lazari tak steli nagoditi, da szo raj lutheranszke kak papinszke cerkve obiszkali. Odked szo lutheranszki predgarje szvojim lüdem za troust vöoznanyüvali, da Törcei naszkori gorivzemejo nyihovo vero, v etaksih okolsinaj je nej csüdo bilou, da je vnouge szvetszke i cerkvene esesztnike sesegetalo po lutheranskoj ali kalvinszkoj veri. Ka videvsi püspezke, szo tüdi nej zamüdili katolicsansztvo varvati tak je Draskovits Jüri, kolocsanszki Ersek i navküp györszki pispekije oszkerbiteo küsne povoudni dir prejaresiti šelejoucsi v Szombateli vküppozvao nej szamo szvoje mesnike, nego i protestanszke predgare, steri szo sze vu nyegovoj pispekiji nahajali, da bi nye po raztolmacsenyi tridentinszkoga cerkvenoga szpravisca dokoncsanyov zjedino i szprijatlo. Protestantszki predgarje v sztrahi pred Ersekom szo sze priporacsali Nadasdi Ferentzi steri nyim je tanacsivao Erseka naj nebougajo.² [Vsa koga drügega püspeka zapovedim i trüdejnyam ocsiscsenya vere

¹ Schwendi Lazar, poveljnik nemških čet v vojski cesarja Maksimilijana II. proti Ivanu Sigismundu Zapolji je po Ogrskem ustanavljal luteranske občine in nastavljal predikante (Fessler-Klein l. c.)

² Jurij Drašković, državni kancelar, škof v Gjuru in naslovni nadškof v Kaloči, pozneje ban hrvatski in škof zagrebški, je l. 1579 pozval vse podložne duhovnike, tako katoliške župnike kakor lutrovske predikante in učitelje k sinodi v Sombotelj (Steinamanger). Toda predikanti se niso odzvali zaupajoč mogočnemu varstvu Franca Nadasdyja, ki je bil enako vnet luteran, kakor njegov oče Tomaž. (Fessler-Klein: Gesch. v. Ungarn IV. str. 147.)

szo sze veliki gospoudje protivili; samo Draskovits Jüri zagrebecski pispek, steri je navküp ban bio, je zamogao vü szvojem krogi opravlati, zato je Luthera bloudnoszt na Horvatsko i med szalaszke Slovene notri nej püszto. — Tü je veliki pomor vnougo Szlovenov pobrao (1560). Ki szo pa sivi osztali, szo sze s taksim gladom vojüvali, da szo šelod, tropine i zelou travo jeli.]¹ (Manjka en list rokopisa.)

Keliko kvara so Botskajevi kruci šeleznim in szalaszkim Szlovenom zadenili, szpovušgajoucsi nyim hrame, szpomorecsi i oddegnejoucsi nyim lüdi, šivino i odneszecsni nyim vsze fele

¹ V rokopisu poslej manjkata dve strani, ki obsegata prvo dobo vlade kralja Rudolfa (1576—1608.) in pričetek Bočkajevih nemirov. Kakor je posneti iz § 12., pisatelj tu ni nič razpravljal o verskih razmerah v ogrski Sloveniji, temveč opisaval splošne politične razmere na Ogrskem, boje s Turki in razvoj Bočkajevega upora. Da se nit zgodovinske pripovedi ne pretrga, hočem tu izpopolniti vrzel in vstaviti najznamenitejše dogodke. — Za vlade kralja Rudolfa sta bila njegova namestnika na Ogrskem nadvojvoda Ernest (1580—1604) in Matija (1604—1608). Ogrski Slovenci so bili v tem času prizadeti po bojih s Turki, ko je l. 1594. veliki vezir Sinan-paša z veliko armado pridrl na Ogrsko in pričel petnajstletno vojsko proti kralju Rudolfu. Večinoma pa je šlo tu le za posamezne trdnjave in mesta, ki so jih zdaj Turki, zdaj kraljevi dobili v roke. Meja turške oblasti je šegala takrat prav blizu do slovenskih pokrajin, ki so vsled vednih bojov in prask mnogo trpele. L. 1594 se je posrečilo Juriju Zrinjskemu, gospodarju Medjimurja, osvojiti nekaj trdnjav v salajskem in šomodskem komitatu, tako Breznico, Segežd, Bobovac in Čurgo. (Klaić: Povijest Hrvata V. 398.) Veliko večjega pomena je bil Bočkajev upor (1604—1606) — Kalvinec Štefan Bočkaj, izprva privrženec kralja Rudolfa, je zbral okoli Debrečina in Velikega Varadina mnogobrojno vojsko boja in ropa željnih hajdukov (krucev) „v varstvo državljanske svobode“. Njegov boj proti kralju je povzročil na Ogrskem levo od Doňave splošni ljudski upor. Dne 20. aprila 1602 se je dal Bočkaj od ogrskih in erdeljskih stanov oklicati za kneza ogrskega in erdeljskega. Njegovi boji s kraljevimi četami so bili v začetku uspešni. Bočkajev poveljnik Gregor Nemeth je prekoračil Donavo in vdrl v Železno županijo, kjer je osvojil Sombotelj, Kisek in Kermedin (Körmend). Takoj po Nemethovem prihodu so velikaši in plemiči železne in salajske županije prestopili na njegovo stran, med njim Tomaž Nadasdy. Deloma so potegnili z Bočkajem zato, ker se je bojeval proti kralju Rudolfu za svobodo luteranstva in kalvinstva, deloma pa iz strahu pred zmagonosnim vojskovodjem. Kar se ni dobrovoljno pokorilo je Nemeth z ognjem in mečem neusmiljeno opu-

draga dugovanya, da nyim naj na pouti nindi sztrosek nezmenka. Csi szo tü lih zadoszta paše najsli za szvoje jahance ali po travnikaj ali po nyivaj obszejanih nyim je vsze edno bilou. Boeskajovim besznyakom szo sze tüdi nase cerkve nej milile, nego veszporoblene szo radi vusgali. Ali Boug je tüdi szvojo fancesoszt koncsi szkazao nad ednim zalokanim vogerszkim kalvinarom, ki gda bi v salovszkoj cerkvici z Matere boše kejpa z pobošnoszti goriobesene drage i lejpe dare (ofre szreberne) z szvojimi nepobosnimi rokami dolipobravsí bi steo z oltara doliszkoesciti: nvegove osztrouge szo sze v perti zadergnile, on szpadne ino sze mocsno vdari. Oszramoten sze za toga volo

stošil. Njegovi „kruci“ so vdrli tudi na Štajerko, upostošili Fürstenfeld, Radgono, okolico Ijutomera in Ormoža. Kakor javlja ormoški župnik Ivan Dvorčič, so v tem mestu oplenili tudi župno cerkev in odnesli za 500 gold. dragocenosti. — Iz Ormoža je poslal Gregor poslanca k banu Ivanu Draškoviču in hrvatsko-slavonskim stanovom s pismom Štefana Bočkaja, v katerem jih pozivlja, naj mu pomagajo v boju proti kralju Rudolfu. Toda hrvatski stanovi se niso hoteli bratiti z ogrskimi uporniki in so Bočkajevo prošnjo odbili. Ban Ivan Draškovič je celo z vojsko udaril preko Drave na Bočkajevce, med tem ko je zagrebški škof Bratulič čuval prehode na Dravi in Muri, da ne bi Nemethove čete vdrle v Slavonijo. Zajedno z krajiškim generalom Trautmansdorffom je Draškovič 29. julija pri Kermedinu (Körmend) napadel Nemetha in njegovo armado, sestavljeno iz hajdukov, Turkov in Tartarov, popolnoma razbil. Mesta Körmend, Sombotelj in Kisek (Güns) ki so bila preje v rokah upornikov so se zopet podvrgla kralju. Hrvatje so v odločilnem trenutku s svojo stanovitnostjo in zvestobo Rudolfu rešili ne le del Ogrske, temveč tudi Štajersko, Koroško in Kranjsko. Vojska se je zaključila l. 1606 z dunajskim mirom, ki je Bočkaju priznal Erdeljsko in vzhodni del Ogrske do Tise. Posebno pomenljive pa so določbe glede veroizpovedi. Člen prvi dovoljuje magnatom, plemičem, svobodnim mestom in trgov. ki so neposredno kroni podložni, versko svobodo, vendar „brez škode katoliške vere“. Duhovstvo, cerkve in poslopja katoličanov morajo ostati nedotaknjena; kar je za prošlih nemirov prišlo v druge roke, se ima prvotnim lastnikom povrniti. — Dunajski mir pomenja za protestantstvo na Ogrskem začetek nove dobe. Plemiči na zapadnem Ogrskem so pričeli protizakonito tudi pri svojih podložnikih po vaseh vpeljavati novo vero, tako Sechyji, Battyaniji, Nadasdy i. dr. Cerkev, katerim so bili patroni, so izročili predikantom, ne glede na klavzulo „brez škode katoliške vere“. — Hrvatje veljave dunajskega miru za svoje dežele niso priznali. (Klaič: Povijest Hrvata V. str. 450 sl.)

tak razluti, da med sztrasnim pszüvanyom i preklinvanyom kak Vogrinje najbole znajo, vküpnamecse perte, mesni gvant, knige, poszvejsnyeke, (sveczov kejpe) angele, sztolice i drügi lesznino v cerkvici ino posge do teo; Szechiove cerkve szo malo bole zasounane osztale pred botskajovimi razbijacske.

§ 12. Tecszasz, ka szo sze etaksa godila na nasem Szlovenszkom, okoli nasih šeleznih Szlovenov po stajerszkih mejaj szo pacs še jako sumorili lutheranje. Tak szo nemskoga jezika luteranszki Radgoncsanje za szebe zvüna obzidja kre Müre nouvo lutheranszko molitvarniczo zozidali, predgara i skolnika najeli, papinceze, steri szo po nedelaj v meszto prisli kaj küpüvat ali odavat, szo nej samo vabili nego czlou za rokou, gabane, firtok i za janke v szvojo molitvarniczo notri vlekli.¹ Pokedob pa nasi szlovenszki papinczi za volo neznanya nemskoga jezika (nix teits) nesesejo v nyihovo molitvarniczo priti, tak szo Radgoncsanje tüdi ednoga szlovenszkoga predgara gori vzeli ino gdebodi pohvalili Luthera Martina nouvo vero, v steroy nega vnyej szpouvedi niti poszta. Nisterim radovednim i novošelnim Szlovenom i Szlovenkam sze je racsilo, v radgonszko lutheranszko molitvarniczo notri poglednoti: ali takajse szo sze i oszmejavali szvojim domacsima pripovedavati ino kazati, kak szmejno

¹ Radgona je bila izmed glavnih luteranskih postojank na Štajerskem. Luteranski meščani so najprej pri mestni župni cerkvi nastavili predikanta. Ko mu je pa nadvojvoda Karol bivanje v mestu prepovedal, postavili so si molivnico izven mestnega ozidja, na svetu nekega Weixlerja (bei der Herberstorff'schen Bindhütten). Z ogrskimi luteranskimi plemiči so bili v tesni zvezi. Ko so l. 1598. morali vsi predikanti Štajersko zapustiti, so našli na gradovih Nadasdyjev, Battyanijev in Sechijev varno zavetje, od koder so obiskovali večkrat štajerska in koroška mesta, posebno Radgono. Tudi štajerski in kranjski protestanti so po letu 1600, ko niso več imeli svojih cerkva in predikantov, večkrat romali na Ogrsko, kjer so imeli bogoslužne shode v Petanici in Soboti (Olsnitz, Muraszombat). Dne 14. julija 1601. poroča Hans Walter, pridigar v Petanici, da je ob preteklih (binkoštnih) praznikih prišlo celo mnogo ljudi iz Koroške in Ljubljane k njegovim pridigam (Loserth: Akten und Korrespondenzen III. str. 196). — Okoli l. 1582. je pridigal na Battyanijevem posestvu pri Novem Gradu (Güssing) Vid Subtilič, pozneje predikant v Metliki.

sze je tam lutheranszki predikant voberlenczao ino oblejkao. Tiszte Szlovene pa, steri szo sze nikak nej v lutheranszko molitvarniczo püsztili szpraviti, szo nyim Radgoncsanye pravili: dummer windischer (szlovenszki bedak). Pokedob bi pa stajerszki, koroseszki ino krajnszki lutherane vnogo nepokornoszti delali ino po sili doli terli katolicsansztvo; tak nyim je nyihov gospoud i ladavecz Ferdinand (szledi kak czaszar II.) zapovedao lutheranszko vero zapusztiti i na sztaro katolicsanszko sze povernoti. Za toga volo szo lutheranom cerkve vsete, radgonszka z püksenim prahom razrüsena, knige lutheranske szesgane, predikantje pretirani.¹ Tisztim pa, sterim sze nebi stejla katolszka vera, naj bi odisli s nyegovih orszagov. Rejszan szo sze vnougi lutheranye raj szvoje domovine, kak lutheranszke vere znebili ino sze jih je veliko k nam preszelilo, kak tou dendenešnyi sivoucsi rodovje kasejo, kakti: Stajar, Kranyecz, Šnidar, Boar, Czvärnyek, Korosecz i. t. v. — Szechi Gyüri je za volo teh lutherzkih prisavezov v szobotskom i gornjolendavskom gradi (pri papinszkih cerkvaj je esese nej szmeo) lutheranszke predgare gorivzeo. Szechiov gradoveni officerje szo nekoga Odencza, lutheranszkoga predgarja, steroga szo z Stajara vöztirali po vesznicaaj okoli dali z gospodsine voziti, naj bi kmete z obetanyom ino postrassuvanyom na lutheranstvo zapelavao.² Gda ci pa czaszar Rudolf z Botskai Stevanom v Becsi mir napravo, poulek steroga je lutheranom i Kalvinarom szloboscsina prepüsztjena znoutra mejnikov vogerszkoga kralesztva po szvojoi

¹ Radgonski prot. tempelj ni bil razrušen, ker je njegov lastnik Karl pl. Herberstorf prosil, naj mu prizanesejo in je že sam odpravil predikanta, altar krstni kamen in zvonove.

² Peter Pavel Odoncij (Odec), pridigar Hipolite pl. Windischgraez na gradu Waldstein pri Gradcu, ki ob splošnem izgonu predikantov ni hotel zapustiti svojega mesta, je bil l. 1692. na ukaz nadvojvode Ferdinanda ujet in v Gradcu zaprt. Mestni sodnik ga je obsodil na smrt, a nadvojvoda ga je pomilostil na galejo. Ko so ga peljali v Trst, se mu je v Senožečah posrečilo uiti svojim čuvajem. Zbežal je najprej na Ogrsko, potem pa na Saksonsko. (Hurter: Geschichte Kaiser Ferdinand II. IV. B. ztr. 281. sl.)

veri djaszti (obrejüvati) brezi kvara katolicsanszke vere i na vesznica nej (1606.) vnoгим protestanskim velikasom sze je szprava nej dopadnola. Szechi Jüri je szam od szebe tüdi na vecznice vöstegno beesni mir ino k Tissinskoj i Szvetoga Gyüria cerkvi pri sterih szo plebanuszi falili szvoje lutheranszke farare poszado. [Battyanirov rod je prepovedao, kürdomanszko cerkev papinczom goriodprejti]. (Farar je tatranszkim Szlovakom teliko, kak nam plebanus. Szechia gradoveni officerje, szlovaki, szo naj-mre kmetom pred szebe zapovedali i nyim osztro naroucsili farare, stere nyim je zemelszki goszpoud poštvavo, postüvati i nyim po sztaroj navadi placšüvati. Kmetje stimajoucsi, ka do tej prisleci nouve fare redili, szo sze privadili nye lih farare imenüvati, Fararom protesztantszkim szo katolicsani na Voger-szkom „Laicus“ pravili to je szamo za szvetszke i sz. reda nemajoucese mouse drsali. Nyim je od kat. püspekov prepovedano bilou zakramentome deliti). Lutheranom i Kalvinarom szo itak vrata zaperta na Horvatsko bila. Šelezni naši papinczi szo še premalo mešnikov meli. Protivno zagrebski Pispek edne miszli z dolnyolendavszkim Banfyom z szvojoi nevtrüdlivov pasztir-szkov paszkov vöszpela, da szo szalaszki Szlovenje cziszti osztali od lutheransztva, stero szo lütheranszkoga Botskaja pri-atelje vszepovszed nekaj z lejpim, nekaj pa po szili na lüdi pri-vesüvati.¹

¹ Tu se je naš pisatelj zmotil. Jurij III. Zrinjski, veliki župan salajski, ki je vpeljal kalvinstvo v Medjimurju, je pospeševal novo vero tudi v prekmurskih pokrajinah. Nikolaj Banfy iz Spodnje ali Stare Lendove, ki je imel Jurijevo sestro Uršulo za ženo, je imel na svojem gradu kalvinske pridigarje in ustanovil protestantsko tiskarno, ki je pa tiskala menda le madjarske knjige. L. 1574. se imenuje Banfyjev dvorni predikant Jurij Kulčar, pozneje Štefan Beyte. Kakor v Medjimurju se je tudi tu kalvinstvo vzdržalo le prilično pol stoletja in med prosto ljudstvo sploh ni mnogo zašlo. L. 1623. se je povrnil Jurij IV. Zrinjski z vso svojo družino v kat. cerkev in takoj izgnal vse kalvinske predikante iz Medjimurja. Med župnijami, ki so bile v letih 1637–1661 protestantom odvzete se imenuje tudi Turnišče. L. 1641. piše zagrebški škof Benko Vinković Juriju Zrinjskemu, da se v Turnišču nahaja neki kalvinski pridigar, ki mnogo škodi katoličanom, Lutrovce in Kalvince pa v njihovih zmotah potrjuje. (Bučar: Povijest Reformacije i protireformacije v Medjimurju str. 49. sl.)

Lutheransztvo na Vogerszkom i na nasem Szlovenszkom za krala Matyasa II. od leta 1608—1619.

§ 13. Pokedob bi sze nouve vere (lutheranszka i kalvinszka) szploh borile proti sztarejsoj katolicsanszkoj, eta pa nye ne bi mogla zadüsi ino vüsztrejbiti; tak szo sze na zadnye vu nehasznovitnom boji pogoudile edna kre drüge šiveti. Meszto toga, ka bi sze vsze tri vere: katolicsanszka najmre, lutheranszka i kalvinszka vu becsnom miri dovoljene pravice edna kre drüge všivale: protestantje szo sze vpirali Matyasa II. okoronati, dokecz nyihovoj vöri po becsnom miri prepüsztzene sloboszesine bole nepoveksa i med orszacske artikuluse ne zapise. Z szvojim šivoucsim bratom Rudolfom izdaj v szvaji bodoucsi Matyas II. bole primoran, kak radovolen nyim tou dopuni, czi szo sze gli vnuogi papinszki szvetszki i dühovni gospoudje protivili (1608).¹ Od etihmao je protestantsztvo po vszoi vogerszkoj zemli pacs jako gorijemalo pri cseszti i oblaszti, pri premošejnyi i pravicaj. [Szkoro vszi plemenitasi szo lutheranje ali kalvinari bili]. Poszebni podšar i pogon je dao lutheransztvi Thurzo Gyüri palatin, steri je lutherane vküp poberao (zazvao) vu meszto Zsolno na pogovarjanja, vü sterom szo pervikrat trije superintendenti ino senjorje zvoljeni bili.² Tü szo tüdi szkoncsali; da vszaki nouvi farar naj priszegne na knigo jedinsztva (konkordancio) ino jo podpise poulek stere dušen bode vszako nedelo dve predgi, po szvetkaj edno, po delavnih dnevij pa v cerkvi molitve deršati, ino v predvuzemszkom (stirideszetden-skom) dugom poszti ino v Adventi nebode szmeo zarocsnike

¹ Državni zbor v Požunu (11. januarja 1608.) je potrdil določbe dunajskega miru, posebno prvi člen o svobodi veroizpovedi. (Fessler-Klein o. c. IV. str. 91.)

² Palatin Jurij Thurzo, vnet luteran je porabil trenotek, ko je protestanstvo na Ogrskem zmagalo in višek moči doseglo, da mu je dal organizacijo, L. 1610. je sklical patrone župnij in predikante v mesto Zsolno (Syllein) v Trenčinu k sinodi, katere duša je bil sam. Določila so se okrožja, katerim so načelovali superintendenti, dala navodila za cerkveno disciplino in sprejela „formula concordiae“. Kardinal Franc Forgacs, nadškof ostrogonski, je ugovarjal proti sinodi, ki se je zbrala brez njegovega dovoljenja in kratila pravice kat. škofov. (Fessler-Klein o. c. IV. str. 148 sl.)

v zakon hišni zdavati i. t. v. (Forgacs Ferencz estergonski Ersek i kardinal je to luth. superintendentov neopravičeno zvolenje nevalavno vloženo, za toga volo ar so pispeki nej bili nazoucsi ino protestantje nekoliko 8 stolicz (varmegy) szo je pa zavergli, ka szo pispeksztvo za osztanek katolicsansztva dršali). — Boug sze je tüdi szkerbo za szvojo vero po Forgacz Ferenczi i po Pazmany Petri esztergonszkom Erseki, steri je szrecsen bio z szvojov modrousztjov i csersztvov zgovornosztjov vnouge imenitne grofe, barone i plemenitase z protestantsztva vu pravo katolicsansko cerkev nazaj pripelati, ki szo po caszi z lejpa tüdi szvoje kmete za szebom privabili.¹ [V 1617. leti szo vogerszki protesztantje jubileom szvoje vere dršali z nedosztjonom ponišenjem vere kat. Steri vogerszki velikasi szo vu kat. vero nazaj prisli, taki po jubileomi, kakti Eszterhazi Miklos, steri je szledkar palatin bio, i prvi blizsk prot. vere na szvoje oblaszti zemli vgaszno poleg pravicz orszacskih i vnouge za szebom gotegno].

§ 14. Na szalaszke nase Szlovene szta zagrebszki pispek ino Banfi od dolnye Lendave ocsinszko szkerb noszila i nej püsztila z lutheranszkim ali kalvinszkim oklom nye natepsti. Neszrecsnejsi szo bili vesehajt šelesni Szlovenje, ar sze je med nye lutheransztvo notrivisterlo i osteblilo, tak da szo sze papinci meli bojati pred naprejstojecsem zcezloma vszkoncsanyom szvoje vere. Ar kak indi na Vogerszkom tak i tü lutheranszki zemelszki goszpoudje Ferdinandi II., steroga szi je brezotrocsen Matyas II. za nasztopnika zvalo, odnagnjeni szo pri vszakoj priliki preske dejvali szvojim podložnikom, naj bi sze

¹ Peter Pazman, iz stare plemiške rodbine, rojen od luteranskih starišev l. 1570 v Velikem Varadinu, je prestopil v 13. letu v kat. cerkev in obiskoval jezuitske šole v Krakovu, Dunaju in Rimu. Ko se je l. 1607 vrnil na Ogrsko je z besedo in pismom deloval za izpreobrnjenje protestantov. Še preden je postal škof se mu je posrečilo 30 plemiških družin pridobiti za kat. vero. L. 1616 je postal nadškof v Ostrogonu. — Več odličnih magnatov je takrat še bilo na strani protestantov, tako Franc Battany, Nikolaj in Jurij Zrinski, Franc Nadasdy, Tomaž in Jurij Sechy, Banfy s Spodnje Lendove in še nekateri drugi. (Fessler-Klein o. c. IV. str. 151.)

navolili papinsztva. Kak sze je na Cseszkom veroboj zaplamno; Szechi Gyüri je taki szvojega brata Tomasa v szobotski grad poszlao za toga volo, naj kak slovenszke, tak stajarszke kmete na lutheransztvo i prouti csaszari Ferdinandi II. podpihava. On szi je kurašo vzeo papinszkim skolnikom naravnoucs na znanye dati, da oni naj grüntnega goszpouda vero (luth.) gorivzemejo ali sze naj inan (s nyegovoga grünta) zoselijo. Nyegovi officerje szo papinszke kmete pri gospodsini za bolvancsare, bogopszüvce, bedake, ospotavali, oszmehovali, nyim gizdavo zapovedavali, na nye osztro sze otreszkavali; mesnikov posten glasz oszmradili ino oblatili, luth. farare pa hvalili i zvisavali. Lagali szo, da pokedob je še czaszar, palatin ino nyihov goszpodin lutheranszke vöre, orszak more lutheranszki gratati. Posztrassüvali szo, da pridejo Törcei dolimarjat papincze i. t. d. Z toga lahko vgonyavamo kak szo dolipoklaeseni bili pri nasz papinczi, sterim so mesnike, ki bi nye potroustali ino povesili, celou szfalili. Naj duše je obsztao niki Vernyek Ivan, plebanus na gorejnyem Sziniki, eden mouš velike sztaroszti, sznasne zvünejsine i prijaznoga obnašanya. Od toga sze pripoveda, ka je vszigdar, gda koli szo Botskajovi razbijacske priblišavali, pred szvojim farofom sztojecsi ino sze nyim je naklanyao ino v glaši vino ponüjao. Nad špajsznim sztareczom szo sze mimo rošlajoucsi Vougri zaszmeljali i nyemi nikaj hüdoga nej zadali. Vü vrejmeni mira okoli vüzma za volo szpovedi je eden horvatskoga zlešenja jezuitszki missionar po imeni Pitasies k šeleznim papinczom prislo od szombatelszkoga kaptalana poszlani, steri nyim je za encsasž dusevni troust podejlo.

Lutheransztvo na Vogerszkom i nasem Szlovenszkom za krala Ferdinanda II. od leta 1619 do 1637.

§ 15. Ferdinand II. je veliko meo z protestantmi opravit. Boug ga je pa blagoszlovo z ednov tivarisiczov — bavar-kinyov — katolicsanszkov kersztšeniesov, stera ga je szploh vu

katolicsanskih miszlih poterjajala ino krejpila prouti szkü-savanyom szilnih protesztantov. Nyegovoga kralüvanya zourja je toti v kervavoj farbi sze szkazala, ali na zuncesvno vedrino sze je razjasnila. Pervi szo bili tocskov zbontarani csehszki, moravszki ino austrijanszki protesztantje, steri szo pod vojvodsztvom grofa Thurn Matyasa tia do oszidja Beesa priroslali nad Ferdinanda II. ino szo ga v lasztivnoj prebivavnici za perszih trouzili i prisziljavali na podpiszanya szvojih nepravdenih protestantszko vero dotikajoucsih šelejnyov. On pa na bošo pomoucs sze zanasajoucs nyim nikaj nešese dovoliti, ka bi znalo biti na kvar katolicsanskoj veri. Za eto dühovno krepkoszt ga je Boug naszkori z srecsov blagoszlovo. Njegova vojszka je csehsko pobila. Za tega volo je Thurn Matyas mogao Bees nihati ino setüvati szvojim na pomoucs. Premagani Csehovje szo denok nej henyali budaliti nego szo sze zpajdasili z Bethleny Gaborom erdelszkim poglavarom i po tom omocsnejsani szo szi meszto Ferdinanda II. za krala zvolili Friderika kurfürsta, steroga szo dali okoronati po nepravdenih rokaj kalvinszkih predikantov. Od drügoga kraja pa Bethlen Gabor szrecsno naprejszili i za malo csasza z klanyom, šganyom i opüztsavanyom szkoro vesz vogerszki orszag szvojoi oblaszti podverse, cerkve i klostre vuporobiti, mesnike, steri szo nikam nej vujti mogli mantrati ali pretirati, meszto nyih kalvinszke predikante notri-posztaviti, šole goriposztaviti i katolicsanszko deczo vu szvojoi kalvinszkoj veri vesiti veli. Ali szrecska sze je obernila na ponizejnye zvissenih puntarov. Cszarski seregi szo Czehe pri Pragi, tak szpoterli, da je szam nyihov zimszki krao Friderik komaj vujšo. Dvajszetih imenitnejsih zacsitelov reberije czaszar da glavobitjom kastigati. Csehov nesrecza je vnogo vogerszih velikasov (z nyimi vzdrüsenih) sztrejznila in sztraha moucs nye tirala pred czaszara na kolena; med etimi zbojanimi je bio tüdi glaszoviten Szechi Gyüri, družbenik Bethlena. Eta neprijetna okolsina je primorala Bethlen Gabora z szaszarom v Nikolsburg, meszti na Moravszkom sze pogoditi, tak, da sze je lutheranom i kalvinarom nej branilo gde bodi na Voger-

szkom cerkve i soule napraviti (1621). Horvatje szo nyim pa toga nej privolili.¹

§ 16. Komaj je zacsnila nasa Szlovensina ob Boeskajovih krucov razbijanya malo lepse lica kazati, pri vszem gori sze pomagati, bole z ludmi oboujega szpola povnositi ino vdrusbiti, sze po razbojnom ropom Bethlen Gabora pridrusnikov je pali moglo vsze nazaj sztoupiti ino szpreminoti. Tecsasz, ko je Bethlen Gabor okoli Dunaja sztrahoto delao s Kanise szo Törcei i Tatarje do Radgone priderkali. Gda bi pred nyimi povszed gouszti dim od vušganih vesznicz visziko sze vijocs, vsze je bejsalo, nekaj na mürszke oszredke, tüdi na pogibelnoszt pred nareztescov vodouv, nekaj pa na brege v gouszte loge, da naj nenajdejo ludih na klanye i odegnanye. Drugo vsze, ka szo najslji, poganye, poszirajo, ali s szebom odvlecsejo ino szporoblene hrame zaepelijo, posebno v Szoboti, Beltinci i na Bisztrici najvecs kvara szo delali.

§ 17. Od toga vdarcza je sztrasnejsega szem zamahno Bethlen Gabor, ki pri Rohonci na dvouje vzemsi szvojo armado, nyemi sze je zľublo v Possun oditi i tam voug. korono v rouke dobiti, drľgo trumo szvojih krucov pa je poszľao na Horvate proti Dravi ino nad dolnyolendavszkoga Banfi Kristofa šelejoucsi szvoje csemere vöszpusztiti za volo toga, ka szo z esaszarom deršali ino protestantszkom predikantom branili na szvojoj zemli kmetom krivo vero predgati. Od Drave szplasen i Bethlen

¹ Bethlen Gabriel (Gabor), l. 1613. izvoljen za kneza erdeljskega, se je postavil na čelo ogrskih vstašev proti cesarju Ferdinandu in se zvezal z uporniki na Češkem. Z Bethlenom so potegnili tudi Jurij Sechy, dva Zrinska, Franc Battyany in Banfy. Battyany je zbral posadke obmejnih krajev, katerim se je pridružilo par tisoč Turkov, zavzel Körmen in Rohonc in jo udaril na Štajersko požigajoč in pleneč tja do Dunaja. L. 1622 je bil v Nikolsburgu sklenjen mir med Ferdinandom in Bethlenom, kateremu je cesar priznal vojvodstvi Oppeln in Ratibor in sedem komitatov ob gorenji Tisi. Določbe dunajskega miru iz l. 1608 so bile iz nova potrjene. Po miru v Nikolsburgu se je več odličnih magnatov pridružilo Ferdinandovi stranki in prestopilo v kat. cerkev, med njimi Jurij Zrinski, Tomaž Nadasdy, Franc Battyany in Jurij Sechy (Fessler-Klein o. c. IV. str. 185 sl.)

Gabora razbojniczke, nazaj prejk Müre pregazivši, szo sze mahoma kak hüda tocsa na naso szlovenszko zemlo zagnali, tüdi tü szvojo porobšelnost naszítiti. Gdekoli oni idejo, takse grozovitnoszti delajo, da sze je pravilo: pitani den je tü. Nyih dika je bila vse do kouše szporobiti, vsze pošgati, vsze razdrejti ino vkonesati, kajkoli je papinszkou bilou. Nyihovi pomocsnike Törki ino Tatarje szo vero meli: da ki na etom szvejti vecs kersztšenikov szpokole, vecs bode na drugom szlugov meo; odked je šela do lüdiš vmarjánya vnyh li gorejla. Protestantje szo tem szvojim pomocsnikom za malo cejno zoudali vnogo Szlovenov i Szlovenk, mladih ino lejpih, stere szo oni küpoma kak šivino, na jezera i jezera odegnali na törszko zemlo i tam moške za katane (vojake), deklinc pa za spanyaese i šene gorisztermili vu törszkoj veri. Lešej szí je pomiszliti, kak z perom szpizsati onih robov kersztanszkíh czvilenye, joukanye, rascšanye, stero szo je na vecs mio dalecs csülo.

§ 18. Merzla groza je trouszila one Szlovene i Szlovenke, steri szo po odidenyi kerviselnih razbojnikov Bethlen Gabora z szkrivnih lükeny i votlin vöprilazivši viditi mogli, kak nešmilno szo je nyihovim cerkvam, hisam i zemliscšam godilo. Vidili szo, da nyim je drügo nej prekosztalo, kak szama pogorisca puna szajh i dima. Kak ocsi za joukanye! Vnougí od sztraha i sztrada szlouki i medlouvi szo bers ocsi na vszigdar zatisholi. Ti malo mocšnejsi szo pa roke na glavi nosecs milo joukali, i prascšali eden za ocsa, mater, drügi za szina ali seser, tretji za šeno ali moša. Nekim je šao bilou za lejpe jünce, konye, krave i druge fele blago, nisteri szo sze šorjali za szvoje zernye, stero bi zdaj kervavo potrebüvali; ti edni szo kricsali, preklinyali luth. Vougre i pogane. Na vsze ete nevoule szo prisle oszšepnice (bobinki) ino majini betegi, steri szo nevolne Szlovene i Szlovenke na jezere z szvejta pobrali.

§ 19. Tak szo nisteri szlovenszke veszi ali zciszta prejšle, kakti: Negonci, Obrancšakovci, Krisanovci i. t. v. ali na malo prisle. Ar szo nej meli voule za volo sztraha pred naszkornov szpodobnov szilov, szvojih do teo pošganih i razdrejtih hramov

goriposztaviti, nego szo sze raj nikeliko lejt po bregaj siroma, da najdale vidijo pogibelnoszt, po leti v satoraj sztisznoli v zimi vu votlinaj dergetali i odned nekelko za volo potrobnoga šivesza zemlo obdelavali. Tako szo sze encsasz nevoulivali Bagojancsarje, Martyancsarje, Kobilcsanci, Šaloveczanje i. t. v. V nestere escse itak šivoucsa szlovenszka imena deršecse vesznice szo pa zemelszki gospoudje na obnyivanje szpoklacsenoga pola med szlovenszke od mecsa nepozobane i neodegnane zlešenike naszelili Nemce ali Vogre. Tou kašejo: Dobra, Dobrovník, Daber, (Dujber), Sztavka, (Davka, Tauka), Josecz Krics (Grits), Brescecc, Radis, Resznek, Velika i. t. v.

§ 20, V etom zburkanom vrejmeni szo nasi Szlovenje zavolo szvoje katolicsanszke vere vnogo terpeli od vogerszkih lutheranov ino kalvinarov, steri szo szí prizadevali nyou zcsiszta vözstrejbíti i mesto nye szvojo med lüdi vpelati. Ki gda bi vidili, da zagrebszki pispek i Banfi Kristof szalazskih Szlovenov zemelszki goszpoud nepüsztitá kmete z protestantszkom oklom natepszti; ocsiveszno szo lutheranszki i kalvinszki predikantje nikaj ne szmeli, szo sze denok negdanegda na szkrivoma k kmetszkim hišam pritepli ino poszküsavali zapelavat. Najvecskrat szo sze vu Turniscsi pokazali, kamo je k Marii vnougo romarov prihajalo. Ka zvedivsi Banfi Kristof zapelavce je dao goripoiszkati ino odpoditi. Zatoga volo szo Banfia nyegovi kat. kmetje lübili ino veliko prestimavali ino z vküpnabranimi pejnezi nyemi pripomögli ednoga brata z törszkoga robsztva vörejsiti. Eto prenagnenyé i kersztsanszke miloszercenoszti delo sze je Banfi tak dopadnilo, da je Csesztregarce, Dobrovnicarce ino Turniscsarje z nekimi varoskimi sloboscsinami obdarüvao, stere nyim je tüdi esaszar Ferdinand z pohvalou poterdo.

§ 21. Slabejši i nesztalnejši szo bili šezelni kat. Szlovenje. Pervo kak bi Botskai Stevana praszka voüdarila, ar szo neki imenitnejši nyihovi zemelszki goszpoudje poimeni: Szechi Gyüri, Batthyany Ferentz i Nadasdi Tomas, esaszari ino jörszkomi pispeki na drasbo szvoje szlabejse kmete znali z pejnezi, z obe-tsanyom bougse kmetye, bogate senitve i slüsbe na lutheranszko

szvojo vero privabiti. Pod tecsajom Bocskajove i Bethlenove reberije szo po peldi nemskih velikašov na sziloma doli terli ino zanicsavali papinsztvo. Oni szo szami obszebe papinszke cerkve lutheranszkim predgarom prejkдали. Pa s kaksov praviczov? (Martyanszki farar je Szechi Gyurii z cerkvenih pejne z v mito dao 228 fl. Farar pri sz. Benedeki je plemenitomi Prosznyak Janosi mesztovino, gornjoszinieski farar (Vitus) gorno z vrha Koziak (zdaj Grebenscssek) ozvanoga dobraszkoj grofinyi prepüsztö, gornjopetrovszki farar je pa v Süllinci i Sanavli meszto negdasnyega kebla szamo škaf šita proszo (terjao), naj ga lih trpijo i. t. v.) Lutheranszkih predgarov sze je pa teliko szem na Szlovenszko priteplo, da so nyim negdasnyih plebanusov farofi nej došli, nego szo sze k podrüsniesam (filial) notriterli i priphali. Vu farof pri sz. Benediki szta sze dva farara na enkrat notritiszkala. Eden je meo praviczö od Nadasdi Tomas, te drügi pa od plemenitoga Prosznyak Janosa. Tecsasz, ka szta sze farara od prejdnozti med szebom deacski pernyala, csemerje szo zevreli i szkipili vu nyihovih šenaj, tak da je edna nad to drügo z peszniczov szkocsila ino szo z glasznim klepetanyom ino szadoukanyom sze za kersko (?) po klej vlacsile. Eta szpracsliva szvaja sze je ovak nej mogla zadüsiti, nego da je eden farar na meszti obsztao, drügi je pa v Szeli szlušbo doubö.

§ 22. Pervi lutheranszki fararje szo sze jako znali jaliti pri nasz ino szladkati. Oni szo (zapervo) po nedelaj i szvetkaj bošo slušbo v poposzkoj hali i vu mešnom gvanti oblecseni deršali. Div. Marie i ovih szveczov kejpove szo na meszti nihale v cerkvaj, sztere szo nej zgorele; oni szo szpovedavali na vüho natihoma, k betesnikom so ostijo prineszli, oblakom szo dali zvoniti, kimpeterice (posztelkinye) szo szpelavali i tak vecs po papinszkom delali, skolnizke szo po navadi popevali, odked je neznaoucse lüsztvo stimalo, da szo pravi meszniczke. Ali pomaloma sze je denila z szkrivnoszti punoga mraka sztrasna gvisnoszt, da szo oni tak szvojem krivoversztvi vu szploh raztecsem bogaszti ino naszladnoszti odraszek dajali. Fararje meszto toga, ka bi lüsztvo z navukmi potroustali ino opobougsali, szo

sze potepali, nalükavali, karvarili, z praznimi verami mejsali, szvajo dalali med papinczi i lutheranmi, po paverszkom szamo na mocsno vino i dobro jeszti stimali.

§ 23. Szalaszki Szlovenye vsze nespodobnoszti tih gorejnyih zvedevši gde bodi szo šeleznim lutheranom na oucsi vergli nezahvalnoszt, da szo szí püsztili pravo vero vzeti, stero szo szí nyihovi pokojni sztariszke szlobodno i na örok tüdi za szvoje vnüke zvolili. Szram vasz bojdi, szo djali, szram vas bojdi, lagoja otroci! Jeli vasiš pokojniš sztarisov zlati in srebrni pejnezi, szo dobri, na sterih je devicza Maria, jeli nyihove nyive, gorice, loge všivati znate, szamo szte nyihovo vero odsztavili, stera je nye v nebesa privedla i. t. v. Etaksi gius je nesterim šeleznim lutherankinyam v szerce szegno; one szo sze szvojim moušam toušile, joukale šalostno, ka szo sze zneverile. Moušom je tüdi šao gratalo za negdašnyo katolicsanszko vero. Fararje szo mogli videti, ka nye lüsztvó zaesinya odirjavati, ka nyim je pokazalo po misurkanyi, muvlenyi, dohodkov prikratenyi, k nyikovej boši slüsbi neidenyi ali po oszmehavanyi nyih vszigdar edne kože derenya. (Vszaki farar je predgao z krajnszke knige Dalmatina, predgara lutheranszkoga „Postilla, to je kersztanske Evangelske Predige verhu Evangelia skos celo leto, za hishne Gospodarie, shole, mlade ino preproste liudi od Joan. Springenberga na vprashanie ino odgovore isloshena. Zdaj pervizh verno inu sueisto stolmazhena inu v pravi slovenski jesik prepisana. Ano MDLXXVIII.“)¹ [Fararje szo szami malo ali nikaj neznajoucsi od Agosztanszke vere, stero szo escse vnougi nej meli zostampane vu szvojem jeziki, Szlovenje pa tim menye kaj od nye znali. — Fararje luth. i kalv. nejszo cerkvenega reda pravi popi; vecsaszi, pri zacsetki nyihove szlúsbe na Vogerszkom, szo je szamo za prouszte mouše deršali. Zato je egerszki pispek, Verantz po imeni, piszao Kassa-

¹ Tu se je pisatelj zmotil. Spangenbergove postile ni poslovenil Jurij Dalmatin, temveč Sebastian Krelj (I. del) in Jurij Jurišič (II. in III. del). Poročila o prot. knjigah nam pričajo, da so se ogrski Slovenci tja do začetka 18. stoletja posluževali knjig kranjskih luteranskih pisateljev.

varasanesom, ka on kakti kat. pispek nemore dopüszčiti, ka bi sakramentome lajkuszi, to je to: prouszti mošje vödelili].

Lutheranszki gospoudje szo zsami opazili, ka nyim gli fararje nebi potousili, ka nyim je lüsztvö neprinagnyeno. Gizdavim goszpodom szo pa miszli po glavi rojile, da vszaki, steri na nvihovem grünti šivejo, morejo nyihove vere biti. Za toga volo szo z hüdim hajili szvojo namembo vöszpelati. Papinceze szo za szmetje deršali, šnyimi... kak sze nyim je zdelo. Papince szo drasesili v vszako dob, v nyimi vertali brezi hejnyenya, nye zazanykavali, oszmesavali z obšalnoszťjom, spotom ino gerdimi imenami oszipavali i dreszelili. V Soboti szo papinci mogli z gospodsine gnoj voziti na szamo Tejlovo po tisztoj vullici, po steroj bi sze melo Bošansztvo nosziti, Krisna drejva szo dali doliposzekati ino zešgati. Na szkrivoma szo papincesom hrame vušgali, i ovak szo pogorelczom nej steli pripomoeska podariti, nego csi szo lutheranje gratali. Csi je papincez kaj vtežno zakaczati, osztrej je bio kastigani, kak lutheran. V Lükacsavezi je Nenits, nemesnyak, szvojega kmeta, steri je šnyecsam pošali pravo, ka sze lutheranszka vera Szloveni tak vda, kak nemske bergyuse (krajnszke plundre), do pouпка szlecsenoga znak na formo kriša po klej dao razpeti kre gnojšnice za mraka, da szo nyemi kerv vöscsipale osze, mühe, ino komarje. (Tüdi bi ga vkopiti dao, da bi sze sto prisziliti püszto k toj grozovitnoszti i kmicsa ne bi zabranila). Csi sze je eden hišni tivaris toga drügoga navolo, lehko sze ga je rejso, csi je lutheran pousztao. Na kratki: našim Szlovenam i Szlovenkam, mladim i sztarim je taksi sztrah pripravlen bio, da szo sze kak nejma šivina püsztili v lutheranszki jarem vpregati. Z toga sze vidi, da je lutheransztvo pri nasz nej tak, kak negda katolicsansztvo (I. Kor. I. 9.) nego po sztrahi, gladi in plamni nasztanilo, ravno tak po szili, kak törszka vera.

§ 24. Pri etaksem necsloveckom djenyi zemelszkih goszpoudov (prouti kmetom) szo fararje svoje nousze visye povzdignovli z szvojimi koprivojezicsnimi šenami, na laš z tem posztrassüvali bojecsno lüsztvö, ka Törki ino Tatarje szkoro szem pridoucsi,

bodo nye pitali: gde i steri bi esese bili papinci, da nye pokoncsajo. Pouleg tega szo fararje procs odpravljali z papinszkih cerkv stare, poboshne navade i sege, kakti: krišanye z rokov, blagoszlavlanye pola, gories, vojskenih szvejcs, vode, proseeie, post, szpoved natihoma i. t. v. Luther Martina bošo szlušbo szo brezi zadrška vpelali; zato je negdasnyi papinszki mesni gvant v szmejsno dob razdrapani ino zodáni bio. Z cerkvij szo denok nej szmeli Marie ino szvecsov kejpove vözlücsati za volo sztraha pred lüsztvom, stero je szploh po papinszkom miszliło. Gda bi še vsze gotovo bilou po lutheranszkom, prišli szo (od Zvonarits Mihala szloven. luth. superintendensa) vöposlani szenorje (esperesi ali šinjorje) szlovenszke ekklesie ali fare pregledjüvat opisüvat zoucsi gradovenih vladnikov Szechia ino Battyania, kak i varmegyjszkoga szodecza (birouwa) 1627.¹ Lutheranszki fararje szo bili nisteri prebrizsani, izobraseni, zvecsine pa paverszkoga znašaja moušje. Tak szo nekoga Chrizaniusa, pri sz. Nedeli fararja gospoudje po šali cristatus (kokout) imenüvali, za toga volo, ka sze je vu szvojoj zapojenoszti rad ... i bio z drügimi kak kokout. V pavri szi je najraj csasz krato i szvoje eseri tüdi z kmetovszkimi szinami omouso. (Ete papinszke cerkve szo lutheranje v rokaj imeli: v Pertocsi pri sv. Jeleni, v Rogacsovzi pri sz. Gyürri; v Szoboti pri sz. Miklosi, na Tissini, v Martianci, v Ivanovci pri sz. Benedeki, v Krisavci, v Dolenci,

¹ Prepis tega vizitacijskega poročila se hrani v tisinskem župnem arhivu. Listina ima naslov: „Anno 1627, die 10. Iulii facta visitatio generalis ecclesiarum slavonicarum in bonis Sechanis et Batthyanianis in comitatu Castri ferrei constitutarum per visitatores e venerabili consistorio missos, Reverendos dominos Stephanum Letenienum, praedicatorum superioris parochiae Czepregiensis, Stephanum Zvonarits concionatorem Zenkiensem et Joannem Terbocs, ministrum ecclesiae superioris Lindvae et sibi adiunctos.“ Zapisnik podaja natančen izkaz vseh dohodkov za cerkve in predikante. Protestantski pridigarji so bili l. 1627 sledeči: Sv. Jurij (Viz-Lendva), pastor Ivan Cainsar; Sv. Helena — Gregor Gerber; Tissina — Mihael Allodiator; Sobota — Jvan Gödöröczy; Martijanž — Mihael Domiani; Sv. Benedek — Mihael Rakicsany; Selo (Lak) — Jurij Bossani; Dolinci — Blaž Ivanković; Nedelja — Tomo Križano; Gornja Lendova — Jvan Terbocs; Gornji Sinik — Mihael Medvedovics. —

v Szeli, v Gornyopetrovci pri sz. Nedeli, v Gornyolendavi, na Gorejnyom Szeniki).

§ 25. Prava vera katolicsanszka je denok nej povszem vszega preminola od šeleznih Szlovenov. Bili szo najmre tak krepkoga szerca nisteri moski i šenszke, da szo raj vsze pretrpeli, kak szvojo vero dali vzeti. Retkoszt, vbosanye, dracsenye, nazaj postavlanje i smikanye papinczov je szploh vugodna passa bila divjemi pogledi tü vladajoucsim lutheranszkim goszponam. (?) Györszkoga pispeka ocsinszko szerce je zmirom joukalo, da szo szvoje pravice toti branili, obraniti pa prouti poszilnoszti vnougih lutih protestantov nej zamogli. Niti szo nej mogli pispek do szvojih oucz szlovenszkih, pa da bi ravno k nyim prisli, nebi nyim znali z szebom prineszti, nego edno szerce puno milüvanya i dobrohotejna. Pokedob szo pispek za volo vnougih bojov nej zmogli za naše papinszke Szlovene mesnikov, szo nyim licentiatuse priszkerbeli, ki bi nye v pravoj veri obderšali. (Licentiatusi szo bili neposzvecseni, ledicsni, zevcseni, postenoga šitka mošacske svetski, steri szo meli od pispeka oblaszt: deczo kersztiti, zarocsnike v hisni zakon vküpzdati, mertve szprevajati, po nedelaj ino szvetkaj lüsztvü evangeliom prešteti v cerkvi, pobošne knige i molitve prešteti, ino szpejvati. Taksi licentiatusje szo bihi v Csöpinai, v Dolenci ino v Szeli. Podlosni szo bili najblisejšemi plebanusi v Piterfi (?); pri szlušbi szo bili v cserno halo oblecseni i bejlo szrakico na szebi mejli.) Broj szlovenszkih papinczov je naraszao po tom, da je caszar Ferdinand II. Popel Evi, Battyany Ferentza doviči za düsnoszt nalošo protestante z cisztercitsenzke sz. Gottharda apatnije vösztrejbiti. Ona sze je toti nej v tom poszli veliko napihnnyala kak lutherankinya, nego ciszercitszki redovniczke szami szo kmetom szvojim pri vszakoj priliki pobüdjavali po tom, da szo nyim dokazavali, ka szo vszi tiszti goszpoudje, steri szo szvoje kmete po szili na lutheransztvo pognali po szilnoj i neszrecnoj szmertü preminoli. Tou szo nyim kmetje vervali, ar je ravnicš teda glasz priso od neszrecsne szmertü Szechi Gyüria po vszem orszagi imenitnoga lutherana. [Szechi Gyüri gömörszki grof (ve-

liki span) Szobote i Gornyelendave lasztnik, Botskajave i encasz tüdi Bethlenove reberije imenitni talnik, luti protivnik katolicsanszkoga dühovszta v noesi na poszteli od domacse dersine je bio presztreljeni vu Barko, szvojem gradi, poranyeni pa v Muranyi (1628). Poulek toga sze je üprao prigodilo, da sze je Bethlen Gabora erdelszkoga poglavara dovicsa v Szombateli Sennyei Stevani györszkomi pispeki szpovedala i kalvinszko vera povrgla¹. Tüdi mladi Battyany Adam je prejkstopo na kat. vero i z Nougova Grada za 15 dne vsze prot. dühovniczke vögnao (1631) od steroga je nyegov dvorni pop i superintendent kaniski Palfi Janos k ednomi kalv. superintendenti piszao: „Deflevi apostasiam juvenis mei patroni, qui ante annum multorum exemplo motus papisticae sese addixit religioni“. Odked szo z Vougrou i Szlovenov vnougi oboujega szpola brezi sztraha od szebe zlücsali lutheransko butaro, z sterov szo negda po szili oblošeni bili.

Lutheransztvo na Vogerszkom i nasem Szlovenszkom za krala Ferdinanda III. od leta 1637 do 1657.

§ 26. Vogerszki protestantje taki vu pervom orsacskom szpraviscesi prevago imajoucsi szo zacsnilo po szvoji navadi z szvojov neomivnov jezicsnosztjov prouti Ferdinandi III. ino prouti katolicsansztvi szauricati (?), celou szo seleli, ka bi nye poszeбно imenüvali vu piszma j obsinszkih za „evangelicsanszki sztalis“. Terjali szo nikeliko papinszkih cerkv, pretiranye Jezuitov, ino protesztansztva na Horvatszko tüdi notripusztsenye i. t. v. Tou szo pa tak nedosztojno ino prevzetno poganjali, da bi mogo pušovo kerv meti on, steroga ne bi nyihovo satanszko obdušenje pri szerci zgrabilo. Draskovits Janosa, bana, je nyihovo velikövüsztno szadoukanye na tolko zburkalo, da je vu szpraviscesi szablo vöpotegnousi ino jo ocsiveczno pokazavsi pravo eto: z etim šelezom, esi ovak ne bi moglo biti, to ödürno kügo (lutheransztvo i kalvinsztvo) vöpresenemo. Mamo tri vode: Dravo,

¹ Soproga Bethlen Gabora je bila Katarina, hči danskega kralja Christiana IX.

Szavo i Kupo, med tejmi v ednoj bomo nouve gosztacse (lutherane i kalvinare) pograšali.

§ 27. Protestantje, steri szo szi od zacsetka szvojga mao pralice z szilov priiszkali szo szkoupoga Rakoczi Gyüria erdel-szkoga poglavara tak dugo podbadali, da sze je on rejszán z Svedmi na Nemskom bojovajoucsimi szpajdaso ino prouti cza-szari Ferdinandi III. szpodigno. Czaszar je pa nej püsztó Ra-koczia tak dalecs priti, ka bi sze z Svedmi mogao zjediniti, nego szkoupomi je vees dao, ino s nyim v Linci mir vesino, po sterom szo protestantov negdasnye slobosesine znouva poterd-jene, 90 cerkev nyim nazaj danih, stere szo od k nyim pri-sstoplenih Huszitov prejmal (1647).¹ [Na znamenye ka huszitje tüdi vino davajo pri Goszpodnovoj vecserji, kelihe (pehare) szo na sztene szvojih cerkev dali zmalati ali zdüvszti]. Na szkoro po tom je czaszar tüdi na Nemskom 30 let tekoucesemi vero-boji konecz vesino vu Wessztfaliji (1648). Za volo tega pripetja szo protestantje tak gizdavi gratali, da szo niti v hisni zakon nej steli z papinczi ovak sztoupiti, nego esi szo pizsmeno obe-esanye od szebe dali, da decza obedvoujega szpola, stera sze v neednakom histvi porodi, protestanszko vero imeli bodo. Lu-theranszki fararje z etoga kraja Dunaja szo sze pa za toga volo szpernyali, ka szo vogerszki fararje naesi, kak ti nemski ino szlovenszki bošoszlüsbo dersali. Nisteri Szuperintendens videvsi, da szvojih fararov nemore v pokornoszti ravnati, raj sze je na papinszko szpovedao, kak da bi v taksoj neszlošnoszti i szpa-eslivoj nyefki šiveo. (Kak indi, tak szo i szlov. fararje eden

¹ Linška pogodba (1645) je potrdila verske svoboščine iz l. 1608 ki so se raztegnile tudi na vasi in zemljišča plemiške gospode. Nihče ne sme iz trgov in vasi pregnati pridigarjev; kjer so bili pregnani se jih sme zopet namestiti. Tožbe o cerkvah, kl so bile s silo odvzete, naj rešijo stanovi do prihodnjega državnega zbora potom mirnega sporazuma ali pa s kraljevim odlokom. Opirajoč se na to pogodbo so zahtevali protestanti na državnem zboru v Požunu 24. avgusta 1646, da jim vrnejo kat. stanovi 400 cerkva, kralj jim je s posebnim odlokom odkazal le 70. (Fessler-Klein: Geschichte v. Ungarn IV. str. 250 sl.)

proti drugomi nevtislivo protivejnye i odnagnejnye noszili: medtemtoga gda szo sze na katolicsane zmersili, csüdno je kak je eden drugoga lizao i ednake dlake szebe kasao).

§ 27. Nasih szlovenszkih lutheranov fararje szo sze tüdi szprevedli vlehajt, (?) nej sze nikoga bojali, prednikom nej szramüvali, dühovno szvojo cseszt szo z grejhi necsiszoucse ogerdili, svojo neznajoucsnost z gizdavosztjov zakrivali; zvün nedelene i szvetesnye bošeszlüsbe szo nej nikak na szebi kazali, da szo vucsitelje i voditelje lüsztvá. Bresi šol i skolnikov bodoucsi szo šelezni nasi lutheranje na csasze nej vedli, jeli esce majo kakso vero ali nej. Szamomi Szechi Tomasi szo sze fararje krouto zamerili tak, da je v szerditosztí vkraj vzeo gornýolendavszkomi farari nikeliko vidonszkih kmetov, nego je i po kalvinszkov vervao ino Palfi Janosa kalv. superintendenta pozvao k szebi (1631). Pri sz. Gyürii farara szo pa pavri celou bujli. Tou sze je etak zgoudilo. Okoli tisztoza csasza, gda bi kmetje stajarszki i nasi najbole muvili povszed za volo velike daese: mladi farar pri sv. Gyürii edno nedelo je predgao: „czaszari dati, stera szo czaszarova, Boügi pa stera so boša“. Zbucseni pavri szo z cerkvi zraven za fararom vu farof notripri-vöpili, tam nyemi v oucsi metali nyegova hüda dela ino groubo zöpszüvali, ka pejncze terja za szpouved. On je tüdi nyim osztro nazajgueso, pavri pa nemuknejo. Zahitzani farar popadne sztolec in po pavrej šnyim mlati, tej ga pak zbejsznyeni primejo, na kla pocsijo ino szkoncsajo. Nisteri fararje szo volo zgübili duše tü szlüšiti ino szo sze za potrejbén šivec z na szkrivoma szkerbeli. (Bajthe Stevan szuperintendens šeleznih, szalaszkih ino sopronszkih fararov vednoj knigi, v nouvom gradi (Güssing) natisznyenaj, sze je odkrito toušo, na gerdoga, sztrasno szpacslivoga šitka podlošnih fararov: Tej szo pa nyemi esce grse i sztrasnejse pregrehe v oucsi vergli. – Tissinski farar je cerkovnyak natihoma oudao, ino z pejnczi ofükno. Martin po imeni farar tissinszki je pa edno poredno velko szreberno razpetje vkradno i pobegno.) Szlovenszki papinci med kralüvajoucsimi lutheranmi, kak šalarje szo sze sztisznoli i salosztíni bili po nedelaj i szve-

taj, ka szo v nyihovoj cerkvaj lutheranje troubili, szami szo pa mogli iti k bošoj szlüzbi k blisesnyemi licentiatusi ali na prousko. Radi szo obiszkali Mario pod lougom. [Turniskoj Marii od rasztja, stero je tam okoli cerkve po lejsih goriszraszlo szo tak pravili. Lutheranje kriviesno grajajo papince za toga volo ka na bošo pout idejo. Znotrejsnya pobošnoszt sze nemore povszemvszega zadüsiti, nego sze tüdi v zvünejsnyo dob vöszkazüje. Za szé more szercza pobošno csütejnye naznaniti, ar sze je od gobavoga betegä zvracseni Samaritanus dopadno Krisztusi, zato ka je prišo nyemi hvalodavat z velikim glasom za szvojo ocsisztsenye, za ove 9 ocsiscsene je pá pitao.] Lutheranye szo pa nye radi gde bodi pricsakali na pouti ino nyim vész sztvorek (poutno czeringo) szpojemali. Györszki pispek Draskovits Gyüri szo bole szkerbeli za szvejtne dobrote ino vészelve, kak za potrejbnoszti szvojih osztavljениh szlovenszkih ouvez. Za veliko szrecso szo stimali nasi papinci, da szo vészäzi jezuitje (miszionarje) k nyim prisli, sterim szo sze na cejlo leto, tüdi k szmertü szpovedali i bosim tejlom bili nahranjeni. (Leta 1650 je Zrinyi Miklos, ban horvatszki vészino mir z kaniscanszkimi Türki, steri se je potrdö na Türnisci.)

Lutheransztvo na Vogerszkom i nasem Szlovenszkom za krala Leopolda I. od l. 1657—1705.

§ 28. Vsze dobro bi imeli vogerszki protestantje od krala Leopolda I. pricsakati, da bi sze proti nyemi tak obnašati znali, kak sze vernim ino postenim domorodczom prisztaja. Nego oni szo punt za puntom (reberijo) goriznejtili i podküriili. Vész orszag szo navalili z notripozvanimi Törki, papince preganyali, cerkve, grünte i obsinszke szlušbe nyim szpojemali; celou szo nye primorali lasztivsine dühovnike majoucse tüdi protestanszkom fararom korce davati; ka csi szo nyim szkratili, z nyive szo nyim sznopje po szili odpeläli. Szamoga csaszara szo protestantje steli zapraviti, tak da szo pükseni prah podkopali na ceszti po steröj bi sze on meo pelati ino szo z csmerom okügali tiszto sztüdenšniczo, z stere bi on meo piti.

§ 29. Czaszar Leopold I. kak lübecsi kersztzenik bi denok rad szvojm zamernikom odpüsztö, da ga drügi szreczenejsi, za mir, szlošnosztt ino varnoszt orszzaga szkerbecsi domorodeci ne bi szpodbadali za krivce osztreje bieše szpleszti. Zatoga volo szo od 300 lutheranszkih ino kalvinszkih fararov, steri szo za volo Vesselenyiovoga vkükzapiszseganya ino Zrinyi – Rakoczi-ove praszke szpolovleni bili, 250 jih je szoudba za krivce najšla, z etih szo nesteri po hoharszkom mecsi szpokonesani, neki na mourje ladje vozit odpelani, ti edni pa z orszaga zcsiszta pretirani bili; 17 szlovaszkih lutheranszkih fararov sze je v komaromszkoj vouzi na katolszko vero szpovedalo, stere szo pispecske v nisterih krajih za licentiatuse ponuczali¹. Zdaj je vszaki stimao da lutheransztvo in kalvinsztvo konec ma. Milosztiven czaszar sze je denok od sztranzskih poglavarov püsztö namoliti, da szo vöpgognani protesztantje nazaj szmeli priti. Nasi szlovenszki fararje szo nej za nikse reberije opravlati meli. Tü je lutheransztvo czvelo, ka sze vej z toga, pokedob je v etehajt poveksana bila gornyolendavszka cerkev (1660.) ino je šesztt šol bilou v Domonkosovczih.

§ 30. Leopolda I. velikodušno pomilosztenye bi protesztantom moglo na miszli obsztati. Oni szo denok nezahvalni pripomogli Tököli Jure-u erdelszkomi poglavari sztraszno razbijati z orošjom mesnike pregitati i marjati, cerkve ino cerkvene

¹ Palatin grof Franc Wesseleny, Franc Nadasdy, Nikolaj Zrinsky, Fran Frankopan in Erazem Tattenbach so zasnovali 1665 zaroto proti Leopoldovi vladi „da odvrnejo domovini preteče nevarnosti.“ Wesseleny je kmalu umrl, drugi štirje so bili l. 1671. obglavljeni. Zarota je imela politične cilje in so bili v njo zapleteni tako katoličani, kakor protestanti. Na severnem Ogrskem se je h krati pripravljaj upor protestantov proti Leopoldu. To je dalo dunajski vladi povod, da je pričela zlasti proti predikantom strogo postopati in jih več sto obdolžila veleizdaje. Preiskava se je vršila v Požunu l. 1673. Pri prvem procesu je bilo obtoženih 33 luteranskih pridigarjev, pri drugem 1674 pa 250 luteranskih in 57 kalvinskih predikantov. Nekaj se jih je iz strahu pred kaznijo pokatoličnilo, skoraj polovico se je odpovedalo svojim službam in bilo pomiloščenih, drugi so bili zaprti v Požunu, trdnjavi Komarni, v Leopoldstadtu ali pa odpeljani v Neapolj na galejo. (Fessler-Klein o. c. IV. str. 319 sl.)

grünthe papinczov szpojemat i no papince na teliko doli szpravit, da szo še nikedik, kakti v Baranyi i Somogyi ni ednoga mešnika nej szmeli meti. Protivno lutheranszkich szuperintendensov gizdoszt je tak naraszla, da szo sze za „nyih excellencie“ dali zvati. Po našoj Szlovensini szo Tökölíovi Kruci tüdi stoverjali ino razbijali¹. Prisli szo od Lutmerka, gde szo sze dobroga vina nalokali, mlade šenszke obszilili ino vnuogo szporobljenoga blaga, czelou blazine i csejvle odneszli. Tamosni plebanos Porat Simon szvoje farnike berš je vküp szpravo ino razbojne Vougre naganyao. V Szoboti ino na Tissini je mesuvao szvojim vernim ino nye z szvojim gorecsobüdnim nagovorejnyom k mocnoj brambi oszercso. Vogerszki Kruci videvsi, da v Radgoni csaszarszki junaczke pod vojsztvom Herbersteina ino Valvasora na nye csakajo, szo sze nad nemsko sz. Ano v Straden pobrali. Tü szo steli farno cerkev szporobiti ali plebanos szo dali zvoniti, lüdje szo vküp pribejšali ino razbojnikie oplasili. Od tistecz szo knam prisli, edni po bregaj kleti razbili, novoga vina sze našerli, hrame szporobili; ka szo nej mogli pajeszti, szo z szebom odvlekli ino odegnali. Za Kruzami je po nasoj (dolnoj) Szlovensini küga hudo besznela; tak da so v Beltinci, v Adrianci, v Gancsani, v Deklešovji ino v Bratonci vnuogi hrami prazni sztali brez prebivavcev i šivine (ino szo po cesztaj, pasnikaj, germovji po küpoma lešali mertveci). Lutheranszki i kalvinszki fararje szo v cerkvi oznanüvali, ka je tou boša kastiga, stere szo papinci vrejndi za toga volo, ka sze nyim nesce nyihova (protestanszka) vera.

§ 31. Ete z peklensztvom pokriti csasz, steri je razbojnisztvi i drügom grehom stero szo tomi rod, szlobodne ceszto

¹ Emerich Tökoly je bil od l. 1678. voditelj ogrskih upornikov proti Leopoldu. Enako Bočkajevim hajdukom so se tudi njegovi ljudje nazivali „kruci“. Leta 1682, je sklenil zvezo s Turki in povzročil naslednje leto pobod velikega vezirja Kara Mustafa proti Dunaju, katerega se je udeležil tudi sam s svojimi četami. Po Tökölíjevi smrti je bil voditelj „krucev“ Franc Rakoczy. „Krucí“ so večkrat udrli tudi na Štajersko in opustošili obmejne kraje. (Prim. Kovačič: Trg Središče, poglavje: Kruci v Središču str. 320 sl.)

odpro, hüde navade i šege ino sziromaštvo dusevno i vremenito prineszo csaszari ino szerczejšim velikasom je na miszev zapihno eto staro pripoveszt: riba od glave vonya. Vsze sze je še navolilo (protesztanszkih) fararov hüdobije ino nemirovnoszti. Zato szo na Sopronszkom szpravicsi po imeni vüpokazana bila nistera meszta, zvüna sterih neszmejo protestantszki fararje cerkve meti. Takse artikularszko meszto je bilou vu šeleznoj sztolici (varmegyi) za lutherane Csoba blüzi Közzega ino Dömölk pri malom Celi, za kalvinare pa Ör (1681)¹. Poulek te orszacske szklenbe bi sze lutheranszki fararje mogli odetecz tüdi pobrati ino papinczom szpojemanu cerkve püsztiti, ali nyim je nej vola bila brezi szile dojnih krav sze znebiti. Medtemtoga ober nyih glave szo sze zacsnilu vküpnävijati tiszti oblaczke, v sterih sze je pomali osznavao nye razvejajouesi grum. Vu boji szrecsni Leopold I. je Törke szporedoma zbio in z Voger-szkoga dale votiszka. (Tökoli videvši szvojega branitela oszla-blejnye, szkzivoma sze je z csaszarom pogodo. Med tem szo jezuitje ino piarisztje (baratje) mladino v šolaj vesili ino pispekcom potrejbne mesnike pripravljali, da po nyih trudenji od lutheransztva i kalvinsztva dolipoteleseno katolicsansztvo sze more povzdignoti, raszti, czveszti ino veszeli szad roditi. Našim šeleznim Szlovenom sze je posebno bougsa prihodnost prizarjala po tom, da szo nyih trije najimenitnejši grüntni goszpoudje protestantsztvi herbet obernili po imeni: Battyanyi Adam, Nadasdi Ferentz ino Szechi Peter, stem szo za szebom vnogo svojih lutheranszkih kmetov vu pravo Krisztusovo cerkev privabili ino pripelali. Po csaszih Tissinszka, sz. Gyuria, Szobotska, Martyan-szka fara szvojih lutheranszkih fararov szo šze rejšile ino meš-nike dobile. Fararje szo sze z vsakim kmetom na szkzivoma

¹ Na državnem zboru v Šopronju (Ödenburg) so bile verske zadeve predmet pritožbam tako od strani katoličanov, kakor tudi protestantov. Po državnem zboru je cesar Leopold izdal 9. novembra 1681 odlok, ki je sicer splošno potrdil določbe dunajskega miru, vendar javno božjo službo protestantov in kalvincev omejil na grajske kapele magnatov in nekatera tako zvana „artikularna“ mesta (Fessler-Klein o. c. IV. str. 381.)

pogajali, da sej nebi nyih odgibali: Nouvi mesniczke szo sze pa znali z szvojov neosenitnosztjov ino pobošnosztjov, kak i zavüpnoszt ino prijatelsztvo lutheranov iszkajoucs z pogovarjanjom ino kratkocsaszovanyom med lutheranmi i z gorecsim pastircsüvanyom vü duše vekse postüvanye posztaviti ino jedinejnyom szvojih vüszt ino gradovenih officerov rouk teliko szlovenszkih lutheranov obodvoujega szpola pripelati vu pravo ovesarnico, da je obnebye szlovenszkoga lutheransztva šalosztno potemnelo ino bojati sze je bilou nyemi, ka bode zapüsztveno ino pozableno vszehnti moglo. Katolicsane je pa veszelilo tou, ka szo nye jörszki pispek Kazoi Martin obiszkali vü veri potrdili ino tü po szvojih faraj dober ino sztalen red napravili (1698)¹. [Kak sze dozday szpoznava pri toj prilici na goricskom je jako po szkoupoma na dühovszto pomiszleno bilo]. — (Pripomba: Battyany Adam, kralevszki dvorszki (iudex curiae) vszigdar gdakoli je szvoj Nouvi grad (Güssing) pohodo, gde szo velike lutheranszke (kalvinszke) šole bile, s szebom je tüdi ednoga franciskan-szkoga mešnika prineszeo za volo szvoje pobošne papinszke

¹ V tisinskem župnem arhivu se hrani prepis vizitacijskega poročila iz l. 1678, ki ima naslov: „Visitatio facta per Stephanum Kazò, praepositum Vasvariensem 1678. Izpričuje nam, da so se župnije Železne stolice skoraj popolnoma poluteranile in so bili na več krajih še nastavljeni predikanti. Omenjajo se sledeče župnije: Lak (Selo). Omnes acatholici praeter parvulos; parochus nullus; concionator Georgius Novak natione Ungarus; est parochia partim ungarica, partim croatica. — In monte s. Benedicti: Sunt omnes acatholici praeter parvulos et unum anum. Parochus Blasius Kereszturi natione Croata, confessionis Augustanae. — S. Sebastianus. Parochus nullus; concionator Adamus Vechis, natione Ungarus. Parochiani cath. 3. — Muraszombat. Parochus Mathias Slavics croata, idiomatis ungarici peritus ex oppido Turnischa oriundus, vicearchidiaconus. Parochiani: Muraszombat 280 ex his catholici 70; Rakiczan 229 ex his cath. 70; Lukaszocz 90, ex his cath. 6; Csernecz 116 ex his cath. 36. S. Helena. Est parochia germanica, patronatus Felső-Lindva et Dobra. Parochus Antonius Pitroesius, ex civitate Goriziensi. S. Georgius: parochiani 410, ex his cath. 87. Parochus Gasparus Brosicz natione Croata ex praedio Carolostadiensi oriundus, vir probus installatus. Ludimagister Blasius Lendvay cath. Felső-Lendva. Parochus Georgius Szikili natione Ungarus. Ludirector Michael Hull, natione Szlavena. Parochiani 982, et his cath. 79. —

tivarisice. Vu etom franciskani szo radi fereskali i vertali pod obedivanyom lutheranszki profeszorje pod obedom tou razlagati ino stolmacsiti, ka je rimszki papa cerkvi nepotrejben i nyej na pouti, ar je ona szama szebi zadosztna. Po nyihovoj gucsi sze je v grofu i miszeo obüdila, kak da bi oni nyegove kmete proti nyemi podpihivali. Zato nyim je k meszti na znanye dao za 15 dni z nyegovega grünta sze pobrati ino oditi. Po tom sze je grof szpovedao na kat. vero i lutheranszke šolszke hrame za kloster (prezidane) franciskanom za nücs prejkdao (1648). Z steroga je eden horvatskoga zlešenya barat vnogo nasih slovenszkih lutheranov na papinszko pripelao, gda je pobiravsi almostvo za szvoj kloster razglaszivao, da szo nyih zemelszki goszpoudje še papinci. — Nadasdi Ferentz (selezne sztolice veliki span) kralevszki dvorszki, szí je zvalo kat. cerkev za volo nye sztalnoszti vu vcsenyej, stero szo lutheranye radi preminyavali vü vszaksem kouti i za volo papinszke scseri herczega Eszterhazi Miklosa palatina, z sterov sze je šelo ošeniti i szvoje kmete zveksema vu kat. cerkev nazaj szpraviti. (V Markovci i v Csöpinici szo komaj csakali to szrecsno okolnoszt.) Odsihmao je Nadasdi na tolko odnagnyen i neprilicsen gratao protesztantom, da szo sze na nyega tousili vu orszaeskom szpravisesi (1662). On je k Egervari ino Reszneki szlisajouese szvoje szlovenszke kmete zveksino rejšo lutheransztva, po tom da je csöpinszko i selszko cerkev vzeo fararom ino k nyim licetiatuse szpravo, [pokedob pispek nebi zmogli szlovenszkih mešnikov.] — Szechi Peter šelezni šüpan (veliki span) po szvojom povernejnyi na katolicsansztvo pripomogao je koszeeskim papinczom dvej cerkvi lutheranom z rouk vzeti. On je z szvojega gornyolendavszkoga ino szobotskoga grada vöszkotno lutheranszke predikante. — Brscsasz bi on i luth. farare z szvojih imanyov pretirao, da bi k redi bili mesniczke na pravo okersztsenye ino tak bole ocslovecsenye Szlovenov. Po nyegovoj szmerti szo vsza nyegova imenya krali v rouke szpadnila, pokedob je nej meo moskoga odvodka. Nyegova jedino cser Katalejno szí je zaroeso Nadasdi Ferentz i tak nekoliko pravice meo k gor-

nyoj Lendavi, z sterov je csaszar Karol VI. szledkar rejszan nyegov rod obdariüao].

§ 32. Ete srecese je peklenscesek nej vouseco szlov. kato-
licsanom dugo, Rakotzi Ferentz sze najmre z plascsom domo-
lübnoszti ogerne, vog. orszag k samosztojnoszti pripomocsti
šelej, z zvijacsov ino hamicsijov obilno tivarisov nabere, punt
napravi, proti Leopoldi I. sze podigne i cejli orszag v neszre-
ceso prinesze¹. Bio je podpihan i nasresen od francoszkoga krala;
bio je prijazen ali tüdi sztrasen szebiesneš, najveksi szpletkar
i vrtoglavec, kak vsaki politiski glavari i puntar. Nyegovi kruci
z generalom Karoli na Štajar pomenivši, pri sz. Gotthardi na
czaszarskoga generala Rabutina zadenejo, š nyim sze szekajo
ino ga z pouti pošenejo. Ka srečno zversivši, nyih edna esrejda
sze je nad Bisztrico (Fürstenfeld), Voravo, Friedberg dale gnala
ino vsze sztrasno opüsztasavala. Ta drügi tao kmetov pa v naš
koticsek priszope, pokedob dale zavolo v Radgoni sztanüva-
joucse czaszarszke sztrase ne bi se podüpali, naše szlovensine
gorejnyi kraj more nyim vsze to dati, ka szo šeleli meti ino
tü tak dügo (oszta), ka szo sze ovi kruci z stajarskih krajov
k nyim povernili i zjediniili (1704). (Med tem je szmrt Leo-
polda I. vneszla.)

Lutheransztvo na Vogerszkom i nasem Szlovenszkom za krala
Jošefa I. od leta 1705 do 1711.

§ 33. Krotki krao Jošef I. je Rakotzi Ferentzi i nyegovim druš-
benikom precí ponüdo odpüsztsenye vsze pregrehe i mogoucsno
dovolejnye nyihovih šel. Czlou je prepovedao katoľicsanom pro-

¹ Na severnem Ogrkem je l. 1703. Franc Rakoczy razvil prapor
upora proti dunajski vladí in stopil v zvezo s francoskim kraljem Lu-
dovikom XIV. Rakoczyjev general Karoly je v začetku l. 1704. prekoračil
Donavo in pozval ljudstvo pod orožje. Vsi nezadovoljni elementi, pred
vsem protestanti in kalvinci so se pridružili njegovim četam, ki so si
nadele starodavno ime „kruci“ (križarji). Karoly je v par tednih osvojil
Kisek, Sombotelj, Št. Gotthard, Železno stolico in druge važne obmejne
kraje. Toda že v marcu so cesarski generali potisnili Karolyja zopet čez
Donavo. (Fessler-Klein o. c. V. str. 553 sl.) O plenitvi Krucev po šta-
jerskem prim. Kovačič: Trg Središče l. c.

testante drasciti, preganyati, ino nyim cerkve odvzeti. Papinci szo bougali krala za volo mira, protestantje pa tak gizdavi gratali, da szo szvojom szuperintendentom „nyih czcellencia“ pravili, papinszke mesnike pa vukacse ospotovali; vojszkenih zvejcs vušiganye pri bosoj szlüsbi vu dne, deacsko szpejvanye na korusi, mertveczom na grob kriš vtikati szo doliszpravili, vu neporednoszti, halabuki i vu razrüsenyi Ausztrie szo szvojo szrecio iszkali ino v sztrahi deršali te verne. Pokedob bi vecskratne poszkušbe mirnoga poravnanya brezi zašeljenoga naszledka osztale, kralevszka armada sze zdigne proti Kruzom, pri Trentseni š nyih 600 szpokole, ino vszo taborszko pripravo nyim vzeme. Kruci za eto veliko zgübo nekoliko povracila v Stajari priiszkati šelejoucsi, szo pod vojvodszsvom grofa Eszterhazi Antona od Csakovecs obadva kraja Müre do Radgone razbijali¹. Od tecz je czaszarszka vojszka Kruce zavernila. Esterhazi vu gornjoj Lendavi sztan majoucsi krucom szloboscino da, po nasem Szlovenszkom derkati, vsze ovohati, szporobiti, vküp navlacsiti ino dobro szidjati. Eden kalvinov po imeni Bezeredi Janos kapitan (kak poganszki odürjavec i preganyavec slov. rodov) je türjanszkoa plebanusa z goulimi szablami velo pred szebe v Szoboto prignati zato, ka sze je brano, da je nemogao naglo kroudo doszta terjanoga krüha i vina kruzom pripraviti. Neki premosen kmet po imeni Bratecz, steroga szo nyemi dušni lutheranje z Szandoka obtousili, za konyszki rep privezani je na Dobro pripelani k nyemi ociveczne smerti szamo z tem se rejso, da sze je z lutherani vadlúvao. Zmirom zalokani i nevogerszke lüdi sztrasno odüvjajoucsi Bezeredi je vsaki den 10 najlesih szlovenk (sznejh) potrebüvao za szvojo šivinohotlivo

¹ Vojskovodja cesarja Jožefa, general Heister, je l. 1708. porazil Rakocijca pri Trenčinu. — Tostran Donave na jugozapadnem Ogrskem je stal Rakocijev general Anton Esterhazy s 6000 možmi in napravljaj pohode na Štajersko in v Spodnjo Avstrijo. Njegova poveljnica sta bila Bezereci in Kisfaludy. Bezereci je po Rakocijevem porazu pri Trenčinu pričel skrivaj pogajanja s cesarskim poveljnikom Palfijem in obljubil, da preide na njegovo stran. A izdajstvo se je razkrilo. Bezereci in njegovi sokrivci so bili vrženi v ječo. (Fessler-Klein o. c. V. str. 86)

naszladnoszt. Szledkar ga je Rakoczi dao presztreliti, za volo pomenyenoga odkocsenja (med csaszarszke). Vu etih nemirnih csaszih je z Csöpinca i Markoveza lutheransztvo zesiszta odpravleno po delavnoszti Hallader Mihala, grofa Szecheny Šiga dvorszckoga v Egervari. Protivno v Szelo sze je pak eden luth. farar z Kruci priklato, csi ga je gli Zambory Gyuri, (csaszarszki) dragonarszki kapitan z Dankovecz pognao z onimi Kruci vred, stere je eden Szinicsar v Csöpince pripelao opuszsavát, robit i vušigat.

Lutheransztvo na Vogerszkom i nasem Szlovenszkom za krala Karola III. od leta 1711—1740.

§ 34. Protestantje szo taki v prvom orsacskom spraviscsi krali Karoli po tom imeni III. szvoje šmezsave predložili ino sze nyemi molili, naj bi nyim dopüzsto gdekoli cerkve i farare meti. Katoliesani szo sze pa toušili, ka sze nyim protesztantje doszta cerkv po szili szpojemali ino vnogo krivicz zadenili. Poszebno lutheranom je v oucsi vršeno tou, da pokedob szo negdasnyih lutheranov augsbursko vero vu roszenbergzskom szpraviscsi po szvojoi vouli podmejnili ino prenacsili, szo nevrejdni tiszti szloboscsin, stere szo nyim za Botskaja (1608) ino za Bethlena (1645) od orszaga dovoljene bile. Dobroserečni krao šelejoucsi nemirovni protestantszkih szvojih podložnikov võrszke praviče v pravi red posztaviti ino tak med domorodezi isztinszko i sztalno prinagnenye osztanoviti: z papinczov i protesztantov zbranim mošakom je narouczo vsze orsacske artikuluse ino kraleszke odlöcske, steri sze protesztantsztva dotikajo, vküp pobrati i nyemi z szvojim tanatsom vred predložiti¹. Gda bi sze tou szpunilo, csaszar je velo naj fararje szamo v artikularszkom meszti bošoszlüsijo, indi pa protesztantje majo mešnike pohaszniti ino nyim z papinczi vred placšivati: naj papinszki

¹ Za ureditev cerkvenih razmer je cesar Karol VI. (kot ogrski kralj III.) osnoval posebno komisijo, ki je l. 1721. pričela svoje delovanje v Pešti. Na podlagi obravnav te komisije je izšla 21. marca 1731 kraljeva resolucija, ki je priznala protestantom javno božjo službo in lastne pridigarje le v „artikularnih mestih“, imenoma navedenih. Po vseh drugih krajih so bili nekatoličani glede duhovskih opravil podrejeni katoliškim

esperesje (sinjori) pazijo, jeli fararje prav kersztijo; csi papinkinya protesztantszkoga moša vzeme, decza oboujega szpola ma papinszka biti; protesztantje majo papinczov szvetke szvetiti, na prosecie iti, na blašeno diviczio Mario i Szvetcze priszeceši i. t. v.

§ 35. Kraleszka zapouved eta je pri protesztantih dopadenye nej najšla. Oni szo krali na trucz papinszke cerkve za sebe duše obdersali (nistere popravili, gornýolendavsško szo ponovili) czelo z nouva goriposztavlati, na Mario i Szvetcze priszecesti nej steli. Zato je csaszar szvojim recsam valavnoszt szpraviti hotejoucsi, na tiszte sztolicze (varmegyje) v sterih szo sze takse neszpodobnoszti nahajale, zapouved vöposzlaó, poulek steroga majo protesztantje papinczom negdasnye cerkve nazajpüsztiti. (F. Szölnok je Battyaniov rod 1717. luth. fararom vzeo.) Pokedob bi naši szlov. lutheranje tüdi papinczov cerkve v rokaj meli, szaszeni szo sze molili po prošnom pizsmi czaszari Karoli III. naj bi nyim duše (bile) te cerkve, ztoga volo, ar je od etecz nyim dalecs v Csobo ali Dömölk hoditi k bošoj szlüšbi. Czaszar nyim je odgovoro, da nyim za volo obsinszkoga reda nemore ugoditi, nego szamo pripüsztiti v ednom ali drugom artikularnom meszti tüdi szlovenszkoga predgara najeti. Görszki pispek i navküp kardinal Zinzendorf, szo pa za nikakso volo nej dali csüti od duše osztanenya lutheranszkih fararov pri cerkvaj, stere sto negda papinczi szlovenszki goriposztavili ino v zburkanih csaszih zgübili, nego szo kak pispek, tak Nadasdi grof za szpunejnye csaszarske zapovedi szí prizadevali. V Seleznoj sztolici (varmegiyi) szo luth. fararje mogli od etecz oditi.

§ 36. Poulek kraleszke zapouvedi je šeleznim szlovenszkim fararom szkradnyi den na odvandranye po krvasnyom (varmegyszkom) szodeczi (birouvi) naznanye dani bio. Z najlep-

župnikom in smeli imeti lastno božjo službo le po družinah. Katoliški prazniki so bili tudi zanje obvezni, v kolikor je šlo za javno praznovanje. — Posledica resolucije je bila ta, da so luterani in kalvinci izven artikularnih mest izgubili vse župne cerkve in so morali njih pridigarji svoja mesta zapustiti. V Železni županiji jim je vlada odvzela nad 40 cerkva. (Fessler-Klein o. c. V. str. 228 sl.)

sim stalom (?) je odišao krišavszki farar, szpovedao sze je na katolicsanszko vero ino v Stajari gradoveno szlūsbo doubó. Szelszki je v Csobo pozvani bio za szlovenszkoga predgara Szamo dva najbogatejsiva farara, Sz. Benedeka najmre i gornjy-petrovszki, ka z lejpim sze nej dala z meszta geniti, še szo varmegyjszki pandurje zapouved meli oba tüdi za ovimi poszlati po szili, szta denok nej szilo pricsakala, za volo toga, ka sze je szlejdnyemi pripetilo, da na sztoli nihavši ostijo pri poszteli betesnika je tak doszta i dugo gucso, da je kokout szkousz okna notri szkocso ino z ostijov v klüni vödletó. Od toga je vszepovszed po nasem Szlovenszkom teliko guesa i szmeja bilou, da szo sze lutheranszki fararji mogli szramüvati celou pred szvojimi; zato szo na szkrivoma zevsim od etesc odisli (1732). Luth. kantorje szo za volo krüha v sztrahi encsas sz odlasali szvojo miszeo razodeti. Pri prihodi papinszkih plebanusov szo szí pa radi katolicsanszko vero zvolili i na meszti obsztali.

§ 37. Zdaj je obcsinszka veszela miszeo nasztala, pokedob je Szlovensina lutheransztva resena, zdaj vsi Szlovenje pred 131 lejtmi razcepani z szilov, znouva v edno dühovno rodbinsztvo vdrüseni, ednoga szercza ino edne miszli bodejo. Medtemtoga csi szo sze gli vrata odperla, ecse szo sze denok nej vszi preszelili z sztare hiše. Pocsaszoma szo mesniczke vsze cerkve i farofe z dohodkami vred prejkvzeli. Oni szo zmenkano nezevcenoszt i nezobrašenoszt szvojo z pobošnov prosztoutcsov domesztvajoucsi szkerbno lüdi v szakramentumaj z z miloscsov bošoj rosztli; katolicsanszke navuke nevtrüdlivo nyim v szerca vszadili, z dobrimi peldami nyč objacsüvali tak, da szo z veszeljom pobirali szvojemi nebeszkomi goszpodari vnošino sznopja nezbrojenih düs. Poulek toga szo grofovje Szapari ino Nadasdi na nasem Szlovenszkom bili kak toplo szun-sze po merzлом szevri, dühovne pasztire szo v brambo vzeli, podpirali, za gradovene officere takse szí zvolili, steri szo papinczi i bogabojecsi bili, cerkve szo znoutra i zvüna po katolicsanszkoj navadi osznajsili i razporedili. Tak je po prilicsnom

prizadevanyi mesnikov i zemeljszkich goszpoudov na Szlovenszkom dugo kralüvajoucese lutheransztvo kak sznejg zginyavalo. [Medtemtoga szo szo sze gli vrata odperla, escese zdaj szo sze denok nej vsi lutheranje vözoszelili z sztare hiše, na podrejtinaj palacs luteranszkich (je) klilo in raszlo novo šivljenje i mirne naprave szpametnoszti ino mejstrije razvijale szvoje zasztave. Veliki rodovitnoszti i prirasztka je csaszar Karl VI. napravu po velejnji kukurice i krumpira szaditi ali szejati; eta je szpervoga nej meo jako poštenya in szamo za deršin-szki krüh vspotani bio. (?) Kak po vecs deršavaj, tak tudi na nasem Szlovenszkom je vnogo vesznicz od lutheranov praznih i popunoma zapüscenih sztalou.]

Lutheransztvo na Vogerszkom i nasem Szlovenszkom za kralice Marie Therezie od leta 1740—1780.

§ 38. Znala je Maria Theresia tou, da ednakoszt vere zjedini szercza lüdh, obesinszki dober sztan goredrši in okrepša: za toga volo je sztarinszko katolicsanszko vero v obrambo vzela ino vterdila. Poulek toga je ona denok nej na miszli mejla lutheransztvo i kalvinsztvo vszüšati ali zcsiszta vöszkeresiti; nego lih pazila, naj sze menik od Karola III. okrojani nepreszkocsi. Na tou gledoucs je zapovedala protesztantom z szilov szpojemanu cerkve papinczom nazaj püsztiti, s nyimi vred plebanusom placšüvati, szvetke szvetiti ino v neednakom histvi deczo vu katolicsanszkoj veri vesiti. Prepovedala je protestanszkim fararom šidove kersztiti, papincze v szvojo cerkev i soulo zapelavati, brezi privolejnja zemelszkich goszpoudov farare zvoliti i. t. v. Papinczom pa je zapovedala bošansztvo vsaki dan v ednoj cerkvi po orszagi na molbo vöposztaviti. Tiszti den so naši Szlovenje szvetili ino nyemi pravili „Nouvi szvetek“. Šelezni naši lutheranje zdaj nemajoucsi szvojih cerkv, szo navado meli poküpoma konesi ednouk okoli Vüzma v Csobo na szpouved i bošo vecserjo potüvati. Kercsmarje szo pa nazaj pridoucsim kre ceszte vinszke becske na csep vdarili, pri sterih szo sze nisteri prav zapojili ino tak sze domou prikladili. Niki szo tüdi Surdo v Somogyszkom obiszkali, gde je glaszo-

viten Kűzmics Stevan farar bio, steri nyim je szvetoga pizma nouvi zakon poszloveno¹. Etaksi hip szo szi navkűpe koszitvo, setvo i mlatitvo pogoudili ino szvoje znance pohodili, steri szo sze tocskar od etecz na prazna szeliscsa grofa Feszteticza na őrok priszelili vu veszniczaj Agarref, Haromfa, Tavony, Bűkűsd, Mihaldi, sz. Peter i. t. v. Eti Szlovenje od zleta . . . morejo sze z vogerszkimi dűhovniki zadovoliti, csi nye gli šenszke i decza prav nerazűmijo.

§ 39. Pri nasz sze je za kralűvanya Marie Therezie za diko vere katolicsanszke veliko vesinilo. Szpomina vreden je grof Nadasdi Leopold kralevszki kanczlar ino ladavec gornye Lendave, ki je na Kristusovej ovesarniszi escse bole vrata odpro, v stero je vnogo lutheranov notri prieseresalo po tom, da je od nikh plemenitasov grűnte za szebe szpokűpo, steri szo szvoje kmete z posztrassűvanyom vu lutheransztvi zaderšavali. On je na Czankovi, v Dolenci ino Pertocsi nouve fare napraviti vesino, vnogo kejpov i kapejlicz zozidao, pri kapejli 7 šaloszti Marie na brejgi Zvarcz imenovanom, je glaszovitnoga pűsesenika kak varivacsa naposztaviti vesino. Szem szo od dalecs priromali v poszti na szpouved. (Z ete razrusene kapelice je vu leti 1822 na gradovenom dvoriseci v gornjoj Lendavi zazid za napravo lejpe ograde bio ponűczani.) Nadasdi gornjolendavski grad poveksavsi ino ga z lejpim tűrnom okralivsi, je v nyem vszako leto Tejlavo z velikimi ceremoniami ino z vszega imanya vkűppozvanimi mesniki vesino obszlűsvari tak pobougslivo, da sze je tűdi lutherankyam terdno dopadnilo, stero szo szvojim moušam volo napravile merzlo lu-

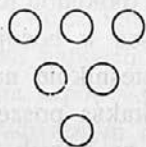
¹ Občina Surd v komitatu šomodskem (Somogy) se je ustanovila l. 1718., ko je Marija Magdalena Nadasdy, udova grofa Draškovića dovolila, da se je 14 slovenskih rodbin iz Železne stolice naselilo na pusti Liszd. Pozneje so prišli še drugi priseljenci, tako da je bilo v šomodski županiji 10 vasi popolnoma ali vsaj deloma slovenskih. — Surd je spadal med „artikularne občine“ s pravico javne božje službe. Prvi slovenski protestantski župnik je bil Adam Berke (om. l. 1754.) Za njim je bil pastor šurdanski znameniti slov. pisatelj Štefan Kűzműč (1755–1770.) (Prim. Terstenjak: Slovenci v šomodski županiji str. 54 sl.)

theransztvo poversti ino Boga lepse postüvajoucse katolicsansztvo voliti. Nyegova pobosna in darovitna dovicza Trautmansdorfer Ana je dale obracsala Lutherane, tak, da nyim je vszem mogoucsnom dugovanyi po materinszkom pripomogla i vnougo dugov šenkala. Ona sze je rada v poletasnyem vreimeni pripelala k cerkvi sz. Ane v Borecsi molit, kama je vszele vno-go lüdi vküppribejšalo z vüpanyom kaj od nye zadobiti. Eto cerkev, stero szo Törcei pred bitjom pri sz. Gotthardi krouto opüsztili (1664) je dala od znoutra i zvüna osznajsiti ino poulek nye za plebanusa, gda oni ta pridejo szlüsít, hram nacimprati. (Ober prejdnih düri v kamen zdoublena lejta: 1137—1521; pred szvetiscsom pa 1732.) V jalovih ino szikesnih lejtih je vödelila vnogo šivesza, za steroga szo sze nyej najbole zahvalili ino jo oveszelili, ki so obescsali lutheransztvo odsztaviti. Szalaszkim papinszkim Szlovenom sze je tüdi velika szreca zgodila po tom, da je nouva beltinszka fara dovoljena (1769) ka je najbole proszo i poganyao Jerebicz Stevan, beltinszki zlesenik i jörszki kanonik [pokedob je lüdem smertno pogibelno bilou v povodni v Türnisce k bošoj szlüsbi hoditi kak i duhovnikom k takošnim betesnikom na szpouved hoditi. Csi je pri etaksoj zadavi ravno kakša poszebna szveteccnoszt bila pri cerkvi farnoj, moški szo na konjih prijahali, šenszke pa szo mogle šalösztne doma osztati; nisztera k vpelanyi je kimpetarica zdoma odišla, pa je vcsaszi velka ploha prisla, sze po dva dni je mogla pri kaksoj hiši sztiszniti.] Vu leti 1777 je Maria Theresia nouvo szombatelszko pispekijo vredila, k steroy szlisijo kak šelezni tak szalaszki nasi Szlovenje. (Szily Janos, pervi szombatelszki pispek po nasoj Szlovensini szvoje fare pohajajoucsi szo sze sacsüdivali nad menkanyom potrejbnih szlovenszkih knig. Zato videvsi, da Küzmics Miklosi plebanusi ino Esperesi pri sz. Benedeki bogolübnoszt z csela szija, z perszih pa domorodsztvo dija, szo jih posercsili nike vernim neogibljivo potrejbne knige vu nasem maternom jeziki napiszati kakti: Evangeliomszko, molitveno, navucsno, (mali katekismus) histor-szko, sz. pismo, šolszko (szilabikar) i za betesnike. Vecs knig

dobrih bi duhovniczke dali nastampati, da bi nasi Szlovenje i Szlovenke raj nye küpüivali, šteli ino s nyih sze csednoszti navesiti volo meli. Ka cslovek csüje, tisztó rado mimo vüh od-fükne, knigo pa lahko vecskrat v rouke prime, preste jo ino zapamni, ka sze nyemi dopadne. Dokeskoli sze bo nad Szlovenszkom nebo plavilo, vnetoga plebanusa bo vszako dobro szerce szlavilo. [Szlovenszko lüdsztvo ga ma vedno v dobrem szpomini i ga skoro bi djao, kak szteca v poštenyi drši.]

Od tisztih mao, kak sze je v Köszegi szzirotisnica zacsnila szlovenszki roditelje vekšo volo majo szvoje szine šolariti, da naj s nyih nisteri tüdi mesniczke ino vucsitelje posztanejo ino od szvojih zlesenikov, mrak nevednoszti razganyajo¹.

¹ Sirotišnico v Kiseku (Güns) sta ustanovila v drugi polovici 18. stoletja okrajni načelnik Anton Adelffi in gjurski prošt Emerich Kelcz, za otroke iz mešanih zakonov in protestantskih krajev. Tu se je vzgojevalo mnogo Slovencev.

Mala izvestja.

*Ali je bil Samo slovenski vladar?*¹ Nazor, da je ustanovil kralj Samo na začetku 7. stoletja mogočno slovansko državo, ki se je baje raztezala od češkega severa preko Donave in po slovenskem Korotanu, je tako ukoreninjen, da si ne upamo prav nastopiti proti njemu. In vendar ne more biti poročilo o Samovi državi nič več, nego bajka, ki je nastala po pogrešku kronista Fredegarja² v naštevanju longobardskih dogodkov. Po Fredegarju, v katerem nahajamo edino poročilo o Samu, je izrabil Samovo ime še Anonymus Salisburgensis (*«De conversione Bagoariorum et Carantanorum»*), ki je netočen in zasleduje s falsifikati svoj posebni smoter, da bi dokazal zvezo korotanskih Slovencev s frankovsko državo in seveda tudi s solnograško nadškofijo. Pri Fredegarju je Samo zmagovalec, po Anonymu pa so podjarmili Franki Samovo državo, torej tudi Korotan!

Teh dveh virov ni pustil z vidika nobeden naših zgodovinarjev, kdorkoli se je pečal z najstarejšimi poročili. Že v spisih Pelzelovih³ in Palackega⁴ ni v tej točki strogega kriticisma, za njima pa prihaja dolga vrsta slovanskih in tujih zgodovinarjev, ki skoro brez izjeme zaupajo Fredegarju.

Marsikdo je že izrekel svoje dvome, ali je vladal Samo tudi Korotancem, n. pr. Muchar⁵, Goll in Fasching⁶.

Fredegar ni zanesljiv kronist. Pisatelj Fredegarjeve kronike je opisoval raznovrstne dogodke popolnoma samovoljno brez ozira na kronologijo, kar dokazujejo Schnürerjeve studije⁶. O korotanskih in čeških zadevah ne ve Fredegar vobče ničesar, niti o vzhodnih nemških plemenih, n. pr. o Bavarcih. V zemljepisnem oziru ni mogel tukaj ničesar določiti, temveč govori samo splošno, n. pr. da se dvigajo Slovani *«tukaj in tam»* (*«hic et aliis locis»*). Čudno je torej, da je tako gostobeseden glede Sama. Schnürer

¹ Wattenbach, Deutschlands Geschichtsquellen, I. 191 itd. Kos, Gradivo I. 154, 163, 166.

² Abhandlungen einer Privatgesellschaft in Böhmen, str. 230.

³ „Dějiny národa českého.“

⁴ Steierm. Zeitschrift 1830, X. 51 n.

⁵ Program mariborske gimnazije 1872, 10 n.

⁶ Collect. Friburg. Fasc. 9, 114, 115.

si to razlaga, ker je bil Samo njegov (burgundski) rojak, zato ga tudi bolje pozna in ima k njemu simpatije.

Burgundec Fredegar se opravičuje, kako je prišel do natančnih vesti o slovanskem kralju, češ, Samo je «natione Francus de pago Sennonago».

Po Fredegarju je bil torej Samo frankovskega pokolenja. Prišel je k Slovanom in se odlikoval na njihovi strani v bojih z Obri, zato so si ga izbrali za kralja.

Glede Samovega sedeža lahko sklepamo posredno iz nekaterih Fredegarjevih ostalih podatkov. Samo je napadal Durinško (Thüringen) in sklenil prijateljsko zvezo s srbskim vojvodo Derivanom. Središče njegove kraljevine torej ni moglo biti daleč od durinške in vendske meje.

Nenadoma pa pripoveduje Fredegar v isti sapi (po svoji navadi!) o vojni Langobardov zoper Slovane in to mu je dalo povod, da je raztegnil Samovo državo daleč na jug.

V ostalih frankovskih kronikah ne nahajamo nikjer poročil o večjih državnih tvorbah pri Slovanih. Posamezna samostojna plemena nam anali naštevajo, ki so si upala nastopati zoper Franke. Na Češkem še dolga stoletja ni bilo enotne države. Celo Přemyslovci so se morali bojevati s samostojnimi knezi, preden se je država utrdila. Ako še v 9. stoletju ni bilo pri Slovanih zmisla za močne državne tvorbe, kako naj so ga imeli dve ali tri stoletja poprej?

Frankovski in bizantinski zgodovinarji so si (razen Fredegarja) popolnoma edini v poročilih o neizmerno slabi organizaciji slovanskih plemen in zadrug, ki ni pripuščala nobene trajne, preko lokalnih razmer segajoče politične zveze. Taki narodi so vselej šele po večstoletnem razvoju prihajali do nekakih nazorov o državi ali vladi. Iz psiholoških ozirov je torej zanikati vprašanje, ali so Slovenci in Čehi imeli že v 7. stoletju krepko državo pod Samovo vladavo. Zanikati moramo celo mnenje, da bi bila obsegala Samova država vsaj češko ozemlje. Popolnoma izključeno pa je, da bi bil Samo kdaj vladal Slovencem.

Dr. Ljudevit Pivko.

Slovarski doneski iz brežiškega okraja.

(Nabral na Sromljah D. A.)

Ta zbirka naj bi bila dodatek Pleteršnikovemu slovarju; zato je čisto prirejena po njem in brez njega često tudi ni lahko umljiva; obsega tudi besede, ki se razločujejo le malo od drugih že znanih. Da bira besedi ni mogla biti velika, je jasno: doma sem blizu tamkaj kakor g. Pleteršnik, le eno uro hoda proč, zapisal sem pa le to, česar v Pl. nisem našel. Nekatere reči, kakor plug, stiskalnice, voz, sem popisal, ker se najde pri tem (poleg mnogih tujk) tudi kak domač izraz in ker mi, ki smo posedali ali še posedamo po šolah, v splošnem o takih stvareh ne vemo veliko ter nas zanima tudi primer z drugimi opisi¹.

ajs, 1. interj. tako rečejo volom, Pl.; 2. n. hudo: ko bi imel ti toliko dela kakor jaz, ondi (tedaj) bi ti vedel, kaj je ajs! ámetno, adv. popolnoma: čisto ametno sem pozabil.

ávtik, izg. áotik, 1. adv. (takoj in) naravnost; 2. adj. odprt (n. pr. svisli).

babji trs, pogl. čečmigovina.

bajs, m. psovka: teleban.

báli (sem), interj. pridi sem (prim. Pl.); kadar potrebujejo kje mnogo težakov, zlasti za delo v vinogradih, vzame viničar zgodaj zjutraj trobilo («Sprachrohr») ter kliče s kakega hriba, da ga sliši pol fare: «Bále, bále (n. pr.) kopat za 45 krajcerjo-o-o!» Pa tudi drugače (kot bál, v drugih krajih bèl) se rabi beseda često.

bázgati, -am, vb. impf. = bezgati, bezljati, štrkati Pl.

belenčán (belečán), m. ali kólenc, Pl., kóljenec, fižol, ki se ovija kola; ena vrsta je črni b., pogl. kajzer in monštrancer.

¹ Diakritična znamenja za naglas in kakovost samoglasnikov so po večini izpuščena, ker si v določitev izreke zbiratelj ni bil v svesti, da zadene pravo. — Krajšave: B. = „Iz narodne zakladnice.“ Nabral po Beli krajini J. Barle. Letopis Mat. Slov. 1893. — Bis. I. = „Bisernice iz belokranjskega narodnega zaklada.“ I. del. Nabral Jurij Šašelj. — izg. = izgovarjaj. — Pl. = Wolf-Pleteršnikov slov.-nem. slovar 1894/95. — Š2, Š4 = dr. Karol Štrekljevi zbirki v letopisih Mat. Slov. 1892 in 1894. Druge krajšave so kakor v Pleteršniku, ravnotako naglasna in diakritična znamenja.

brèg (ko) da, adv. rel. kakor.

brezdàti, -ám, vb. impf. = brazdàti Pl.: neslano, nespodobno govoriti.

brtosati, -am, vb. impf. = obrezati se, režati se v koga.

bûmfîni, -ov, m. pl. vrsta hrušk; ko so zrele (avgusta), so videti še vedno zelene; če pade katera na tla, se razbije.

bûžlovec, -vca, izg. bûžlouc, m. svojeglav butec; prim. Pl.: bú-ža, der Kretin.

cécet, interj., s to besedo priganjajo kokoši spat. B. v neki pesmi.

cimeròka, f. = žantlaka Pl.: die kurzstielige Handaxt der Zimmerleute, die Bartaxt.

cmížiti, -im se = cmiziti se, Pl.

cúgkétnica, f. verižica, ki je z njo pripet copanjek; pogl. štromf. cvíter, -ja, m. skopuh; cviterski, adj. skop.

čábeljnik (čabljenik), izg. čáblenk, m. majhen sveder.

čátka, poredna kokoš, krava itd., pa tudi ženska; prim. Pl. čád-ka, čáda.

čečmigovina, f. ali babji trs, nek grm (česmin?); liste ima take kakor trs, rodi tudi grozdje (majhno in črno).

čemerljíce, -íc, f. pl. za neprijetni občutek, ki ga imajo nekateri ljudje, če stopijo n. pr. v sviž, če brusi kdo nož itd., pravimo, da »spreletijo koga č.«

čêsni, -ov, m. pl., pogl. glêsni.

čez, praep. c. acc. skozi.

číček, pogl. foželička.

čínki ali čínken, -ena, adj. majčken; na Pohorju: čink, prim. Pl. čínek; Bis. I.: činkav, adj. = brljav.

čofikati, -am, vb. impf. k pf. čofniti Pl.

črpák, m. 1. star, na pol potr lonec, 2. psotka: poreden svoje-glavec; prim. F. Lužar («Narodni izrazi» v zborniku Mat Slov. za l. 1900): črepinec, -nca, = betoglavac, Dick-schädel.

čubernjáti, -ám, izg. čubérjat, vb. impf., jezik si brusiti, prim. Pl.: čebnrjáti.

čumbéti, -im, vb. impf. = čumeti Pl.; Bis. I.: čúbati, čubiti.

čumrkni, -em, izg. ču- ali čemérknt, vb. pf. = žugniti, Pl.: mucksen, ziniti besedico; prim. Pl.: čmrkniti, cmrkni.

čvúplo, izg. čvúplo, n. malo: vino gre že na čvúplo.

délo Ga že páli (zopet) délo iše = že zopet se vtika po nepotrebnem v kako stvar.

deráncelj, -clja, m. držúlja, kostenica Pl.: nicht vom Kerne gehende Pírsich, narobe prim. kálanka.

díglati, -am, vb. impf. drgniti.

dípniti, -em, vb. pf. lopniti (koga).

dišóčka, f. = dišéčka Pl.; 2. neka bruška.

dráv, m. (in f.) neka bolezen v udih; Pl. ima: rana, kedar se koža odere ali oguli ter oteče.

drêšati, -am, vb. impf. = drêmšati Pl.

drlíncati, -am, vb. impf. nemirno se premikati, ne dati miru.

drníca, f., namesto drvnica. Pl.: sekira.

drobír, -rja, m. ko so že premlatili snope, jih stresejo ter pomečejo v kot; kar je še ostalo — drobir — premlatijo še enkrat z manjšimi cepmi. Prim. Pl. drobír.

drobolét(ov)ins, f. = drobótovina Pl.: nek grm.

dúhčast, adj. vino postane v slabi posodi duhčasto.

dúrla, izg. dórila, f. svinja, ki ima ravno mladiče; pa tudi psotka ženski.

farška kapica, f. nek grm, prim. Pl. kápica.

favčen, -čna, izg. fáučn, adj. nevoščljiv.

fêšk, m. vrsta «nizkega» (nenakoljenega) fižola.

fírbečen, -čna, adj. radoveden; v Rušah pa pomeni ta beseda: živahen, živ.

flavza, izg. fláuza, f. obrekovanje, pa tudi sploh «Tratsch»; prim. Š4: šala.

flisati, -am se, vb. impf. hiteti.

foželička, f. (nizka) ali čiček, vrsta nenakoljenega fižola; Pl.: fižolica in čiček.

frájost, -i, f. prostost v slabem pomenu: licentia.

frátati, -am, vb. impers. pf. fratalo ga je = izpodletelo mu je, minilo ga je.

fúrežovnika, izg. fûôrižonka, f. zelo pozno zrela, drobna, okrogla bruška.

glêšni, -ov, m. pl., psovka: gobec; namesto dlesni, pogl. česni.
glêšič, izg. glêšč, m. pogl. pri stiskalnici.

golček, -čka, m. kokoš z napol golim vratom, prim. Pl. golčè.
gredávnica, f. = gredaljnica Pl.: verižica, vežoča gredelj na pluž-
na kolca.

grozdje, ptičje, pogl. veničovina.

halamóza, f. = približno halamója. Pl.: das Dickicht, das Ge-
strüpp.

hárpav, izg. hárpou, adj. = hrapav; tudi Bis. I.

hèč, m. širše, drugače sekiri podobno orodje s kratkim držajem;
prim. Pl.: huč.

hòker, -rja, m. = hèč.

hréstati, -am, vb. impf. da hresta, pravijo človeku, ki ne more
izgovarjati črke r. B.: renglati, prim. Pl. hréstati.

hudi duh ali vrag je grm, tako gost kakor bršljan; imajo ga
tudi ob stenah; sad je drobno grozdičje.

ibržen, -žna, adj., izg. überžn, preostal; prim. A. Breznik, DSV.
1904: ibrčèn, -na, -no, adj. übriggeblieben (Javornik).

inga, f. 1. železo na podboju, ki prime v njega kljuka, 2. pogl.
plug, prim. Pl.: inga, līga.

intert, -i, f. jezljivost, prim. Pl. intrten; interten, -na, adj. jezljiv.
istélj, indecl. = Pl.: istéje, osteljnik.

jernejšica, f. neka hruška.

jésnica, f. namizni prt (iz domačega blaga).

kàj, conj. kakor; tudi Bis. I.

kájzer, -rja, m. ali monštráncer, vrsta kóljenca (pogl. belenčán).

kilenpetaríca, izg. kílnpetérca = obrodníca Pl.; pač iz nem.
Kindbetterin.

kížeti, -ím, vb. impf. = ždėti Pl.; Š4: kíziti se = bolehen se
okrog hiše vlačiti.

kladováti, -újem, izg. kládvat, kládjem, vb. impf. govoriti praz-
ne reči.

klín, rájdní = rájdník, natôžník Pl.; pogl. voz.

klôp, -i, pogl. stiskalnica.

kobáliti, izg. kobált, vb. impf. kadar orjejo, ostane slednjič še
toliko neizoranega, da je treba iti še dvakrat s plugom;
iti prvič, se pravi kobaliti; kar ostane, je «mali», «malič».

- klobočovina, izg. kúbučna, f. gosto listje, n. pr. na trti.
- kòc, m. pogl. stiskalnica.
- kofetínc, -nca, m. drobček: neti za en kofetinc si nism na prefit = niti za toliko si nisem na dobrem, da bi si natrosil v oko.
- kòlk, m. pogl. stiskalnica.
- kolô, izg. kulû. Krog osi je najprej železo, pukša, krog te lesena glavina, ki jo držijo vkup špic- in šmirinki; v glavini tičijo špice, ki segajo v lesene obode, platišča, obdane z železnimi šinami; na koncu osi je kupici podobno železo, štecelj; pritrjeno je z lunkom ali zašičem, železnim žrebljem. — Kolo je popisal tudi B.
- koréciti, -im se, vb. impf. plezati na kaj, obešati se, prim. Pl. koráčiti.
- kosteníca, f. črešnja, ki se pri njej drži meso koščice; prim. deráncelj in Pl.
- koštrûn, m. pogl. stiskalnica.
- kotáček, -čka, m. cevka, ki je na njo navit sukanec, die Spule (prim. Pl.); A. Breznik (DSv. 1904) je našel na Vačah: fr'ček, -čka.
- kotrižiti, -im se, vb. impf. = korečiti se, prim. Pl. kotriga.
- kozôlec, -lca, m. pogl. stiskalnica (in plug).
- krâjec, -jca, izg. krajc, m. 6 let star vol, ima spredaj 6 širokih zôb.
- kránjci, -ev, m. pl. vrsta hrušk; prim. Pl. kranjica.
- krávjošca ali kravojšca, f. = kravájka, kravájnica Pl. neka hruška.
- krívnica, f. ali krivna prekla, pogl. pri vèzi; prim. krivníca Pl.
- kúk, m. pogl. stiskalnica.
- lahkokrúšnik, m. len človek, ki bi pa rad dobro živel, ali tudi v resnici dobro živi; lahkokrúhar Pl.
- lájbat, -am, vb. impf. = lājdrati, lājhati Pl.; herumstreichen; prim. Pl. lājbat.
- lákanca, f. lákornica Pl.: das Gießschaff; Ivan Zupanec, DSv. 1891: lakotnik (= lij, ki teče skozi njega vino v sod).
- lémpov, adj. len.
- lená, pron. dem. oni-le.
- ljudski, adj. v pomenu «tuj» se izgovarja pri nas «lecki».

lójpa, f. veža; Š2: prostor pod zvonikom, prim Pl. lopa - Laube.
lójtrnik, -nika, m. velik sveder; prim čabljenik in Pl. grábelj-
nik in lójtrnik.

lúšťanjek, -njka, izg. lúšťajnk = vrtna rastlina, ki jo devajo v
kupico, v vino, prim. Pl. lúšťrek.

maceráti, -ám, vb. impf. = macaráti Pl.

máček, -čka, pogl. stiskalnica.

mali, -ega ali malič, -a, m. zemlja, ki jo prevržejo, ko gredo
zadnjikrat s plugom po njivi; prim. kobáliti.

máveljc, m. trda, na zgornji strani črna, na spodnji belkasta
užitna goba; ima nekako podobo lijaka.

míksati, -am, vb. impf. míkati.

milár, -rja = natèk Pl.: ein lästiger Mensch, Tunichtgut.

mlézovka, f. = mlêz, mlêzovina in dr. Pl.

monštráncer, -rja, m. ali kajzer, vrsta koljenca (pogl. belenčán).

móser, -rja, m. velika lončena posoda; Erjavec pa pravi v svoji
«Potni torbi», 1879: Móser, -rja, m. znači na Krasu isto,
kar brentač (tudi Pl.) = majhna lesena posoda z uhom
in z luknjo v uhu, prim. Pl. mózar.

mútec, -tca, pogl. stiskalnica.

nádati, -am, vb. impf. ne pustiti, braniti; Š2: nadáti, -ám.

našúcniti, -em se, izg. našúcnt se, vb. pf. = udrgóriti se Pl.: šo-
bo napeti.

nagrávžen, -žna, izg. nagráužn, adj. ostuden; ti nagráuš ti na-
gráužni = ti grdoba ti grda!

najóset, m. nepridiprav, nebodigatreba.

náprava, izg. nápróuva, f. 1. s smetano itd. pomešan krop, ki ku-
hajo v njem n. pr. murke, 2. napoj Pl.: kar se tekočega
svinjam daje.

nástrč, m. (v Dobovi tudi «nastrežnik») = nástrk, nadstôrek Pl.
naudárjenec, -nca, m. prismojenec; prim. Pl.: naudáriti 4.

nedobrostóren, -rna, adj. ali nedobrostórjen, nichtsnutz.

neuga, f. (eu se izgovarja kakor v nemščini) slivovka, ki priteče
že proti zadnjem in je slaba; prim. zur Neige gehen

nožíca, f., pogl. sani.

nuča, f. = obújek, -ka, Pl.: der Fußlappen, der Schuhfetzen.

obtéseati, -am se, izg. obtéšat se, vb. pf. = odteščati se Pl.: auf
nüchternen Magen etwas genießen.

odvúgniti, -em, vb. pf. = odvolgniti Pl.: feucht werden; prim.

Bis. I.: vugniti = upogniti.

ohánkovati, -ujem se, izg. ohájknvat, -kjem se, vb. impf. pri delu se obotavljati; prim. Pl.: ohábniti.

òjcati, -am, vb. pf. «vstančkati», v otročjem govoru.

ojcjé, -éta, n. = ojê Pl.

okápati, -pljem se, vb. impf. obotavljati se; B.: prkljati se; Pl.: osčájati se.

óndi ali ónde, adv. tedaj, takrat, prim. Pl. óndaj.

oprének, -nka, izg. opréjnk, m. = zóna Pl.1.: kar pri vejanju žita ostaja med plevami in zrnjem.

oprtna, izg. opérkna, f. = oprtica Pl.: naramnica, vrv, ki z njo nosijo vreče; Š2: oprtnica = naramnica pri košu; pogl. róča.

orestováti, -ujom, izg. orêstvat, -tjem, vb. impf. razgrajati.

óšek, -ška, 1. comm. prismuknjenec, 2. m. opalina na trtnem listu, če dežuje, potem pa takoj zasiže solnce, prim. Pl. ožèg; ôškast, adj. 1. prismojen, 2. opaljen (trtni list).

pájerc, m. vrsta nizkega (nenakoljenega) fižola: lepšga fižola ni kakor je pajerc, lepšega fanta ni kakor je Štajerc.

pávše, f. pl. vejevje ali kuruznica, ki jo nadevajo na legnarje pod sod.

pecíkati, -am, vb. impf. po malem jemati; prim. Pl.

peliščiti, -im, vb. pf. 1. udariti (tudi o streli), 2. ustreliti, prim. Pl.

petróvšica, f. petrováča, petróvka, petrúha Pl.; hruška, ki dozoreva o Petrovem.

pévcar, -rja, izg. péucer, m. šibica, ki se vcepi (pévca) na divjak.

pévcati, -am, vb. pf. (in impf.) vcepiti, cepiti.

písati: pot se ti piše = iti boš moral.

plùg. Vola vlečeta za ojcje kolca (njihova «štanga» se imenuje políca); na kolcih počiva prednji del gredlja; kdor drvari, drži za ročici. Sprednje pokončno ozko železo je črtalo, spodnji del velikega ploščnatega lemez, zgornji pa deska; vodoravno železo spodaj je óplaz, ravno pokončno kozolec. Če se nabere krog črtala preveč slame in zemlje, jo odstrani tisti, ki drvari, z otko, ki drugače tiči v ingi, napravljeni za njo na gredlju. Na

- kolca je pripet plug z gredavnico, na njivo in domov ga privlečejo na podsmuki.
- pòcehma, adv. posihmal Pl.
- počiválšek, -ška, m. lenuh.
- pódbnrnik, izg. púdbberjenk, m. = podbrádnjak Pl. 3.: der untere Balken des Ochsenjoches.
- podomúka, f. 1. die Pflug- und Eggenschleife Pl.; 2. kost pri kokoši, puri itd., ki ima isto podobo.
- pohába, comm, nepridiprav (prim. Pl.), pogl. smoklát.
- pokúčiti, -im se, vb. pf. za malo časa se vleči, tudi zusammenkauern (prim. Pl.)
- polovnják, m. 4 leta star vol, ima spredaj 4 široke zobe.
- pomésti, -metem, vb. pf. dobro mu je pomélo = dobro mu je šlo.
- pomíkati, -čem, vb. impf. mikati.
- ponôrsko, adv. tako lahko, tako kmalu, n. pr. ne boš me ponorsko vrgel, ne boste me ponorsko več videli.
- postrgávnik, izg. postergáujek, m. = postrgávček, postrážek itd. prim. Pl.
- pošpógati, -am komu, vb. pf. narediti komu, začarati.
- poštèna, interj. nedolžna kletvica: ti poštèna ti orehova = ti spak ti grdi!
- potemúrjen, adj. potuhnjen, prim. Erjavec, «Potna torba» (Let. M. Sl., 1880, str. 176): potmúrjen, adj. potmurjeno gledati = izpod čela gledati (Rihenberk). Pri Pl. beseda ni zaznamovana.
- prêša, pogl. stiskalnica.
- pripenjáak, izg. prípajnk, m. pogl. vèz.
- prisméginiti, -em, izg. persmégnt, vb. pf. prismoditi se (o rastlinah).
- príst(r)ož, m. pogl. vèz.
- prišíkniti, em, vb. pf. udariti; Bis. I.: našíkniti, Pl.: šikniti; pogl. všíkniti.
- priškóditi, -im, vb. pf. to mu je priškodilo = to je bil vzrok njegove bolezni, smrti.
- prištřknjen, adj., prismuknjen; prim. Pl.: štrkati.
- prizúlka, izg. peržúlka, f. močno dišeča vrtna cvetlica.
- profetkovati, -ujem, vb. impf., čenčati, natvezovati komu.
- prúšnik, m., 2 leti star vol, ima spredaj 2 široka zoba.
- ptičje grozdje, pogl. veničovina.

râčka, f., «klobasa», ki se napravi na koži, če te kdo udari s šibo ali bičem.

râjdni klin, pogl. klin.

razcvírjati, -am se, vb. impf. = precvírjati se, Pl.: sich affektiert benehmen.

razkoréčiti, -im se, izg. reskoréčt se, vb. pf., nespodobno ali bahavo se razkoračiti.

razobrézati, -am se, vb. impf. = obrézati se Pl.: unwillig oder trotzig antworten.

razpecíkati, -am, vb. pf., po malem razjemati; prim. pecikati.

razpisilo, n., račun; bova imela razpisilo = natepel te bom; prim. Pl.

rêkelj, -klja, m., kos lesa, malo debelejši ko šiba; prim. rekèlj, rkèlj Pl.

repešiniti, -em se, vb. impf., repenčiti se.

rešívница, f. = rešitev. Pl. 5.: god.

rêvo, interj., kajpak, seveda (iron.); grem ti jaz revo = ne grem pa ne; o nisi ti revo pijan = o seveda nisi pijan.

rís, m., pogl. voz.

rjâvšca, f. ali medenka = rjavka Pl. 4.: neka hruška.

róča, f., naramnica pri košu, pri brenti, prim. Pl.; Š2: oprtnica, pogl. oprtna.

rogínček, -čka, m. = Pl. rogin 2., jelen, 3.; prim. roginček.

ruštek, -tka, m., pogl. voz.

ržénka, f., ali strnišnica, prim. Pl., neka hruška; pogl. A. Breznik, DSv. 1904.

saní, pri nas sájnke. Spodnja zavita tramova sta sájnšnci, pokončni štirje nožice, dva povprečna prémie, ki ji veže svôra; trobí in štanga so kakor pri vozu.

sekôrde, -eta, m., psovka: nemarnež.

sele, conj. (saj-le) ampak.

simujster, -erja, m. («sem oster»?) mišja past.

skóbljica, izg. skúbca, f., neka hruška (drobna, zrela v avg.)

skolendrátí, -ám, vb. pf., pretresti in pri tem zmešati (kako tekočino).

skomôkati, -am ali -čem, vb. impf., nevoljno stokati; prim. Pl.: skomljáti, skomúcati, skomícati itd.

smíček, -čka, m., cunja, ki brišejo z njo posodo, mizo itd.

smódr̃ga, f., = približno smotláka Pl.: nichtsnutziges, wirres Zeug; prim. smúdje Pl.

smoklát, -i, f., = pohába (pogl. gori): ungeschickter Nichtsnutz snat, adv., posebno, zlasti (prim. češ.-polj. snad- snač).

spodjedáv, adj., nevoščljiv, umazan (prim. Pl. izpodjédati).

spoganjati, -am, vb. impf. = sponášati Pl. 1.: vorwerfen.

spřveca, adv. = sprvce Pl.: sprva.

srđókati, -am, vb. impf, v jezi stokati.

stehnúti, -ím, vb. pf. = stehíniti Pl.: vergehen (o zrnu, slami itd.)

stiskálnica, pri nas prěša. Krnica je lesena plošča v tleh; na njej stoji maček, ki je podstava kamnu, kadar se usede; skozi kamen gre vít (die Schraube), ki visi v žmêku (die Schraubenmutter), povprečnem, kratkem in okrogleni stebri v slemenu; slednje je debelo bruno, ki ga podpira na sredi mutec ali pa kolki; spodnji, najširši tram je klop; na njo pride koc, ki sestoji ali iz mnogih (pokončnih) desk in je potem okrogel ali pa iz štirih, ki jih držijo skupaj škéle; v koc vložijo grozdje, tropec; na njega pride gléšič (ploh), na tega pa kuk, ki se vpre v sleme; štirje veliki pokončni stebri, segajoči od klopi nad sleme, so kozolci; med enim parom teh kozolcev je mutec, med drugim véselce, polena, ki se devajo nad en konec slemena, da se kamen obesi; dva koštruna véžeta zgoraj po dva kozolca, svóra pa koštruna med seboj; s pšâjem potlačijo grozdje, predno denejo na njega glešič.

strížljovka, f., = strehalica, strigálica, strúglja 2., škarnica 4. itd. Pl.

strnišnica, f., neka hruška; pogl. rženka (prim. Pl. strnišnica).

sukmêrda, f., psóvka: grdoba.

süsi, interj., tako priganjajo ščetinarje, da bi šli v hlev.

svóra, f., pogl. stiskálnica.

šájbica, f., = bírja Pl., pogl. telege in voz.

ščámiti, -im se, priti k zavesti (zlasti, kadar se kdo prebudi).

šepátница, f., šiba; prim. šápálica itd. Pl.

šinjak, izg. šijenk, m., pogl. telege.

škêla, f., pogl. stiskálnica; prim. Bis. I.: škelja.

šklapótek, -tka, m., 1. gnilo jajce; 2. sploh stara, potrta reč: ura itd.

škrinjica (božja), f., majhna, sivkasta, lijaku podobna rastlinica, rastoča na kakem trhljem koščku lesa, bilke med žitom; ima včasih v čašici mnogo zrnja, kar je za žanjice znamenje dobre žitne letine.

šópница, f., pogl. vez in prim. Pl.

šóter, -rja, m. in dem., šóterček, -čka, m., to, kar pri L. Pintarju (Let. M. Sl. 1895) poberač in poberaček: iz viter spletena posoda z lesenim (pri nas tudi iz viter) dnom in z locnom; Pl.: beráč.

španiš-muha. Kakšna je, ne vem. Pravijo pa, da če muči kdo to muho tako dolgo, da pogine, jo skuha in da izpiti (na vodi?) ljubljene osebi, ga ta ne more zapustiti.

špiček, -čka, m. kos lesa. ki ga odsekajo, ko ostrijo kolje; Pintar (gl. šoter!): neko jabolko (= špička Pl. 3.)

štānga, f., ojč, die Deichsel; prim. Pl.

štécelj, -clja, m., 1. velika lesena posoda; 2. pogl. pri kolesu; B.: kupca; prim. štekelj Pl. 3.

štepcírati, -am koga, vb. impf. stānkern.

štróček, -čka, m. oružen klas; Bis. L.: óklasek; prim. Pl. stroček.

štrómf, m., z njim je privezan copanjek; pogl. cugketnica.

štuk, m., neko jabolko.

tarongláti, -ám, vb. impf., če je v brenti kos lesa, ko nese kdo vodo, pa bije ta les ob brento, je to «taronglānje»; tudi grdo zvoniti.

telége, f. pl. Zgornji vodoravni kos lesa je šinjak, zaokrožena dela, ki prideta voloma za vrat, sta šajbici; spodnji kos lesa je pódbrnik; pokončna dva sta šprikli, njima vzporedna železna klina na koncih pa teležnika; z goško (železen obroč) in pregljem (železen klin) so telege zvezane s «štango». Popisal je jarem tudi B.

tepíslati, -am, vb. impf., iti ali hoditi (brez potrebe ali pravega cilja); prim. Pl.: tepíniti se.

terúntalo, n., butec; prim. Pl.: terús.

tóčen, -čna, adj., točen je voz, ki rad teče (Dobova).

tomažínka, f., precej debela, v avgustu zrela hruška.

třnjevšca, izg. terjoušca, f., neka hruška.

- torbi, -i, f. pl., pogl. pri vozu.
- trógar, -rja, m., pogl. voz.
- trópec, -pca, m., pogl. stiskalnica.
- trúplo, n., nemarnež, porednež.
- učúhniti, -em se, vb. pf. (tudi počúhniti se, prim. Pl.) upasti (o vinu v sodu).
- ugrizti, -em se, vb. pf., zelo kisel postati (o octu, vinu, zelju).
- uhô, n., pogl. voz; skrânj Pl. 4.
- up, m. Kaj se boš na up pominal = kaj bi mlatil prazno slamo.
- úta, izg. júta, f. Če vstopiš v vežo preproste kmečke hiše, vidiš vežo do polovice pokrito s stropom; tam gori spé koški, to je uta ali sédalo.
- utônjen, adj., malo znižan. Tla so utonjena (v veži itd.)
- vájér, -rja, m., mlaka na tleh (v hiši).
- varéjuka, f. = vorénka Pl.: ein Plankentor.
- varovati se. Vari se kože = bodi previden, da ti ne bode žal!
- vávtera, izg. váutera, f., vrata nad koritom, odpirajoča se navzgor; Š2: lopútnica, Falltüre (od tod je naša beseda); Bis. I.: vútora.
- veničovina, izg. veničouna, f. ali ptičje grozdje, grm, ki se ovija kakor trs drevja ali grmovju in rodi vžitno grozdičje.
- véselca, f., pogl. stiskalnica. «Straža», 25. okt. 1912. (št. 124), v podlistku: veslca = omélo.
- véštajn, m., Weinstein.
- véštajnika, f., debela, dobra, začetkom septembra zrela hruška.
- vêz, -i, (Pl.veza 2.); der Dachstuhl, navadno pravijo pri nas grêšt = Gerüst. Najgornji, od pročelja do pročelja idoči tram je slême, počivajoče na obeh koncih na križišču škarnic; spodaj so pritrjene slednje (po dve in dve na vsakem pročelju) na dva pristiroža; dva druga pristiroža (podrêbnika Pl.) pa gresta vzporedno s slemenom; speta sta s pomočjo pripenjakov; na ta dva pristiroža pritrjeni, pravokotno na njiju stoječ, so lemezi, idoči na vrhu do slemena, spodaj pa do krivne prekle ali krivnice; vzporedno s to (in torej tudi s slemenom) gredo, pribite na lemeze, prekle, na nje pride slama, vloga in na to šopnice, drobnejši koli; trta, imenovana krovnica, objemlje preklo in šopnico ter drži tako vlogo; na vsakem

pročelju sta, vzporedni z lemezi, po dve vetrnici, s slamo ovita kola; njuna slama sestoji iz pestnic.

vínjašec, -šca, izg. vijenšč, m., dem. k vínjak Pl. S tem, majhnemu šrpu podobnim orodjem nabirajo zelišča za govedo, ščetinarje itd.

vínkelj, -klja, m., močen kol, ki z njim nategnejo in napnejo verige («povinkljajo»), ko so naložili vina, drv; prim. Bis. I.: vinkljati.

vlôga, f., pogl. vêz.

vošága, f., šiba; pogl. šepatnica.

vôz. Štanga (= oje) se konča v (dve) ušesi; sprednji del voza, prva prema, sestoji iz dveh trobi, ki se združita spredaj v jezik; zadaj ji drži skupaj polza; spodnji debeli kos lesa, ki se konča v aksah (oseh), je akštok (Achsstock), vzporedni zgornji pa blazina. Železje na premi: vezi, ki vežejo akštok z blazino in trogarja, vodoravni železi, ki drči po njih ruštek; slednji je močen kos lesa, ki nosi ročici in je pritrjen v blazino z rajdnim klinom. Namesto trogarja imajo nekateri vozovi okroglo železo, ris. Pri zadnjem koncu ni rušтка, polze in trogarjev; oba konca veže svora; železo, ki jo obdaja čisto vzadaj, je šajbica; železni klin ki drži zadnji konec na svoro, nima posebnega imena (Pl.: sôrnik). Pogl. še kolo. Mnogo teh izrazov najdemo v Levstikovi otročji pesmici «voli ženem vitoroge» (Zbr. spisi, II, 2).

všikniti, -em, vb. pf., priššikniti.

zacegljâti, -âm, vb. pf., zavozljati.

zahlâniti, -em, vb. pf., hitro zagrabit z gobcem (navadno o govedu); B.: shlâniti = jezno, hitro vzeti, prim. hlasten.

zaklîmbati, -am, vb. pf., zabičati.

zapávšati, -am, vb. pf., zadelati, zamašiti; pogl. pavše.

zapévsati, -am, vb. pf., zatrositi.

zarôštati, -am, vb. pf., v jezi zakričati, zakleti; prim. Pl.

zastónjšek, -šeka, m., lenuh; pogl. počiválšek.

zâšič, izg. zâšč, pogl. kolo.

zatentâti, -âm se, vb. pf., zamotiti se, zamuditi se; Bis. I.: štentati = muditi; prim. Pl.: štêntati.

zdôlec, -lca, m., južni veter. «Jug» pa pravijo pri nas zahodnemu vetru.

zmoteháti, -ám (se), vb. pf., zmučiti, usopihati (se).

zmrzoklépati, -am ali -pljem, vb. impf., mraz prestajati, zmrzovati.

zvratnják, m., povprečen ogon koncem njive; prim. Pl.

žáro vzeti po kom, vreči se po kom (n. pr. po očetu); prim. Pl. žára.

žingerc, m., nek grm; listje podobno zimzelenovemu, podolgasto; žinje Pl.?

žlapúcija, izg. žlapúcja, f. = brúzga itd., plôja Pl. die Kottsuppe mit Schnee auf den Straßen; v Dobovi: žlafúcja, torej Schlammputze.

žmičkati, -am, vb. impf. = žmfkati Pl.: pressen (pri nas: durch Zerdrücken zerkleinern: kuhan krompir, repo).

žnârati, -am, vb. impf., počasi in okorno delati; prim. Pl.: žnârati in žnjáviti.

žnârovec, -vca, m., počasen nerodnež.

Cerkev sv. Jožefa pri Mariboru. V dostavku k Limbuški kroniki v «Časopisu» 1914 str. 81 sem zavrnil Slekovčevo trditev, da bi bil lavantinski škof Franc grof Stadion 17. junija 1684. posvetil to cerkev. Kot dokaz za to sem navedel takrat le, da vizitacijski zapisnik savinjskega arhidijakona dne 12. julija i. l. omenja na velikem oltarju prenosni grobek, torej predpostavlja, da oltar ni bil posvečen, potem pa tudi cerkev ne. — Meseca septembra sem našel tudi direkten in pozitiven odgovor na to v nadškofjskem arhivu v Gorici. Ondotni vizitacijski zapisnik iz l. 1766. izrecno pravi (str. 79), da je šele 5. julija 1766. nadškof Karol Mihael grof Attems posvetil limbuško podružnico sv. Jožefa zunaj Maribora. Zapisnik pravi, da je bila cerkev prostorna in prav lepo okrašena. Od oltarjev je bil posvečen le veliki oltar, — pač isti, ki so ga pred nekaterimi leti odstranili. Vloženi so bili vanj ostanki mučencev sv. Severa in Laeta. Ščitniške (vogtijske) pravice je imelo takrat mesto Maribor kakor tudi pravico prezentacije beneficijata. Torej se je v 100 letih popolnoma spremenila razsodba,

ki jo je l. 1687 dosegel v Rimu in pri vladi hočki nadžupnik dr. Anton Testa.

Po končani posvetitvi je nadškof v isti cerkvi birmal 823 oseb. Mariborski magistrat ga je zelo slovesno sprejel. Ob 11. uri dopoldne se je odpeljal v Limbuš.

V istem dostavku na strani 81. «Časopisa» blagovoli čitatelj popraviti dve tiskovni pomoti v številkah. V 8. vrsti od zgoraj je brati okoli l. 1675 in ne 1775, in v 5. vrsti od spodaj 1687, ne 1787.

Fr. Kovačič.

† Tade Smičiklas.

Pred nekaterimi leti je bilo, ko mi je v starodavnem Spljitu v obsegu nekdanje palače «cara Dukljanina» Tade Smičiklas z veliko vnemo in prijaznostjo razlagal in razkazoval rimske in hrvaške starine. Bil je mož srednje, krepke postave, starost se mu še ni posebno poznala. Pri slovesu sva si krepko stisnila roke, — nisem slutil, da ga zadnjokrat vidim. Meseca junija 1914. je prinesla pošta v pisarno «Zgodovinskega društva» osmrtnico, s katero je jugoslovanska akademija v Zagrebu naznanila, da je 8. junija o pol sedmi uri zjutraj njen predsednik Tade Smičiklas po dolgi in mučni bolezni zaključil svoje velezaslužno življenje. Poleg nepozabnega Račkega je bil Smičiklas — od l. 1883 — najuglednejši član historičnega oddelka akademije. Narodil se je Smičiklas 1. oktobra l. 1843 v Reštovu pri Žumberku. Njegov stric je bil grško-katoliški škof v Križevcih in je nadarjenega nečaka sprejel v svoje semenišče v Zagrebu, kjer je končal gimnazijske študije. S pomočjo državne štipendije je odšel potem na Dunaj, kjer je študiral zgodovino in zemljepisje. Poslušal je tudi slavnega Miklošiča. V zgodovini se je vglobil zlasti v dela Palackega in takrat na zenitu stoječega Ranke-a. Palacký in Ranke sta bila njegova mojstra v zgodovini. Služboval je potem kot profesor na Reki in v Zagrebu, kjer je l. 1882. postal redni vseučiliški profesor in je ostal v tej službi do l. 1905., ko je bil umirovljen. V šolskem letu 1887—88 je bil vseučiliški rektor. Po smrti Jo-

sipa Torbarja je l. 1901. postal predsednik jugoslovanske akademije. L. 1889—1901 je bil tudi predsednik Matice Hrvatske. Na književnem polju se je pojavil že kot gimnazijski profesor v Reki in v Zagrebu v programu ondotnih gimnazij; l. 1871. z razpravo o prvih dveh dobah hrvaške književnosti, l. 1876. pa o življenju in delih Vekoslava Babukića. Po Matici je izdal svoje najznamenitejše delo «Povjest Hrvatske» (I. del l. 1879, II. del l. 1882). To je prva kritična, v lepem slogu pisana in s toplim rodoljubjem prožeta zgodovina hrvaškega naroda. L. 1892 je za petdesetletnico Matice Hrvatske priredil tudi obsežno «Spomen-knjigo». V publikacijah jugoslovanske akademije je objavil dolgo vrsto življenjepisov in nekrologov, med njimi «Misli i djela biskupa Strossmayera» in potem še obširnejše delo «Nacrt života i djela biskupa J. J. Strossmayera», potem življenje in delovanje dr. Fr. Račkoga, J. Kukuljević-Sakcinskega i. dr. Ob dvestoletnici oslobojenja Slavonije je objavil o tem obsežno spominsko delo, ki obsega dva dela: prvi del govori o Slavoniji in drugih hrvaških deželah pod turško oblastjo ter o vojni za osloboditev, drugi del pa obsega spomenike o Slavoniji v 17. veku. Oba dela sta izšla l. 1891. V «Radu» 80. je izšla njegova razprava «Obrana i razvitak hrvatske narodne ideje od 1790 do 1835.» V «Zborniku za narodni život i običaje južnih Slavena» je objavljala narodne pripovedi iz oseške okolice. Njegovi slavnostni nagovori pri slovesnih sejah jugoslavenske akademije krijejo tudi marsikatero lepo misel. Zadnja leta je urejeval važen zbornik listin (doslej 11 zvezkov) «Codex diplomaticus». L. 1901. je izdal pri akademiji Krčelićeve anale. V priznanje njegovih zaslug ga je ob 70 letnici njegovega rojstva zagrebsko vseučilišče imenovalo za svojega častnega doktorja, cesar pa ga je odlikoval s častnim znakom za umetnost in znanost. Bil je dopisujoči član češke in srbske akademije ter predsednik deželne poverjenstva za varstvo umetniških in zgodovinskih spomenikov. Na znanstvenem polju je bil zelo marljiv delavec, ob enem vnet rodoljub, v najtemnejših dobah novejše hrvaške politične zgodovine neupogljiv, jaklen značaj. Smičiklas je ostal neoženjen in je svoje — ne baš veliko — imetje zapustil v dobrodelne namene, največ akademiji. Bodi mu časten spomin!

Fr. Kovačić.

Književna poročila.

Steirische Gerichtsbeschreibungen. Als Quellen zum Historischen Atlas der österr. Alpenländer . . . herausgegeben von *Anton Mell* und *Hans Pirchegger*. Mit einer Kartenbeilage. Graz 1914. Verlagsbuchhandlung „Leykam“, Leks. form., str. LXII, 623.

Ko je l. 1906. izšel I. del historičnega atlanta avstr. alpskih dežel, so razni kritiki izrazili med drugim željo, da se objavijo viri, na katere se opira določevanje deželskosodnih mej. Ko je potem l. 1912. Martin Wutte objavil opis koroških sodišč, se je tudi štajerska historična deželna komisija odločila objaviti opise štajerskih sodišč. Da so se mogli pokriti nemajhni stroški, je znatno pripomoglo učno ministerstvo in pa graško historično društvo.

Izmed 572 objavljenih opisov jih je največ iz 18. stoletja, drugi so iz 19., 17., 15., 14. in le trije iz 13. stoletja. Nas zanimajo pred vsem spodnještajerski sodni okraji, ki so razdeljeni v naslednje velike skupine: deželska sodišča v porečju Drave: I. Mariborska deželska sodnija, II. Gornjeradgonska, III. Ptujška, IV. Zbelovska (Plankenstein), V. Marrenberška, VI. Vuzeniška, VII. Slovenjegraška. Drugo skupino tvorijo sodišča stare Savinjske marke ali grofije, ki razpada v naslednje večje in manjše celote: A. Deželska sodišča nekdanjih Heunburgov in Soneških gospodov: I. Deželska sodnija Celje, II. Šoštanj, III. Velenje, IV. Mozirje, V. Gornji grad, VI. Soneški grad, VII. Ojstrica, VIII. Gotovlje. B. Deželska sodišča na deželnoknežjem ozemlju: I. Laško, II. Radeče, III. Vojnik. C. Deželska sodišča na ozemlju solnograške cerkve: I. Brežice, II. Pišce, III. Sevnica ob Savi, IV. Rajhenburg. D. Deželska sodišča na ozemlju krške škofije: I. Vitanje, II. Anderburg-Rifnik pri Sv. Juriju ob južni železnici, III. Rogatec, IV. Nova Štifta ali Ptujška gora (ondotna kapelanija je imela svoje deželsko sodišče), V. Podčetrtek, VI. Piljšan, VII. Sv. Peter pod Sv. gorami, VIII. Bizeljsko, IX. Podsreda, X. Planina. V teh skupinah je cela vrsta višjih in nižjih sodnij posameznih graščin, mest, trgov, samostanov. Stara velika sodna okrožja so se namreč vedno bolj drobila, ker so posamezniki, mesta, trgi in samostani potom privilegijev ali navade dobivali sodno pravico. Razlika med „višjim“ in „nižjim“ sodstvom se proti koncu srednjega veka kaže vedno izraziteje, a vsporedno se tudi zožuje teritorialni obseg starih sodišč.

Ko se je delo že tiskalo, so še v namestnijskem arhivu našli prej že znani, a založeni kup aktov, ki se nanašajo na sodnijske meje. Tudi to stvarino sta še pisatelja objavila v dodatku; na slovenski del Štajerske pride v tem dodatku 19 sodišč v dravskem porečju in 12 v nekdanji Savinjski grofiji. Popolnoma še tudi sedaj gradivo ni izčrpano; naloga podrobnih, lokalnih raziskav bo, spraviti na dan morda še sedaj neznano gradivo glede sodišč manjših gosposčin in trgov. Enako bi bilo zanimivo, popisati, kje in v kaki obliki so se dosedaj ohranili sledovi starih sodnijskih mej. Mnogokrat je mejo zaznamovalo le kako veliko, staro drevo

z vsekanim križem. Taki „mejniki“ so seveda že zdavna izginili, a mnogo-kje so mejo zaznamovali tudi zidani in kameniti križi ali nalašč postavljeni mejniki, ki so se še ohranili do današnjih dni. Najlažje bi to popisali razumniki, ki bivajo v dotičnem kraju in poznajo lokalne razmere in tradicije. Naše „Zgodovinsko društvo“ bo tako gradivo hvaležno sprejelo in objavilo¹.

Mell-Pircheggerjeva knjiga bo jako dobro služila za našo podrobno krajevno zgodovino; tu in tam so stare deželskosodne meje kašipot za določitev prvotnih župnij, mark in grofij. V popisih se omenjajo brez števila razna imena posameznih parcel; nekatera teh imen so se še ohranila, druga so izginila ali se izpremenila. Če bo kdaj prišlo do obdelave in objave slovenskega zgodovinsko-krajevnega repertorija, bo ta opis deželskosodnih mej jako dobro služil. Tudi narodopisec bo našel marsikaj zanimivega za svojo stroko. To delo štajerske deželne historične komisije naj bo tedaj tudi nam vsem v vspodbudo, da se začnemo bolj brigati za domačo krajevno zgodovino. Za sedaj naj zadostuje to kratko poročilo, s katerim smo hoteli le opozoriti naše občinstvo na ta znamenit vir domače zgodovine. Ko izide še enako delo o Kranjski in vzhodni Istri kot tretji del historičnega atlanta, bo priložnost, se natančneje pečati s temi mejnimi opisi.

Fr. Kovačič.

Kovačič prof. Fr.: Nadžupnija Sv. Križa pri Rogaški Slatini. Zgodovinski podatki. Izdalo „Zgodovinsko društvo“ v Mariboru. Založilo „Cerkveno društvo“ pri Sv. Križu. Ljubljana, 1914. Tiskala Katoliška Tiskarna. 89 str. 8°. Cena K 1:50.

Tajnik „Zg. dr.“ nam je zopet podal lepo zgodovinsko knjižico. Vlč. g. nadžupnik svetokriževski, Fr. Korošec, je namenil svojim faranom spomin na petdesetletnico, kar so sezidali novo župnijsko cerkev; odločil se je, podati jim zgodovino njihove župnije. Za to delo je pridobil profesorja dra Kovačiča, ki je porabil celo videmski patriarhalni arhiv, da bi podal popolno in natančno sliko svetokriževske nadžupnije. Namenu primerna, kratko in poljudno pisana knjižica tolmači tudi zamotano stvarino v kratkih besedah jasno in razumljivo, da tudi strokovnjak ne prečita knjige brez haska.

Za rimsko dobo nam opisuje ceste, ki so že ob časih Rimljanov vodile mimo Sv. Križa, in prvo razširjanje krščanstva iz Srema.

¹ V „Blätter zur Geschichts- und Heimatkunde“ IV. 1., str. 403 i. d. je Pirchegger objavil članek o moriščih, kjer so se izvrševale smrtne kazni. Kmalu so se oglasili tudi drugi in je poročila objavil Pirchegger v „Tagespost“ št. 116 z dne 10. maja 1914. Slične snovi, kje so se izvrševale smrtne kazni, je tudi po naših krajih dovolj. Kraj, kjer so stale nekdanje vislice, je še mnogokje dandanes kraj grozote in se nanj nanašajo zanimive pripovedke. Ali smemo pričakovati, da se bo kdo zganil in nam kaj poročal o tem?

Pokristjanjenje Slovencev nam podaja kratko sliko, kako so korotanski Slovenci ob času pokrajinskih škofov prijeli sveto vero, katero pa je madjarski naval skoro da zopet vkončal. Postanek župnije svetokrižke razpravlja o postanku župnij sploh in sklepa iz takratnih razmer, da je naša nadžupnija, matica vseh cerkvá v rogaškem dekanatu, nastala ob sredini 12. stoletja; imenuje se pa prvičkrat l. 1304. Potem pokaže meje stare župnije; odcepljenje župnij in sicer najprej rogaške in kostrivniške župnije, dokler niso po jožefinskih reformah nastale vse sedanje župnije. Važnejši zgodovinski dogodki so bili turški napadi, kmečka vstaja, kuga; če so se tudi kobilice tukaj pojavile, se ne ve, protestantizem tukaj ni našel godnih tal. Potem se opisuje župna cerkev, najprej stara, potem nova, l. 1864. postavljena s popisom zidanja in posvečenja. Podružnice so: Sv. Trojica na Perneku, mogoče iz 15. stoletja; Tržišče iz 17. stol.; sv. Mohor na Rodnem iz 16. stol. O šoli imamo pri sv. Križu prvi sled iz l. 1760.; ali kolikor je bil isti „ludimagister“ tudi učitelj dece, se ne ve, prvi znani svetokrižki učitelj je še le o. l. 1800. sem prišel. Slatina. Tukaj opozarja pisatelj menda prvi na listino iz l. 1141., kjer se imenuje neki „fons marmoreo lapide signatus“, kateri je moral biti tukaj in imeti posebno veljavo; drugače bi ta ne bil z mramorjem obdan — to je današnja Slatina, katere razvoj vidimo do danes s kapelo sv. Ane. Vrsta dušnih pastirjev je dolga šteje do danes župnikov in nadžupnikov (s provizorji vred) 39, kaplanov in nekdanih beneficiatov 190. Svetokrižka nadžupnija je rodila samo 7 še živečih duhovnikov; odličnjakov posvetnega stanu se našteva 14, ozir. 15. Knjigo diči zemljevid prvotne prazžupnije in 14 jako snažnih slik. Knjižico toplo priporočamo; župljani pa bodo gotovo z veseljem po njej segali.

M. Ljubša.

Hartinger Josip: Hrvatsko-slovenska seljačka buna godine 1573. Osjek 1911.

180 strani obsegajoča knjiga z navedenim naslovom je izšla kot znanstvena razprava, odobrena od modroslovnega oddelka zagrebskega vseučilišča. Prva pisateljeva zasluga, ki jo hočemo posebno poudarjati, je jako spretna razvrstitev bogatega gradiva. V precej obširnem uvodu nam slika dolžnosti rimskih podložnikov in prehaja po gotovem zgodovinskem redu na kmetske razmere v srednjem veku, zlasti na razmere, ki so povzročile nazadnje ogrski, nemški in vzhodnoalpski kmetški upor l. 1573. Pisatelj slika odnošaje med kmetstvom in plemstvom, zlasti davčne dolžnosti kmetov napram državi, deželi, cerkvi in končno napram gosposki ter vojne dolžnosti. Na ta način nam podaja jasno sliko o hudem trpljenju kmetškega stanu pod brezsrčnimi gospodarji, o trpljenju, ki ga je slednjič v silobranu dovedlo do opisanega upora. Pisatelj je marljivo uporabljal mnogoštevilno literaturo o tem predmetu, ne samo hrvatsko, temveč tudi ogrsko in nemško; izmed slovenskih študij mu je znana le v našem „Časopisu“ l. 1909. objavljena Kaspretova razprava „Tiranstvo graščaka Taha“. Na podlagi te studije je pridružil Hartinger

zanimivo sliko o življenju kmetov na alodiju Stattenbergu pri Slov. Bistrici. — Punt je opisan jako jasno, dasi nam pisatelj ne podaje v bistvu nič novega. Škoda, da glavnih voditeljev, ki so se branili proti nasilstvu za svoje pravo, ni označil vsestransko, temveč jih je oslikal bolj kot nekake tolovaje. Vsekako pa priporočamo razpravo vsem, ki se zanimajo za domačo zgodovino. *Pivko.*

Društvena poročila.

Poroča tajnik.

Osma odborova seja dne 19. decembra 1914.

Navzoči: dr. Turner, prof. Kaspert, dr. Pipuš, prof. Pirc, dr. Pivko, dr. Kovačič. Opravičil se je dr. Medved. Predsednik se spominja dveh udov, ki sta častno padla na bojišču, namreč Franjo Holz, tajnik kmetijske družbe v Gradcu in Štefan Podboj, c. kr. profesor v Celovcu. Pozdravi tudi iskreno soodbornika dr. Pivka, ki je ranjen prišel iz bojišča.

1. Zapisnik zadnje seje se prebere in odobri.

2. Tajnik prof. Kovačič poroča o društvenem stanju ter predloži v pretres razne nasvete, kako bi se društvo moglo povzdigniti in njega delovanje razširiti. — Resničen je sicer pregovor: Inter arma tacent Musae, vendar je tudi v sedanjem vojnem času treba misliti na pozitivno delo v bodočnosti, kakor v vročem poletju treba skrbeti za zimo in v zimi pripravljati orodje za poletno delo. Kakšenkoli bo izid vojne, to je gotovo, da bo treba zbrati vse sile, brez dela ne more nihče pričakovati boljše bodočnosti. „Zgodovinsko društvo“ je na Spodnjem Štajerskem edino čisto znanstveno društvo, ono je poklicano, osredotočiti in razvijati višje kulturno, znanstveno delovanje. Poročevalec stavi naslednje nasvete:

- a) Udje. V sedanjih razmerah in v bližnji bodočnosti bodo udje edina opora, javnih podpor sedaj ni lahko pričakovati. Nasproti lanskemu letu je število udov poskočilo za 12, od zadnje odborove seje so nanovo pristopili gg.: dr. Ferd. Pirnat, odvetn. kandidat v Gradcu, dr. Ant. Prus, odvetnik v Konjicah in dr. R. Nachtigall, vseučilišni pro-

fesor v Gradcu. Poročevalec poda pregled udov po stanovskih skupinah in po večjih mestih, kjer biva največ razumništva. Pri tem se opazi, da je veliko premalo udov v skupini ljudsko-šolskih knjižnic in društev. Naloga šole je, gojiti domačo zgodovino, zatoorej bi naj šolska vodstva in krajni šolski sveti skrbeli, da pride v knjižnice edino zgodovinsko glasilo na Sp. Štajerskem, „Časopis“. Tudi Čitalnice in razna društva se premalo ozirajo na domače zgodovinsko slovstvo. Pa tudi v drugih skupinah je še mnogo razumnikov v ugodnem socijalnem položaju, ki jih ni med udi. Sklene se, da se posamezni odborniki s posebnim oklicem obrnejo do svojih stanovskih tovarišev, naj pristopijo k društvu.

b) Strokovni naraščaj. Med nemškimi sodeželani jo mnogo oseb, ki se poleg službenih opravil živo zanimajo za zgodovino in arheologijo. Pri nas se to pogreša. Za naprej bo društvo skušalo stopiti v stik z visokošolsko mladino, zlasti z onimi visokošolci, ki so si izbrali za svoje študije zgodovino ali sorodne predmete.

c) Po vzgledu drugih znanstvenih društev bo tudi „Zg. dr.“ poskušalo z manjšimi sestanki prijateljev zgodovine, narodopisa, umetnosti in varstva domačije. V teh sestankih se lahko poroča o novih literarnih pojavih v tozadevnih strokah, misli se izmenjajo, sprožijo nova vprašanja, ki lahko dajo snov za daljne raziskave. Ko nastopijo mirni časi, bo društvo pričelo tudi s poljudnimi predavanji v večjem obsegu.

d) Glasilo. Skrbelo se bo, da bo „Časopis“ pravočasno izhajal, ko nastopijo redne razmere. V listu se ustanovi nov odstavek, ki bo prinašal kratke, zanimive notice iz zgodovinskega znanstva in sorodnih panog. Tudi v širjih slojih treba buditi, vzgajati in bistriti historično-estetski čut. Svoj čas je „Zg. dr.“ v ta namen ustanovilo „Zgodovinsko knjižnico“ in izdalo 2 zvezka, toda podjetje ni uspelo, knjižice so obležale. Te knjižice se sedaj razpoklonijo udom

in društvom, da pridejo ljudem v roke. V bodoče bo pa društvo poskušalo izdajati posebno dvomesečno glasilo kot prilogo kakega političnega lista, kjer se bo zgodovinsko znanstvo populariziralo in zlasti poučevalo, kako treba ceniti starine in umetnine, varovati stare listine in družinske arhive. Za sedaj odbor le načeloma pritrdi tej misli, natančnejši vspeh se določi v prihodnji seji, če se med tem najde list, ki bi sprejel tako prilogo.

- e) Spopolni se društvena knjižnica, da bo lahko služila za podlago poučnim mesečnim sestankom. Sedaj društvo zamenjuje tiskovine s 37 uredništvi in korporacijami. Zadnji čas je „Zg. dr.“ stopilo v zamembo s kr. deželni arhivom v Zagrebu, z muzejskim Glasnikom v Sarajevu in z bolgarsko akademijo v Sofiji. Po sklepu vojne se bo poskušal stik s poljskimi znanstvenimi listi in društvi. Nekatera glasila se pa naročijo. L. 1914. se je knjižnica nekoliko pomnožila iz zapuščine župnika M. Kelemina v Št. Ilju v Sl. gor. Naj bi tudi drugi rodoljubi za slučaj smrti zlasti zgodovinske, jezikoslovne, narodopisne knjige določili knjižnici „Zg. dr.“!

- f) Največje težave dela društvu muzej radi pomanjkanja primernih prostorov. Skušal se bo najti način, vsaj za silo spraviti muzejske predmete na primeren prostor.

3. Urednik prof. Kaspret predloži razdelitev pisateljskih nagrad za l. 1914., kar se sprejme.

4. Novoustanovljenemu koroškemu „Zgod. društvu“ se kot ustanovni dar brezplačno odstopijo dosle izšle društvene publikacije. Sklene se tudi, storiti potrebne korake, da se dobe za muzej razni bojni predmeti iz sedanje vojne. Na to se seja zaključiti.

Imenik društvenikov l. 1914.

Redni udje.¹

- Arnejc dr. Ivan, c. kr. gimn. profesor
(prideljen c. kr. naučnemu ministertvu) na Dunaju.
- Arzenšek Alojzij, dekan v Vuzenici.
- Atteneder Josip, župnik v Šoštanju.
- Ban dr. Adam, odv. koncip. v Celju.
- Barle Janko, nadškofjski tajnik v Zagrebu.
- Bartol dr. Ant., c. kr. notar v Logatcu.
- Baš Lovro, c. kr. notar v Celju.
- Baš dr. Otokar, notarski kandidat v Celju.
- Bedjanič Martin, c. kr. dvorni svetnik v p. v Mariboru.
- Benkovič dr. Ivan, drž. poslanec, odvetnik v Celju.
- Beranič Davorin, gimn. profesor v Celju.
- Bohak Fran, dekan v Sl. Bistrici.
- Bohanec Ivan, dekan v Šmarju.
- Bosina Ivan, kapelan na Sladki gori.
- Božič dr. A., odvetnik v Celju.
- Breje dr. Janko, odvetnik v Celovcu.
- Brumen dr. Anton, odvetnik v Ptuj.
- Brunčko dr. L., odvet. koncipijent v Celju.
- Cajnkár Jakob, župnik v Središču.
- Cajnko Val., katehet v Varaždinu.
- Cerjak Josip, župnik v Rajhenburgu.
- Cestnik Anton, c. kr. gimn. profesor v Celju.
- Cukala dr. Franc Ks., župnik v Podklostru.
- Čede Josip, župnik v Studenicih.
- Čitalnica narodna v Celju.
- Čitalnica v Gradcu.
- Čitalnica v Novem mestu.
- Čížek Alojzij, župnik v Slov. Gradcu.
- Danica, katoliško akademično društvo na Dunaju.
- Dekort Josip, župnik v Ljubnem.
- Detiček Juro, notar. kandidat v Celju.
- Diehl Robert, tovarnar v Celju.
- Dolenc dr. Metod, c. kr. okr. sodnik v Gradcu.
- Erman Franc Solan, frančiškan v Eggenbergu.
- Ferk Feliks, zdravnik v Mariboru.
- Feuš dr. Franc, profesor bogoslovja v Mariboru.
- Firbas dr. Franc, c. kr. notar v Mariboru.
- Flek Josip, prošt v Ptuj.
- Florijančič Josip, župnik pri Sv. Martinu na Poh.
- Frangelj Jernej, župnik pri Sv. Marjeti.
- Fras Marko, c. kr. knjigovodja v Logatcu.
- Glonar Josip, dr. phil. v Gradcu.
- Godec Ferdinand, zasebnik v Breznici pri Prevaljah.
- Gomišek Fran, župnik pri Sv. Petru na Medvedovem selu.
- Goričar Karol, trgovec v Celju.
- Gorišek Ivan, župnik v G. Ponikvi.
- Gorup Josip, nadučitelj na Polenškaku.
- Grobelšek Iv., župnik v Gomilskem.
- Gruden dr. Josip, kanonik v Ljubljani.
- Gruden Mirko, bančni dirigent v Celju.

¹ Dosmrtni udje so zaznamovani z razprtimi črkami.

Haubenreich Alojzij, kn.-šk. ekspe-
ditor v Mariboru.

Hauptman Fran, c. kr. profesor in
šolski svetnik v Gradcu.

Hebar Fran, župnik na Sp. Polskavi.

Hirti Fran, župnik v Slivnici.

Hohnjec dr. Josip, profesor bogo-
slovja v Mariboru.

Horvat Franjo, slikar v Mariboru.

Horvat Friderik, župnik v Št. Lov-
rencu na Pohorju.

Hranilnica južnoštajerska
v Celju.

Hranilnica in posojilnica v Artičah.

Hranilnica in posojilnica v Središču.

Hranilno in posojilno društvo v
Ptuju.

Hrastelj Franc, arhidijakon v Kon-
jicah.

Hrašovec dr. Juro, odvetnik v Celju.

Hrašovec dr. Silvin, c. kr. okrajni
soodnik v Novem mestu.

Hribar Ivan, zastopnik „Slavije“ v
Ljubljani.

Ilešič dr. Fran, c. kr. gimn. profesor
v Ljubljani.

Irgl Fran, župnik na Vranskem.

Jager Avguštin, župnik v Galiciji.

Janežič Rudolf, spiritual v Mariboru.

Jankovič dr. Fran, državni in dežel-
ni posl., zdravnik v Kozjem.

Janžekovič Jožef, župnik pri Sv.
Lenartu v Slov. goricah.

Janžekovič Lovro, župnik v Veržeu.

Janžekovič Vid, župnik v Svečini.

Jarc Evgen, državni poslanec in
deželni odbornik v Ljubljani.

Jeglič dr. Anton Bonaventura, kne-
zoškof v Ljubljani.

Jelšnik Ivan, kapelan v Rečici ob
Paki.

Jerovšek dr. A., ravnatelj tiskarne v
Mariboru.

Jerovšek Fran, c. kr. gimn. profesor
v Mariboru.

Joanejska knjižnica v Gradcu.

Jurčič Josip, dekan v p. v Gradcu.

Jurhar Martin, kapelan v Konjicah.

Jurko Ivan, župnik v Pamečah.

Jurkovič Martin, dekan v Ljutomeru.

Kac dr. Viktor, zdravnik v Mariboru.

Kacjan Anton, sodn. avskultant v
Celju.

Kalan dr. Ernst, odvetnik v Celju.

Kapler Ivan, župnik pri Sv. Jakobu
v Slov. goricah.

Karba Matija, župnik v Zrečah.

Kardinar Josip, c. kr. gimn. profesor
v Celju.

Kaspert Anton, c. kr. gimn. profesor
in šolski svetnik v Gradcu.

Kavčič Jakob, kanonik v Mariboru.

Kidrič dr. Fran, kustos-adjunkt c. kr.
dvorne knjižnice na Dunaju.

Klasinc dr. Ivan, odvetnik v Gradcu.

Knaflič dr. Vladimir, odvetniški kan-
didat v Gorici.

Knjižnica krš. soc. zveze v Mari-
boru.

Koblar Anton, dekan v Kranju.

Kocbek Anton, župnik pri Sv. Križu,

Kociper J. Ev., gimn. profesor v
Mariboru.

Koderman dr. Karol, odvetnik v
Mariboru.

Kodrič Josip, kapelan v Št. Martinu
pri Slov. Gradcu.

Kokelj Alojzij, župnik v Vurbergu.

Kolar Anton, župnik v Št. Ilju pri
Velenju.

Kolarič Anton, gimn. profesor v
Ptuju.

Kolarič Josip, župnik pri Sv. Mar-
tinu na Paki.

Kolenc Anton, trgovec v Celju.

Komatar Fran, c. kr. profesor v
Kranju.

Komljanec dr. Josip, profesor v
Ptuju.

- Kos dr. Fran, c. kr. profesor in šolski svetnik v Gorici.
- Kosar Jakob, župnik v Žičah.
- Koselj Fran, župnik v Ločah.
- Kosi Jakob, župnik pri Sv. Lenartu pri Laškem trgu.
- Kotarska učiteljska knjižnica v Kastvu.
- Kotnik dr. Fran, c. kr. gimn. profesor v Celovcu.
- Kovačič dr. Fran, profesor bogoslovja v Mariboru.
- Kozinc Ivan, župnik v Slivnici pri Celju.
- Kožuh Josip, c. kr. gimn. profesor v Celju.
- Krajnc Josip, kapelan v Žetalah.
- Krajnc Viktor, c. in kr. generalmajor v Gradcu.
- Krajni šolski svet v Središču.
- Krajni šolski svet pri Sv. Vidu nad Valdekom.
- Kranjc Marko, kapelan v Ribnici.
- Krek dr. Bogomil, dvorni in sodni odvetnik na Dunaju.
- Kronvogel dr. Josip, c. kr. sodni svetnik pri Sv. Lenartu.
- Kropivšek Valentin, kapelan v Šoštanju.
- Krošelj Fran, kapelan v Šoštanju.
- Kruljc dr. Franc, dekan v Laškem trgu.
- Kuhar Anton, kapelan v Solčavi.
- Kuhar Štefan v Bratoncih.
- Kukovec dr. Vekoslav, deželni poslanec in odvetnik v Celju.
- Kumer Karol, župnik v Prihovi.
- Lah Martin, župnik pri M. Snežni.
- Lajnšič Anton, župnik v Št. Martinu pri Vurbergu.
- Lederhas Ludovik, c. kr. gimn. profesor v Ljubljani.
- Lekše Fran, župnik v Lučah.
- Lenart Janez, nadžupnik pri Sv. Martinu.
- Lendovšek Mihael, župnik v Makolah.
- Leskovač Ferdinand, posojilnični tajnik v Mariboru.
- Leskovšek Fran, trgovec v Celju.
- Lipej Fran, trgovec v Brežicah.
- Ljubša Matija, kurat v p. v Gradcu.
- Lilek Emil, avskultant v Celju.
- Lom Fran, župnik pri Sv. Petru na Kronske Gori.
- Lončarič Josip, kapelan pri Kapeli.
- Lorbek Ivan, župnik v Olimju.
- Lukman dr. Fran, profesor bogoslovja v Mariboru.
- Maister Rudolf, c. in kr. stotnik v Celju.
- Majcen Gabriel, c. kr. učit. profesor v p. v Mariboru.
- Majcen Josip, kanonik v Mariboru.
- Majhen Josip, nadučitelj v p. v Studenicih.
- Marijanišče, salez. zavod v Veržeju.
- Markošek Ivan, c. kr. realni profesor v Mariboru.
- Marzidovšek Jakob, vojni kurat v Gorici.
- Mastnak Martin, c. kr. profesor v Gorici.
- Matek dr. Martin, kanonik v Mariboru.
- Mavrič Karol, učitelj v Križevcih.
- Mayer dr. Fran, odvetnik v Šoštanju.
- Medved dr. Anton, c. kr. gimn. profesor v Mariboru.
- Menhart Jakob, župnik pri Veliki Nedelji.
- Mešiček Josip, župnik v Brežicah.
- Meško Fran Ks., župnik pri Mariji ob Zili.
- Meško Josip, župnik pri Sv. Miklavžu v Ljut. goricah.
- Meško Martin, župnik pri Kapeli.
- Mihalič Josip, župnik pri Sv. Barbari.
- Mikl Fran, trgovec pri Sv. Marjeti.

- Mlakar p. Bernardin, frančiškan v Gorici.
 Mlakar Ludovik, profesor v Idriji.
 Močnik Fran, kapelan pri Sv. Tomažu.
 Moravec Fran, stolni župnik v Mariboru.
 Munda Janko, župnik v. p. v Dobrni.
 Murko dr. Matija, c. kr. vseučilišni profesor v Gradcu.
 Nachtigall dr. Rajko, c. kr. vseučilišni profesor v Gradcu.
 Napotnik dr. Mihael, eksce-lenca, knezoškof itd. v Mariboru.
 Ogradi Fran, opat v Celju.
 Orožen dr. Milan, odvet. koncipijent v Celju.
 Ozimič Josip, kapelan v Cirkovcah.
 Ozmec Josip, deželni poslanec in župnik pri Sv. Lovrencu na Dravskem polju.
 Pečnik Franc, župnik v Podgorju.
 Peisker dr. Ivan, c. kr. ravnatelj vseučiliške knjižnice in vseučilišni profesor v Gradcu.
 Pipuš dr. Radoslav, odvetnik v Mariboru.
 Pirc Matija, c. kr. profesor v Mariboru.
 Pirnat dr. Ferd., odvet. kandidat v Gradcu.
 Pišek Fran, posojilnični tajnik v Mariboru.
 Pivec Štefan, župnik v Podčetrtku.
 Pivko dr. Ludovik, c. kr. učiteljski profesor v Mariboru.
 Planinc Fran, kapelan pri Sv. Jakobu v Sl. goricah.
 Plaskan Vinko, bančni uradnik v Celju.
 Plepelec Josip, župnik pri Sv. Emi.
 Pleteršnik Maks, c. kr. gimn. profesor v p. v Ljubljani.
 Ploj dr. Miroslav, c. kr. senatni predsednik na Dunaju.
 Podkrajšek Fran, tajnik Matice Sl. v Ljubljani.
 Podlogar Leopold, kapelan v Dobu pri Domžalah.
 Pollak Fran, farmaceut pri Sv. Jurju ob Ščavnici.
 Polovič Ivan, c. kr. gimn. profesor v Kočevju.
 Posojilnica v Brežicah.
 Posojilnica v Dolu.
 " v Framu.
 " v Konjicah.
 " v Ljutomeru.
 " v Makolah.
 " v Mariboru.
 " spodnješt. ljudska v Mariboru.
 " okrajna v Ormožu.
 " v Gornji Radgoni.
 " v Šmarju.
 " na Slatini.
 " v Trbovljah.
 Potovšek Josip, župnik v Vojniku.
 Potrč p. Rafael, minorit pri Sv. Trojici v Haložah.
 Povoden Norbert, župnik in gvardijan v Ptuju.
 Požar Alfonz, župnik v Frankolovem.
 Preglej Viktor, župnik v Stranica.
 Prekoršek Ivan, potovalni učitelj v Celju.
 Presker dr. Ivan, c. kr. višji sodni svetnik v Ljubljani.
 Presker Karol, župnik v Kapelah.
 Prus dr. Ant., odvetnik v Konjicah.
 Pšunder Ferdinand, župnik pri Sv. Bolfenku.
 Pučnik Anton, provizor v Št. Juriju.
 Rabuza Anton, c. kr. gimn. profesor v Celju.
 Rath Pavel, župnik v Št. Ilju pri Turjaku.

- Ravnateljstvo c. kr. gimn. v Celju.
 Ravnateljstvo c. kr. gimn. v Gorici.
 Ravnateljstvo c. kr. gimnazije v Mariboru.
 Ravnateljstvo c. kr. gimnazije v Nov. mestu.
 Ravnateljstvo c. kr. gimnazije v Pazinu.
 Ravnateljstvo kn. šk. gimnazije v Št. Vidu.
 Ravnikar Ivan, trgovec v Celju.
 Razbornik Ivan, kapelan v Jarenini.
 Rebol Fran, profesor v Št. Vidu.
 Reich Anton, c. kr. blagajnični predsednik v Gradcu.
 Repolusk Friderik, župnik pri Sv. Vidu.
 Rojnik Štefan, c. kr. računski revident v Gradcu.
 Rop Fran, kapelan pri Sv. Ani na Krembergu.
 Roškar Ivan, državni poslanec in posestnik v Malni.
 Rozman Josip, župnik v Črnečah pri Sp. Dravogradu.
 Rožič dr. Valentin v Celovcu.
 Rudolf dr. Ivan, odvetnik v Konjicah.
 Sadjak Andrej, župnik pri Sv. Leonardu ob Sedmih studencih.
 Salmič Ratko, trgovec v Celju.
 Schmoranz Josip, c. kr. učiteljski profesor v Mariboru.
 Schoepl dr. Anton, vitez, ravnatelj Kranjske hranilnice v Ljubljani.
 Schreiner Fr., kapelan v Žalcu.
 Schreiner Henrik, c. kr. učiteljski ravnatelj v Mariboru.
 Serajnik Volbenk, župnik v Št. Lipšu.
 Sernec dr. Janko, zdravnik v Celju.
 Sernec dr. Josip, odvetnik v Celju.
 Sernec dr. Vladimir, odvetnik v Mariboru.
 Sila Matija, častni kanonik in dekan v Tomaju.
 Simonič dr. Fran, vitez Fran Jož. reda v Radgoni.
 Simonič Fran, stol. vikar v Mariboru.
 Singer Štefan, župnik v Logavesi.
 Sinko Fran, kapelan v Teharjih.
 Sinko Josip, župnik pri Sv. Lovrencu v Slov. goricah.
 Sitar Josip, c. kr. deželni sodni svetnik v Brežicah.
 Slanc dr. Karol, odvetnik v Novem mestu.
 Slavič Fran, župnik v pok. pri Sv. Lovrencu na Pohorju.
 Slavič dr. Matija, profesor bogoslovja v Mariboru.
 „Slomšek“, literarni krožek v Mariboru.
 „Slovenija“, akademično društvo na Dunaju.
 „Slovenska knjižnica ljubljanskih bogoslovcev“ v Ljubljani.
 Smodej Fr. Ks., korni vikar v Celovcu.
 Somrek dr. Josip, profesor bogoslovja v Mariboru.
 Srabočan Anton, župnik v Pišecah.
 Srebre dr. Gvido, odvetnik v Celju.
 Stegenšek dr. Avgust, profesor bogoslovja v Mariboru.
 Stegnar Feliks, učitelj v p. v Mariboru.
 Steklasa Ivan, kr. profesor v p. v Zagrebu.
 Stermecki Rudolf, trgovec v Celju.
 Stern Jurij, kov. mojster v Mariboru.
 Steska Viktor, ravnatelj knezoškofijske pisarne v Ljubljani.
 Strgar Anton, kapelan v Mariboru.
 Stroj Alojzij, špiritual v bogoslovnem semenišču v Ljubljani.
 Suhač dr. Anton, č. kanonik in dekan pri Sv. Ani.
 Svet Alfonz, gvardijan pri Sv. Vidu.
 Šalamun p. Bernardin, kapelan pri Sv. Trojici v Haložah.

- Šelih Jurij, župnik pri Sv. Kungoti na Pohorju.
- Šetinc Fr., nadučitelj v Prevorju.
- Šetinc Josip, odvetniški koncipijent v Brežicah.
- Šimone Simon, kapelan v Laporju.
- Škamlec Ignac, župnik v Leskovcu.
- Šket Mihael, župnik v Loki.
- Šlebing dr. Janko, c. kr. real. profesor v Ljubljani.
- Šmid Miloš, župnik v Solčavi.
- Šola v Framu.
- Šola v Mozirju.
- Šola Franc Jožefova v Ljutomeru.
- Šola v Podčetrtku.
- Šola v Razborju.
- Šolsko vodstvo v Rečici.
- Špindler Fran, kapelan v Brežicah.
- Štefan Peter, vojni kurat v Mariboru.
- Štrakl Matej, župnik pri Sv. Petru.
- Šubic Albert, c. kr. profesor v Gorici.
- Tiplič dr. Fr., zdravnik pri Sv. Lenartu.
- Tkavc Anton, stolni kapelan v Mariboru.
- Tomažič dr. Ivan, kn. šk. dv. kapelan v Mariboru.
- Tomažič Marko, dekan v Kozjem.
- Tominšek dr. Josip, c. kr. gimn. ravnatelj v Mariboru.
- Topolnik Ivan, duhovnik v. p. t. č. v Ljutomeru.
- Trafenik Josip, koralist v Mariboru.
- Trstenjak Alojzij, odv. kand. v Celju.
- Trstenjak Anton, kontrolor mestne hranilnice v Ljubljani.
- Trstenjak Ernest, vojni kurat v Inostu.
- Turner dr. Pavel, veleposestnik v Mariboru.
- Učiteljske c. kr. moško v Gorici.
- Učiteljske c. kr. v Mariboru.
- Učiteljsko društvo za šolski okraj Konjice.
- Učiteljsko društvo v Ljutomeru.
- Učelnik Martin, župnik v Doliču.
- Vajda Franc, c. in kr. profesor na Reki.
- Vazzaz Lud., c. kr. gimn. profesor v Gorici.
- Verstovšek dr. Karol, deželni in državni poslanec in c. kr. gimn. profesor v Mariboru.
- Vogrin Ivan, župnik pri Sv. Barbari v Haložah.
- Vogrinc Ivan, kapelan v Braslovčah.
- Voh Jernej, kanonik v Mariboru.
- Volčič Miroslav, župnik v Breznu.
- Vošnjak Miha, inženir v Gorici.
- Vovšek dr. Fran, c. kr. dvorni svetnik v p. v Mariboru.
- Vozlič Leopold, župnik v Spielfeldu.
- Vraber Maks, vikar v Celju.
- Vrečko dr. Josip, odvetnik v Celju.
- Vreže Ivan, c. kr. učit. profesor v Mariboru.
- Vrhovnik Ivan, župnik v Ljubljani.
- Wieser dr. Josip, c. kr. avskultant v Celovcu.
- Wutt Simon, davčni upravitelj v Zavodni pri Celju.
- Zajc Ivan, kapelan pri Sv. Petru pri Mariboru.
- Zamuda Alojzij, župnik v Črešnjevcu.
- „Zarja“, akad. društvo v Gradcu.
- Zavod šolskih sester v Mariboru.
- Zdolšek Andrej, župnik pri Sv. Štefanu.
- Zdolšek dr. Josip, odvet. koncipijent v Celju.
- Zdolšek Fran, župnik pri Sv. Juriju ob Taboru.
- Zemljč Matija, župnik pri Sv. Tomažu.
- Zidanšek Josip, profesor bogoslovja v Mariboru.

Zmazek Fran, župnik pri Sv. Benediktu.

Zorko Melhijor, kapelan v Hajdini.

Zupanc Josip, dež. vin. instruktor v Ptuj.

Zveza narodnih društev v Celju.

Žagar Ivan, kapelan v Čadramu.

Žigon dr. Avg., scriptor licejske knjižnice v Ljubljani.

Žiher Fran, nadučitelj v Vurbergu.

Žizek dr. Anton, zdravnik v Ormožu.

Žmavc dr. Jakob, c. kr. gimn. profesor v Ljubljani.

Žolgar dr. Ivan, dvorni svetnik na Dunaju.

Žolgar Vinko, kapelan pri Sv. Magdaleni v Mariboru.

Število udov 345

Umrli udje:

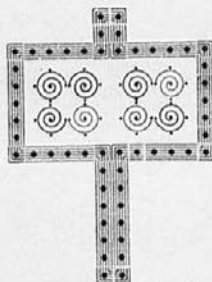
Holc Franc, tajnik kmetijske družbe v Gradcu (padel na bojišču).

Mlakar dr. Ivan, stolni dekan v Mariboru.

Podboj Štefan, c. kr. profesor v Celovcu (padel na bojišču).

Strelec Ivan, nadučitelj pri Sv. Andražu v Sl. gor.

Vodušek Josip, župnik pri Sv. Boldenku v Slov. goricah.

Priposlane tiskovine:

- Barle Janko*: Nekoji prilozi za povjest kaptolske tvrđje u Varaždinskim Toplicama. Str. 12. (Ponatis iz „Vjesnika Hrv. Arheološkoga društva“ XII. 1912.)
- „ „ Kapela sv. Ivana Krstitelja u Dužici. Str. 4. (Ponatis iz „Arheol. Vjesnika“ XII. 1912.)
- „ „ Stari portal zagrebačke prvostolne crkve. Str. 7. (Iz „Arheol. Vjesnika“ XIII. 1913—1914.)
- „ „ Crkvene pjesme O. Nikole Krajačevića. Prilog za povjesni razvitak hrvatskih crkvenih pjesama. Str. 14. (Ponatis iz „Sv. Cecilije“ 1915.)
- Članci i prilozi* o srpskoj književnosti 1. pol. XIX. v. Novi Sad 1914. Str. 272.
- Bolgarska akademija znanosti v Sofiji:
Istorija Slavënobolgarskaja sobrana i nareždjena Paisijem Ieromonahom v l. 1762. Sofija 1914, str. 91.
- Lëtöpis* za god. 1911. Sofija 1914, str. 146.
- Jugoslavenska akademija v Zagrebu*:
„Rad“ 201. Razr. historično-filološki in filozofsko-juridični.
„Rad“ 203. (Istih razredov.)
- Ljetopis Jugosl. akademije* za godinu 1913.
- Letopis* Matice Srpske letn. 89. Novi Sad 1914, str. 128.
- Jahrbuch der Gesellschaft für die Geschichte des Protestantismus in Österreich*. Wien-Leipzig 1914. 330 str.
- Slovenska Šolska Matica* za l. 1914:
a) Pedagoški Letopis. XIV. zv. Uredil H. Schreiner. Str. 100.
b) Bežek V. Občno vzgojeslovje. Prvi snopič. Str. 131-256.
- Bullettino di archeologia e storia dalmata* pubblicato per cura di Fr. prof. Bulić. Anno XXXVI. Spalato 1913.
Priloge: Melita de naufragio di S. Paolo Spalato 1913. (Bibliografija.) — Vimer dr. Rud., Malta ili Mlet? Zagreb 1911. — Melita del naufragio di S. Paolo è l'isola di Malta. Conferenza tenuta nell'università di Malta da Mons. Luigi prof. Farrugia. Malta 1912. — Vimer dr. Rud., Ne Mlet već Malta. Zagreb 1913. — Lenzi Furio, San Donnio, vescovo e martire di Salona. Roma 1913.
- Carinthia*. 104. Jahrg. Red. Dr. Martin Wutte. Klagenfurt 1914. Heft 1—6.
- Carniola*. Nova vrsta. Letn. VI. Zv. 1—2. Ur. dr. J. Gruden, dr. Jos. Mantuani, dr. Gv. Sajovic. Ljubljana 1915.
- Čas. Znanstvena revija „Leonove družbe“*. Ur. dr. Al. Ušeničnik. IX. Letn. Zv. 1—4. Ljubljana 1915.

Český časopis Historický. Vyd. Jar. Goll, Jos. Pekař, Ročník XX, ses. 1—3, V Praze 1914.

Časopis moravského musea zemského. Red. Dr. K. Absolon, Dr. H. Traub, Dr. J. Podpěra. Ročník XIV. Č. 1—2 V Brně 1914.

Dom in Svet. Letn. XXVIII. Št. 1—6. Ljubljana 1915. Ur. dr. Iz. Cankar.

Forum Julii. Rivista di scienze e lettere. Anno IV. fasc. I—II. Gorizia 1914. Red. prof. Ugo Pellis v Trstu.

Glasnik zemaljskog muzeja u Bosni i Hercegovini. Ur. dr. Čiro Truhelka. L. XXVI, št. 1—4. Sarajevo 1914.

Ljubljanski Zvon. Mesečnik za književnost in prosveto. Letn. XXXV. Št. 1—6. Ur. Val. Kopitar. Ljubljana 1915.

Národopisny Vestník česko-slovanský. Red. J. Polívka. Ročník IX. Č. 1—10 (1914—1915). Praha.

Novine. Pobožen, družbeni, pismeni list za vogrsko slovence. Ur. Klekl Jož. v Črensovcih. L. II. Št. 1—23 l. 1915.

Památky Archaeologické. Orgán archaeologické komise při české akademii cis. Frant. Jos. a archaeol. sborn. musea království českého. Red. Dr. Ant. Podlaka, dr. J. Matiegka, dr. L. Niederle, dr. Zd. Wirth. Dílu XXVI. (roč. 1914) seš. 2—4. V Praze 1914.

Slovan. Mesečnik za književnost, umetnost in prosveto. Ur. Mil. Pugelj. L. XIII. št. 1—5. Ljubljana 1915.

Slovenski Pravník. Izdaja društvo „Pravník“ v Ljubljani. Ur. dr. Dan. Majaron. L. XXXI, št. 1—5. V Ljubljani 1915.

Veda. Dvomesičnik za znanost in kulturo. Ur. J. Prijatelj, Bog. Vošnjak, Vlad. Knaflič, Bor. Zarnik, Kar. Ozvald. L. V. Št. 1—2. Gorica 1915.

Vjesnik hrvatskoga arheološkoga društva. Nove ser. sv. XIII. 1913. 1914. Ur. Dr. Jos. Brunšmid. Zagreb 1914.

Vjesnik kr. hrv.-slav.-dalmat. zemaljskoga arhiva. Ur. dr. Ivan Bojničić pl. Krinski. God. XV. Sv. 1—4. Zagreb 1913.

Zeitschrift des Historischen Vereines für Steiermark. Red. Dr. Ed. Czegka. XII. Jahrg. H. 1 & 2. Graz 1914.

Zeitschrift für österr. Volkskunde. Red. Prof. Dr. Mich. Haberlandt. XX. Jahrg. H. I—VI. Wien 1914, 1915.

Za Starou Prahu. Věstník pro ochranu památek v Čechách. Ročník V. 1914. Č. 1—6. Red. Zd. Wirth a Kar. Guth. V Praze 1914—1915.

